

העץ ששתל אבינו

שבבי אור, אסופת עדויות, דברי תורה ודרך חיים
של מורשת טהורה שהותירה בנו חותם

אבינו מו"ר הרב שלמה שלוש זצ"ל
התש"ב - התשע"ה

**יו"ל לקראת יום השנה ה-11
י"ב מר חשוון, תשפ"ו**

בפרויקט זה שולבו תמונות מארכיונים פרטיים ומקורות קהילתיים,
ונעשה מאמץ כן לאתר ולתת קרדיט למי מבעלי הזכויות.

חלק מהתמונות באדיבות הצלם נועם זיגמן, הזכויות בתמונות שמורות לבעליהן
הנ"ל וחל איסור על שכפול, העתקה, הפצה, עיבוד או שימוש מסחרי בכל תמונה
ללא אישור מראש ובכתב מבעל הזכויות.

אם חלה טעות או תמונה כלשהיא פוגעת בזכויותיכם-
נשמח לתקן, ליתן קרדיט מלא או להסיר לפי בקשתכם.
לפניות: 055-6677741.

יהיו הדברים לעילוי נשמת אבי
הרב הגאון שלמה בן מזל טוב זצ"ל,
אשר כל חייו היו קודש לשם שמים.

וכן לרפואה שלמה, רפואת הנפש והגוף,
לאמי מורתי, הרבנית הצדקנית **מרסל בת ימנה,**
שתזכה לבריאות איתנה, לאריכות ימים ושנים בטוב ובנעימים,
מתוך נחת ושלווה, אכ"ר.

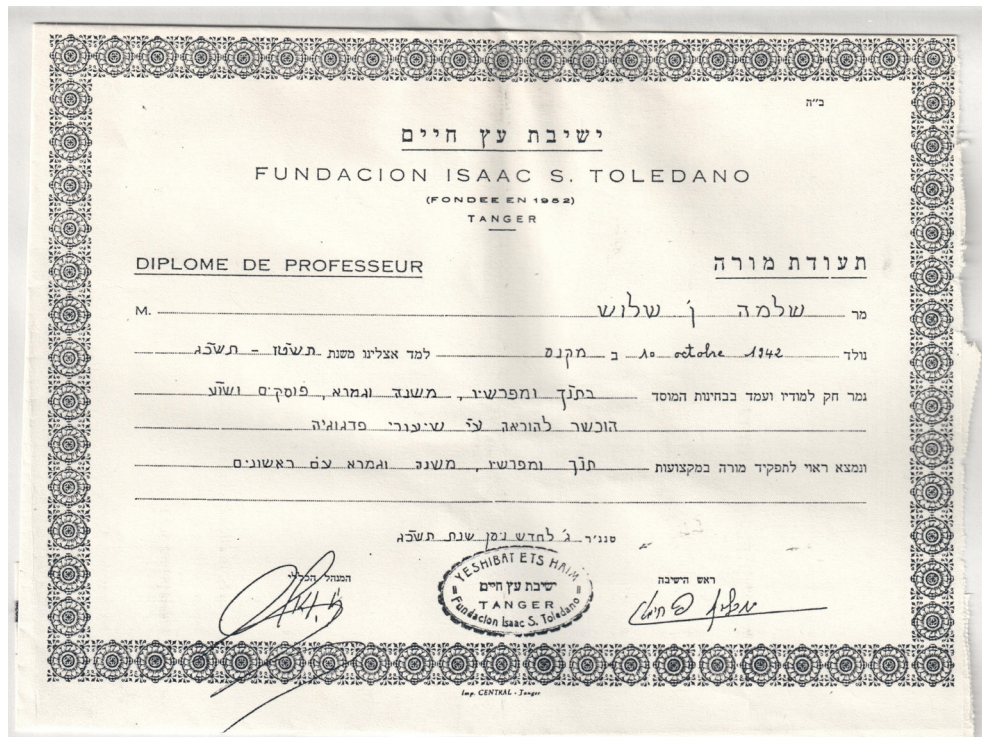
השורשים

כשנולדתי, אבא שלי - הרב שלמה שלוש זצ"ל, כבר היה דמות מוכרת: תלמיד חכם, דיין, רב שכונה, ומי שעתיד היה להפוך לרבה של חיפה. אבל הסיפור של אבא - הסיפור האמיתי, זה שלא נכתב בספרי הלכה אלא בלבבות האנשים - התחיל הרבה קודם. ואני, אספתי את הסיפור הזה טיפה אחר טיפה...

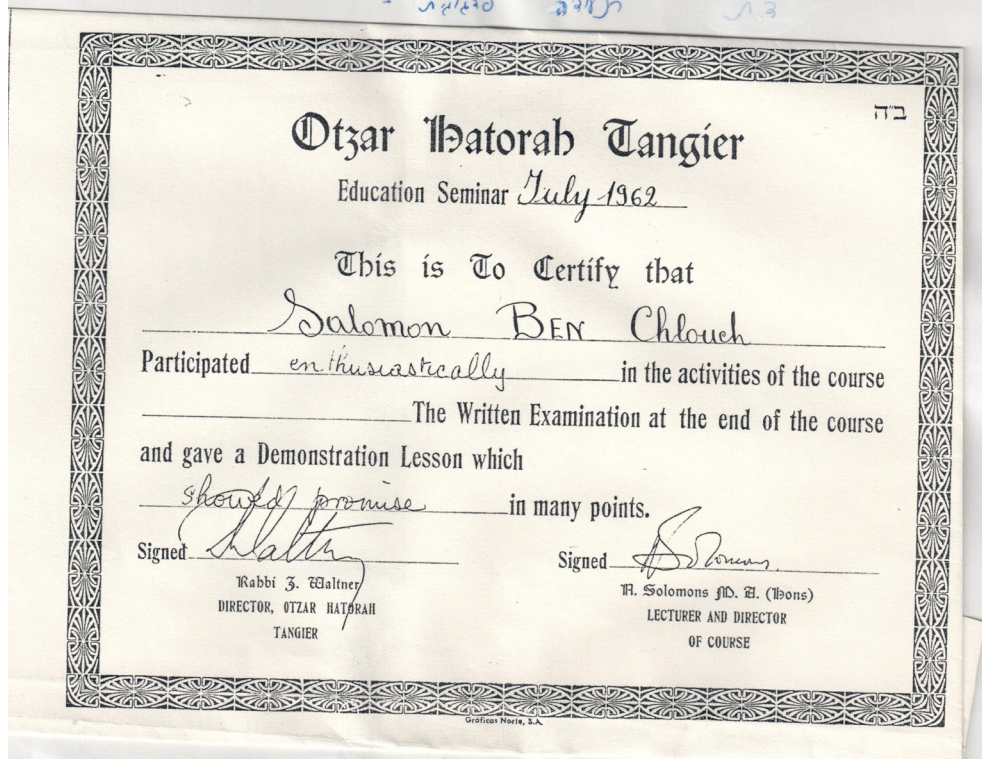
את הסיפור שמעתי מאמא שלי, שהיא עצמה עדה שקטה לחיים שלמים של מסירות. שמעתי גם דודים, דודות, אחים, אחיינים, מכרים ועוד... כל אחד מהם פתח לפניי דלת אחרת - וביחד ניסיתי להבין מי היה אבא עוד לפני שאני הכרתי אותו.

אבא נולד במקנס, אבל את נעוריו העביר בטנג'יר. סיפרו לי שהוא היה תלמיד מבריק, למד בישיבה התיכונית 'עץ חיים' אצל הרב דוד בר חן זצ"ל, ושם כבר התבלט בעומק, בהבנה, באהבת תורה ששרפה לו בעיניים. וכשנפתח הפתח לעלות לארץ - הוא לא היסס... היו מי שאמרו לו להישאר. הציעו לו תפקידים, אחריות, עתיד מובטח. אבל הלב שלו היה בירושלים. והוא נסע. לבד. בלי משפחה, בלי ביטחון, בלי לדעת אם בכלל יקבלו אותו. הוא לקח איתו תיק קטן, ספרים בלויים, ואמונה שאין לה שיעור.

גדלתי בצל של עץ גדול. צנוע. שורשי. נותן חיים - שלא מדבר על זה. לא ראיתי את כל התחנות בחייו של אבא, הרבה מהן קרו לפני

- תעודת פדגוגיה - 32

שנולדתי. אבל כן זכיתי לצמוח תחת נופו. להרגיש את השקט שלו, את ההקשבה, את הדרך שבה עשה כל דבר, בלי הרבה רעש - אבל עם הרבה עומק.

בבית; אבא לא דרש, הוא היה נוכח. אם היה קושי - הוא לא הלחיץ אותנו. הייתה בו שמחה פנימית שלא הייתה תלויה בדבר ותמיד אבא הקרין אמונה.

בשבתות; כל מילה בקידוש שלו נאמרה בכוונה. לא כמעמד אלא כחוויה של הר סיני. ברכת ה"שהחיינו" שלו - הייתה ברכה של חיות. של נשמה שמרגישה את הרגע. וכשהייתי ילד, ולא הבנתי הכל-הרגשתי. הרגשתי שהבית הזה מלא - גם כששקט.

והיה לי ברור שיום אחד, אנסה להקרין קצת מהשקט הזה הלאה...

הגעתו לירושלים וקבלתו לישיבת חברון

את החוויות הבאות אבא מספר בגוף ראשון:

[דברים אלו הקליט הנכד רבי אלעזר מרגי במפגש עם אבא]

"הגעתי לירושלים, מי מכיר אותי בירושלים? נכנסתי לישיבת חברון, תפס אותי מחותני הרב מרגי, היה לו מעיל ארוך מגיע לו עד הגרביים, וכובע לבן כזה גדול, אמר לי מה אתה הולך להתקבל לישיבה איך אתה נכנס לישיבה ככה?"

אבא המשיך וסיפר:

"אני באתי לחברון היה לי בוחבוט חבר שלי, ובוחבוט (הרב) רצה לעזור לי. בוחבוט היה בטנג'יר, אבל אמר לי לפני שניכנס הלכנו לישיבת נובהרדוק אכלנו שמה צהריים, היה שמה הרב אלבז, הרב וועקנין (רבה של יקנעם), הרב מרגי, ועוד כמה, והרב יצחק כהן (רבה של שכונת שמואל הנביא)."

הרב משה חברוני ר"מ דישיבת חברון בעתיק ירושלים חב"א ת.ד. 5162

Rabbi MOSHE HEBRONI DEAN of HEBRON YESHIVA, P. O. B. 5162 Jerusalem, Israel

ב"ה ירושלים ז. אלו חס"ט Jerusalem

הנני להפיר בזה את מלאתי רב חבובי
היה לחוב ז' סלמה בן אום סלמא
אני מעניו הטוב לז' כאלמז בישיבתנו היק
שהוא בא נסיונות נפלאים וקצבן אבדו
והתמיד אטמו בתורה ונתינה מאד
וידי רב או בנט ופוטקיס
ואל שהוא עליו אומץ הוא אב בחנמה
והיה אהוב בלתי מלבול הזמן
ועצב הוא מנתי כמלכות נאבלת
פה מפק מיליון וקא מדות זרועות
וישרות
וידי ר' זאו אלזר מלמה
ובל אש יפס יציה

הכונה
אטלן רבוב
למלי תורה
מ"ס חברוני

הרב מרגי ניגש אליו ושאל: "ככה אתה רוצה להיכנס?" ואז הביא לו את הכובע שלו. וזה שתים עשרה ס"מ השוליים שלו ובצבע אפור בהיר.

אבא ממשיך:

"באתי, עליתי לרבי משה חברוני (ראש ישיבת חברון דאז). טוב, עליתי נכנסתי לרבי משה חברוני, דיברתי איתו בלימוד, שאל אותי מאיפה באת, אמרתי אני באתי, אני עולה חדש, אני רוצה להתקבל לישיבה, למדתי בצורה כזאת, אמר לי יש לך משהו לדבר? אמרתי לו, דבר איתי בלימוד, מצא חן בעיניו. אמר לי, תרד תדבר עם רבי יששכר זיסל ברוידא."

"אני עוד הייתי עם הכובע והחליפה של הרב מרגי, דפקתי נכנסתי אצל רבי יששכר, אמרתי לו אני עולה חדש מטנג'יר באתי לפני כמה זמן לפני חודש, למרות שעכשיו זה אמצע אלול אבל הייתי צריך לארגן את המשפחה, ואני רוצה לבוא ללמוד."

הבחינה והרושם שהשאיר בידיעותי

"טוב, נו מה למדת, והוא היה אצלו חידושי הגר"ח מבריסק, היו לומדים 'נערה המאורסה', אז יש רק ר' חיים אחד על נדרים אמר לי 'תגיד משהו', אמרתי לו 'אני כבר מה שיש לי אמרתי לרבי משה, לא נעים לי לחזור על מה שכבר אמרתי, אבל אני רואה שכבודו יש לפניו ר' חיים, ואני יש לי קושיא על ר' חיים'."

"אמרתי לו את הקושיא של ר' חיים על הרמב"ם, את התירוץ של ר' חיים, יש לי קושיא מה'אור שמח' על זה מהגמרא. קם, התרומם, אמר לי 'יש ר' חיים במרוקו?' אמרתי לו 'כן וודאי שיש לנו, יש לנו גם אור שמח, יש לנו הכל, שאנחנו לומדים. יש לנו שיעורים ב'שב שמעתתא' שיעורים ב'קצות החושן'."

המשגיח התרשם כל כך עד שבאותו היום: "הוא אמר שיעור לקיבוץ, אמר להם 'היום בא בחור ממרוקו הוא בקיא בר' חיים!' כולם באו לראות מי זה הבחור הזה... אז כבר קיבלנו פירסום..."

השידוך המפתיע

"אחרי שישיה חודשים, בא המנהל של מוסד 'בית עולות', מציע לי את הרבנית. המנהל היה הצדיק רבי שמעון מלעלוב - האדמו"ר מלעלוב, צדיק יסוד עולם. היה הולך מביא שוקולדים - ושמת, לא לוקח לילדים שלו היה מביא אותם לבנות של הסמינר. היה לוקח את הבנות מהמחנות והיה מחתן אותם, אין לכם מושג."

הרבנית הוסיפה: "היה לו מוסד, פתח מוסד להציל בנות, איך שהיה שומע על איזה עולים חדשים היה מסדר אותם."

הרב שלמה המשיך:

"זה הגרי"ז - הרב מבריסק שם אותו להיכנס למחנות עולים בשביל להציל את הבנות. אז הוא בא. הרבנית אמרה אני רוצה בחור שמדבר צרפתית. בא האדמו"ר מלעלוב, שאל מי זה בחור שיודע צרפתית, אמרו לו בא בחור ממרוקו מטנג'יר והוא מדבר צרפתית, גם נאה - הופעה נאה."

הרב שלמה היסס בהתחלה:

"אמרתי לו אני רק עכשיו באתי, הראש שלי לא בחתונה. אני באתי ורוצה ללמוד. שכנע אותי. אמרתי לו תשמע, אנחנו עולים חדשים, אבא שלי בקושי יש לו מה להתפרנס, אין לי כלום, איך אני יכול להתחתן? אמר לי רק תגידי כן, לא יחסר לך כלום."

קשיים כלכליים והסתפקות במועט

כאשר הייתי צריך לשלם עבור החתונה ולארגן את חיי, הלכתי לבנק לאומי. אמרתי לו: "מצאתי בחורה ואני רוצה להתחתן." התגובה הייתה: "אתה עוד ילד קטן, איך תתחתן? איך תעשה את זה?" אבל לבסוף הסכימו לסייע ועשינו את הוורט.

ביום האירוסים, אני לא יודע מי פירסם בישיבה, שהערב עומד להתרחש משהו. ואני יושב ולומד... אני הייתי יושב בספרייה ולומד. בחברון, אחרי ארוחת הערב, אז מי שמתארס נכנס לאיזה חדר, וכולם באים אליו, מחלקים איטריות ועוגות, ועושים מסיבה. אחרי ארוחת הערב, אמרתי לחבריי: "אני עשיתי וורט אתמול." וכולם באו, רקדו.

כשהגעתי לישיבה באלול, לא היה לי חדר. וגם לא היה לי מה לשלם שכירות. לא הייתה שום דבר. היה הרב סלומון, שהציע: "אני אשלם לך את החדר." שמו היה אולי רוזנברג, והוא שילם עשרים לירות כל חודש בשביל החדר. הייתי יושב ללמוד, היינו עושים סליחות, ואומרים את הסליחות בשעה אחת, רוקדים, ומעירים את כל השכונה כולה.

פעילות סודית נגד המיסיון

אני עכשיו נשארתי, עם הקסקט שלי, שמרתי אותה, עם המכנסיים שלי בצבע בז'. זה הייתה אופנה. המכנסיים בז'. עשר עניבות. ומשקפיים, היה משקפיים מזהב. תמיד אני עם משקפיים מזהב. זה משהו מיוחד. משקפיים מזהב, זהב אמיתי.

בא אלי (הרב) ירמיה כהן, שהיה ראש הפעילים, אמר לי: "כיה במקום הזה, נכנסו משכחות יהודיות. ואני מבקש ממך, תשתדל איך להיכנס, ותביא לנו אינפורמציה מהמיסיון." נכנסתי אני, בלי כיפה, משקפיים זהב. זה מה שיש. העניבה שלי, איתי

גם כן. אמרתי: "אני רק..." בלי להאריך כלום. פתחו לפני את השערים. ניגשתי לאחד ואמרתי לו: שמעתי, שאתם עוזרים לאנשים, ורציתי לבקש את עזרתכם. נתנו לי להסתובב, כי הייתי נראה כמוהם בחור מודרני דובר צרפתית ובלי כיפה... כשיצאתי. אמרתי לו: "כך וכך, העניין, זה המשפחות שנמצאים שמה". וכך השגתי את השמות של האבודים. המשפחות האלה היום בני תורה, וזה בזכות ירמיה כהן, ירמיה כהן והרב אברהם בן-חן, בפריז.

באותה תקופה, עצרו אותי בקשר למיסיון. וישבתי בבית סוהר. הייתי בבית סוהר, הייתי שם לפחות איזה שלושה שבועות. נכנסו לאיזה מוסד של המיסיון, והפגינו, והמשטרה הגיעו ועצרו אותנו, הייתי עם הרב ראובן אלבז, בינתיים, עמדו שם בחוץ כל ראשי הישיבות כולם, עם כל הרבנים בשערים של בית הסוהר. עד ששחררו אותנו...

תקופת הדיינות ולימוד התורה

"לאחר נישואיי, התחלתי ללמוד דיינות. אז הייתה לי מחברת, נייר שחור של עיתון גדול. הייתי יושב ולומד, והחלפתי דירות. אשתי הייתה עובדת עד מאוחר. סבתא הייתה עובדת במרחץ, והייתה מגיעה מאוחר. אז אני בינתיים הייתי בבית הקטן." "הרב עובדיה, לכל האברכים שהיינו, היה מחלק דבריו. אין חד כדיבורו. תלך כל מי שרצה, אני הייתי שקדן ולומד, חי בלימוד, שוקד. אז משרד הדתות אמר שהם רוצים לתת מלגה לאברכים. 250 לירות. גם כשרצו להוסיף במלגות הרב עובדיה המליץ עלי היינו משלמים חובות מזה, ואוכלים מזה, אף פעם לא חסר לנו. אף פעם לא חסר.

עד כאן ציטוט דבריו של אבא זצ"ל.

אליהו פ. פרדס
הרב הראשי ואב"ד
לירושלים עיה"ק ת"ו

ב"ה. ירושלים. 3 שנת תשנ"ו

וישמע לקראתי האזינך האזינך הנהג בני לאה דן
אלה לאלה וזויתני זינדיהו סמכת חסמים מתני ימי
צדתי צדקתו חכמתו הגיונותו הכבד וחזקתו
סכנו לאלהו והכבד בני עירודיה יספר לאלה עה
פס מופיעים לאלו אתו זיוקות וקצוות רבתי
אמר והתפ. גם קלו ואלו אתו שלל ופוסקים
זיוקות- ועלובו מ"כ כוחם חכמתו הותקם
וזהב חמתו אתו נפלאו. הכבד קני ענינה דו
שהוא בעל מפות טובות וקצות ודעל אינה כוח
קצרות. נורו יפי חפון עם יפני חכמתו קצות
הכבד לאלהו וזאתה ליה נוכח נוכח! זיהי אב'
אזקנו עמו לאלה פתוחי כל מ"ש.
בצדוהו אפיקו לניכ ואלה נוצאו

OVADIA YOSSEF
THE CHIEF RABBI OF TEL-AVIV-JAFFA DISTRICT
TEL-AVIV, 96, ROTSCCHILD BLVD.
TEL. 625045

עובדיה יוסף
הרב הראשי וראבי"ד לתי"א יפו והמחוז
תל-אביב, שד' רוטשילד 96
טלפון 625045

בי"ח תל-אביב-יפו, יום רביעי ט"ז סדרת תשל"ו, TEL-AVIV-JAFFA

אל כבוד חברי הפניה וחברי האוצרת הדתית, יב"ח

שלום וברכה

הנני ממליץ לכם על השבוע היקר הרב הישוע כן הפסח והחג

יראת ה' היא אורנו ומארת באמת תרואות שכן תורק שמו כבוד

הרב גאון בן-שלום גליטא.

הנה למה אצלי באשר אל שנים רבות באמתתא הידועה ביהדות

בירושלים, וזכרתו באופן אישי שהיו אצרך מצויין דעם כשרונות נפלאים,

וה' חנן אותך דפה אפיק ארמיות בורש סכני אומות, ואשרי הדין שאלעם

בו לעשרו אלוץ לראשה להדריך את אבדני התורה והיהודים, ולתפילי

תורה ולהאצירה.

אני תקווה שתצאו ממעמד יבולתם לחזירת היהודים לרוב ומונה לפי

בציריכם, ותשאו רבון אמנו ומחמתנו, ותרש חכמת אלה, וכן האצורים

ואסייעים למענה רב כו יסאו ביום אמת ה' ופסל אשר יפנו יסבילו

ויצילו. וי.

בכל תפלה

אמציה יוסף

כך במשך עשרות שנים, אבא ואמא חיו יחד לא רק כזוג אלא כצוות. אמא ניהלה את הבית. בלי לשאול. בלי לחשוש. **הכול-היא.** היא הייתה אחראית על הילדים, על הכלכלה, על הסדר, על הכנסת האורחים. וכל זה היה לא מתוך חוסר עזרה חלילה אלא מתוך אמון מוחלט.

אבא סמך עליה בעיניים עצומות.
לא שמעתי אותו חולק על החלטה שלה.
לא שמעתי אותו אומר לה "לא".
מה שאמא רצתה-היה לה, לא היה מתוך חולשה או חובה, אלא מתוך הבנה עמוקה **שכשיש שותפות אמיתית אין צורך בכוח, כי יש כבוד הדדי.**

וכך, הבית הזה הפך למה שהוא היה; בית מלא תורה, שקט, שמחה, וחכמה נשית שקטה שהייתה שותפה מלאה בבניין של כל בן, כל תלמיד וכל אורח שהגיע.

לא אמר; פשוט היה.

אבא חינך אותנו דרך החיים עצמם.
אצלנו בבית, החינוך לא עבר דרך דיבורים, לא היו אצלנו שיחות עומק עם פתיח בסגנון "אנחנו רוצים לדבר איתך על..."
לא עמדנו למסדר,
לא קיבלנו טבלאות תגמול, אבל חינוך היה שם. כל הזמן! כל שנייה!
כי אבא לא ניסה לחנך, הוא פשוט חי נכון.
ואנחנו? פשוט הסתכלנו, למדנו, הפנמנו, ספגנו.

אבא לא ביקש מאיתנו להעריך תורה, פשוט ראינו אותו יושב ולומד, כל כך בשקט, כל כך באהבה, שזה חילחל ועבר באויר.
לא היה צורך להסביר לנו את חשיבות כיבוד הורים, ראינו בפועל כיצד הוא עצמו כיבד את סבא וסבתא שלו עד יומם האחרון, והם מצידם העריצו אותו בשקט.

אבא לא הכריז על מידות טובות; הוא פשוט היה אדם טוב, במהותו.
כשפגעו בו, שתק. וכששיבחו אותו---- שינה נושא.

ואז הגיעו הרגעים הבלתי נשכחים, שבהם היינו רואים איך מצווה פשוטה - הופכת אצל אבא לרגע של קודש.

בעת קידוש ליל שבת אבא לא מיהר.
עמד.

עצם עיניים.

ואמר מילה־מילה, כאילו זה הר סיני.

"יום השישי..." - והנוכחים בחדר שותקים...

"ויכולו השמים..." - והילדים לא זזים מעוצמת המילים...

עכשיו אבא לא שותה יין - אבא מקדש.

אחר כך, כשקיבל פרי חדש, או לבש בגד חדש, ובירך "שהחיינו" -
זה לא היה משפט. זו הייתה ברכה שנכנסת לעצמות.

עיניו היו בורקות ולפעמים גם דומעות.

ובאמת לא משנה אם זו הייתה חולצה פשוטה או שסק מהשוק-

אבא הרגיש את חידוש החיים בכל רגע כפשוטו

"המחדש בטובו בכל יום"

פעם אבא אמר לי:

"כשאדם אומר שהחיינו - הוא צריך להרגיש שהחיים עצמם

מתחדשים בו." וראיתי כשהוא בירך - שזה באמת קרה.

הדברים לא היו מהשפה ולחוץ, הכל נבע מתוך הפנימיות שבו,

מתוך האמת והזכות שבו.

גם התפילות של אבא לא היו בהרמת קול.

ובכל זאת הייתה בהן נוכחות.

ולא רק נוכחות - הן היו מלאי רגש.

רגש פנימי ולא מוחצן.

כזה שלא התפרץ, רק זרם עמוק.

קבוע.

ממלא.

המילים מהסידור לא היו דקלום-
אבא חווה כל מילה; כאב את המילים...
התחבר...
התכוון...
השתוקק...

בתפילות ה"מים הנוראים" אבא היה מתכנס בתוך עצמו.
עיניו היו עצומות, פניו קפואות, שפתיו מתכוונות, ומתחת לשתיקה
ראינו שהלב שלו בער.

ולפעמים, בלי שום אזהרה גם הייתה זולגת דמעה אחת.
דמעות שזלגו לא מרגשנות מיותרת.
לא מהתרגשות. אלא מרוב אמת צרופה וטהורה.

כשאבא אמר "סלח לנו" הרגשת שהוא באמת מבקש סליחה.
וכשאמר "ברכנו" ידעת שהוא מברך גם על מה שאין...
וכשהגיע למילים "ותחזינה עינינו" ראית שהוא באמת מצפה!

ולנו, לא היה ספק מה חשוב.
לא כי הכריחו אותנו, אלא כי אבא הקרין חשיבות למה שחשוב
באמת.

ההוויה הזו נכנסה לבית לא בדיבורים וסיסמאות כי אם ברוח.

גם בזמנים שלא היה קל, בתקופות של עייפות, דאגה או לחץ-
השמחה אף פעם לא נסדקה, כי השמחה שלו לא הייתה חיצונית.
ולא היה מדובר בשמחה של צחוק פשוט, זו הייתה שמחה
בעצמות. היא פשוט הייתה חלק ממנו. ובדיוק בגלל זה---
היא גם חדרה אלינו לעצמות.

ועל הדרך הזו אבא לא עשה "חינוך" -
הוא עצמו היה איש שמקרין מהו חינוך אמיתי פנימי.

דיין ורב בחיפה

בשנת תשל"ו (1976), מונה אבא זצ"ל לדיין בבית הדין הרבני בחיפה, ועבר להתגורר בעיר הצפונית. אבא היה ידוע בבקיאותו העצומה, בחדות מחשבתו ובעמקות שבה היה פונה לברר כל סוגיה הלכתית מורכבת. יכולות אלו עמדו לזכותו כדיין, ומתוך דאגה אמיתית לזולת, פתר בעיות קשות וכאובות, גם של עגונות.

במקביל לעבודתו המאומצת כדיין, הקים "כולל אברכים" ייחודי לדיינות, להשתלמות באבן העזר וחושן משפט, שם העביר שיעורים עמוקים ומקיפים מדי יום. **בשנת תשנ"ז (1997), נבחר לרבה הראשי הספרדי של חיפה,** תפקיד רם מעלה בו שימש במסירות נפש עד יומו האחרון.

היחס לכשרות ועקרונות

אבא זצ"ל מעולם לא התפשר בענייני כשרות. זה היה אחד הדברים החשובים ביותר בעיניו. הוא עמד לבצר את חומת הכשרות בעיר, בלי לעשות חשבון בשום גורם אינטרסנטי. כל מה שהיה חשוב לו הוא שכל מה שמגיע לתושבי העיר או לעם ישראל, יגיע על טהרת הכשרות, ועל זה הוא נלחם.

לא פעם כשהיו אומרים לו "בוא נתפשר פה", תשובתו הייתה ברורה: **"אין מה להתפשר, זה הלכה. בהלכה אין פשרות, יש הלכה, אין דרך אחרת."** גם כשהיה מדובר בלחצים כבדים מגורמים פוליטיים או כלכליים, אבא זצ"ל תמיד נשאר איתן בדעתו והקפיד לקיים את ההלכה בדקדוק רב.

שיעור השבת המיוחד

אחד הדברים הקבועים שאבא זצ"ל ייסד בחיפה היה השיעור בשבת בבוקר אחרי תפילת הנץ. זה היה שיעור מיוחד במינו, מתובל בהלכות, באקטואליה ובחוכמת חיים. השיעור עסק בשולחן ערוך,

במשנה ברורה, בהלכות אקטואליות, ובהוספות של מעשה רב.

אנשים היו באים מכל קצוות העיר כדי לשמוע את הרב. זה היה מקום שבו אבא זצ"ל הביע את גדולתו בתורה, את הידע העצום שלו, ואת יכולתו המיוחדת להנגיש את הדברים לכל אדם. המשתתפים הקבועים בשיעור סיפרו כי זו הייתה פתיחה מושלמת לשבת - שיעור עמוק ומחכים, מלא בחיים ובשמחה.

הדאגה לאברכים ולנזקקים

אבא זצ"ל דאג במיוחד לאברכים. זה היה עניין מרכזי בחייו, והוא השקיע בכך זמן ומאמץ רבים. הוא קיבל טלפונים רבים מאברכים במצוקה, ועשה מאמצים בלתי נלאים לסייע להם - הן בתמיכה כספית והן בתמיכה רוחנית ונפשית.

באחת העדויות מסופר שערב חג אחד, נראה אבא זצ"ל יושב במשרדו ורושם רשימות של אברכים - כמה ילדים יש לכל אחד, האם האישה עובדת, מה המצב הכלכלי של המשפחה. בהתאם לזה, חילק תמיכה כספית - לא שווה לכולם, אלא בדיוק לפי הצרכים של כל משפחה.

מאפייני אישיותו

אבא זצ"ל היה בעל כשרונות מיוחדים. אחד מכישרונותיו המופלאים היה יכולתו לקלוט שפות. הוא שלט במספר שפות - צרפתית, ערבית, ספרדית, קרואטית, רומנית וקצת איטלקית - יכולת שסייעה לו בקשריו עם קהילות יהודיות ברחבי העולם.

אחת התכונות הבולטות ביותר של אבא זצ"ל הייתה ענוותנותו. עדים מספרים שלא זכרו מקרה אחד שהרים את קולו. גם בשעות קשות ובמחלוקות, "הוא נשך את שפתיו ולא רצה לזעוק ולדבר מילה אחת מיותרת". אבא זצ"ל תמיד נתן לאחרים להתבטא לפניו. למרות

גדולתו בתורה וניסיונו הרב, הוא מעולם לא ניסה להשתלט על הדין או לכפות את דעתו.

אבא זצ"ל היה גשר בין עולמות שונים. הוא ידע לדבר עם בני ישיבות צעירים בשפה שלהם, למרות הפער הגדול בגיל ובניסיון. הוא לא היה סגור במגדל השן של גדולי התורה, אלא ירד לעם, לאנשים פשוטים, ודיבר איתם בגובה העיניים. תכונה מיוחדת זו, אחת מיני רבות היתה היכולת לגשר בין העולם העליון של התורה וההלכה, לבין העולם המעשי והיומיומי.

פרסומים והשפעה

אבא זצ"ל פרסם מגוון מאמרים מעמיקים בענייני רפואה והלכה, רבים מהם פורסמו בירחון "אורחות". מאמרו המכונן בעניין הפונדקאית שנידון לפניו בבית הדין, בו ניתח את הצד הרגשי ובמקביל את הצד ההלכתי הסבוך, עשה רושם עצום בעולם התורני ובמערכת המשפט. בית המשפט העליון בפסיקתו מיום כ"ז שבט תשנ"ד (תיק ע.א. 5587/93) אף ציטט בהרחבה את פסיקתו החדשנית של אבא זצ"ל - מה שהפך כעדות נדירה להשפעתו גם מחוץ לעולם הדתי.

ספריו "משנת שלמה" על מסכתות כתובות, גיטין וקידושין, הם אוצרות של חכמה תורנית שממשיכים להעביר את תורתו הלאה ולהותיר חותם ערכי לדורות הבאים.

קבלת ייסורים באהבה

אבא זצ"ל סבל ייסורים רבים בשנותיו האחרונות, אך קיבל אותם באהבה ובדומיה. למרות הסבל, הוא המשיך ללמוד, ללמד ולכתוב חידושי תורה. הוא מעולם לא התלונן או זעם על גורלו. בשבוע האחרון לחייו, כשהיה מאושפז בבית החולים, המשיך לחייך ולקבל אנשים בסבר פנים יפות.

פטירתו והמורשת שהותיר

אבא זצ"ל נפטר בי"ב בחשון תשע"ה (5 בנובמבר 2014), והותיר אחריו מורשת עשירה של תורה, הלכה ומעשי חסד. רבים מתלמידיו ממשיכים את דרכו ומכהנים בקהילות ברחבי הארץ והעולם.

המורשת האמיתית שהותיר אבינו, הרב שלמה שלוש זצ"ל היא לא רק הידע התורני האדיר, אלא דרך חיים שלמה של תורה, שמחה, ענוה, ואהבת האדם - מורשת שממשיכה להאיר את דרכם של רבים.

צל שלא נעלם - והעץ שעדיין נותן פרי

עברו שנים מאז שאבא הלך לעולמו. ועדיין, יש ימים שבהם אני שוכח שהוא איננו. אני שומע הלכה מסוימת - וחושב, רגע, אני אשאל את אבא. או שמגיע מכתב שצריך להכריע בו - ואני מחפש את כתב היד שלו, את השתיקה שלו ליד הספרים, את הסדר המדויק של מחשבה. אבל הוא לא שם. והוא גם לגמרי כאן.

כי אבא לא היה אדם של רעש. אבל הוא השאיר אחריו חיבור תורני בשם; **"משנת שלמה"**. חיבור המחולק ל-3 כרכים העוסקים בגיטין, בקידושין ובכתובות. אבא אף פעם הוא לא הפסיק לחדש ולכתוב.

הכרכים לא נוצצים. ולא נכתבו לשם הרושם. אלא מתוך לימוד בעמל, מתוך אחריות, מתוך אמת.

אבא היה ראש כולל, רב קהילה, פוסק הלכה, אב בית דין, ובסוף - הרב הראשי של חיפה. אבל בשבילי, אבא היה פשוט אבא. אבא שקט.

אבא שיושב ללמוד בלילה כשכולם ישנים.

אבא שמחזיק בידיים רכות את העולם הקשוח של ההלכה - ונותן לו פנים אנושיות.

כל כך הרבה סיפורים נאספו מאז - מהאחים, מהתלמידים, מהדיינים, מהעוברים־ושבים. כל אחד בא עם פיסת זיכרון. ולפעמים, דווקא מי שחשב שהוא רק "ראה אותו פעם" - אמר את המשפט הכי עמוק...

אבא היה כזה: נכנס בשקט - ונשאר בזיכרון.

לא צעק עקרונות - אלא חי אותם.
לא דרש שיכבדו אותו - אבל הכבוד בא אליו מעצמו.
לא דיבר על ענווה - כי לא היה צריך.

והיום, כשאני מנסה להעביר לילדים שלי משהו מהדמות הזאת, אני לא מקריא להם סיפורים. אני פשוט מנסה לחקות את האור. האור שהיה בצניעות. האור שהיה בהליכה. האור שהיה בנחת הדיבור. האור שהיה בעיניים היוקדות. האור שהיה גם כשהוא לחש. האור שהיה גם שתק.

יש עצים שפורחים מהר, עולים גבוה, ונשברים ברוח הראשונה. ואבא? הוא היה כמו עץ עתיק ויציב, ששתול עמוק. לא מתרברב, לא רועד - רק נותן צל, פרי, ואוויר.

והעץ הזה ששתל אבינו - לא נכרת.
הוא ממשיך. ממשיך בנו - בילדיו, בנכדיו, בניניו ובכל אלו שלמדו ממנו, ואלו שלמדו עליו.

גם כשאבא איננו - הצל שלו נשאר.

דמותו שנחרטה בלבנו

אבא זצ"ל לא היה זקוק להגדרות. הוא לא דרש כבוד - והכבוד דבק בו. הוא לא ביקש להטביע חותם - והחותם נחרט מעצמו, בלב כל מי שפגש בו, למד אצלו, התפלל איתו או אפילו רק זכה למבט שקט מעיניו הטובות. הייתה בו עוצמה שקטה. לא זו המתפרצת בקול, אלא כזו שנוכחת, שמשנה את הסביבה בלי מאמץ.

כשהיה נכנס לבית הכנסת כולם התיישרו. לא מפחד, אלא מיראת כבוד. כשענה על שאלה - הוא לא דיבר הרבה, אך כל מילה הייתה שקולה, מדודה, חכמה, וכאילו באה ממקום עמוק יותר.

בשולחן השבת, בקידוש, בתפילה ובכל פעולה שלו הייתה שירה חרישית, קודש הנאמר בשקט. הברכה שיצאה מפיו - כמו יצאה מהלבבות.

ילדותו כבר בישרה על ייחודו. עוד בגיל רך, עטף את עצמו במגבת כאילו היא טלית, וברך ברכת כהנים בעיניים בורקות. היה מוקף אהבה גדולה, אבל גם ציפיות - והלב עמד בהן. הוריו וסבתו ראו בו תמיד "המלך" של הבית. לא בגלל שרצה - אלא בגלל שהיה בו אור. אור של רצינות, של אהבת תורה, של בקיאות מופלאה. אפילו במשפחתו - כבר ראו בגיל צעיר את העתיד הגדול הצפון בו.

כאשר הגיע לירושלים מיד היה ניכר שיש כאן תלמיד חכם אמיתי. הוא התקבל לישיבת 'חברון' המעטירה - לא בגלל בגדים נאים או הופעה חיצונית, אלא בגלל שיחה בלימוד שהותירה רושם בל ימחה. הצניעות, הבהירות, הפשטות שבכוח - כל אלה הפכו אותו לאבן שואבת ומעיין המתגבר.

סיפרו עליו שבתחילת דרכו הגיע לספסלי הישיבה בסנדלים ובחולצה פשוטה - אך כשדיבר בלימוד, ראשי הישיבה קמו עליו בהשתאות: "יש ר' חיים במרוקו?" שאלו בהתרגשות.

משפחתו - בניו, נכדיו ואחיו - ידעו שזכו לחיות לצד מגדלור. למדנו ממנו מהי אמונה בלי יותר מידי הסברים אלא כי זה הקרין ממנו החוצה.

למדנו כיצד נושאים קושי בלי לשמוע שום תלונה, אלא מתוך שתיקה של קבלת עול.

למדנו כיצד מברכים "שהחיינו" ולא כי אבא 'קרא' את המילים, אלא כי הן בערו מתוכו.

אפילו בשתיקתו - היה מסר. ובהליכה שקטה אל פינת לימודו - הייתה הדרכה.

גם כשכבר היה רב ראשי, דיין, פוסק - אבא נותר פשוט. כל כולו תורה, חסד, ענווה.

פעם סיפרו נכדיו שהתארחו בשבת בביתו וחשבו שהלך לישון, אבל אז באמצע הלילה גילו אותו יושב עם ספר פתוח, לומד אל מול אור קטן, כולו שקוע - בלי דרמה, בלי קהל. אבא והספרים. פשוט כי זה היה הוא.

בני המשפחה - אחיו, אחיותיו, ילדיו ונכדיו - מתארים דמות שהייתה מרכז רגשי של המשפחה. הוא היה מחבר, מחזק, נותן תחושת ביטחון. גם מרחוק - הוא היה שם. גם כשלא אמר - אנחנו הרגשנו. גם כשהיה עסוק - תמיד הקשיב. והכול, בלי לבקש דבר.

המורשת שאבא השאיר אינה טמונה רק בספרים, אלא באנשים. כל ילד או נכד שהלך בדרכו, שהמשיך ללמוד, שפעל בצניעות -

נושא עמו חלק ממנו. כל מי שראה את הדרת פניו, את ברכתו, את
ההוד שבלכתו הפשוטה - זכה.

הוא לא הותיר אחריו רק זיכרון - אלא דרך.
לא הותיר אחריו רק הנהגה - אלא שורשים.
שורשים כאלה שממשיכים להצמיח.

ובשקט הזה שהיה בו - עדיין נשמע קולו.
קול שמעולם לא הרים את עצמו - אך הרים אותנו.
קול שלא צעק - אך נשמע לעד.

עדויות של הוד

ליקטנו כמה עדויות, שבבי אור על אבינו זצ"ל, והם מובאים לפניכם:

אחותו הבכורה של אבא, דודה ז'ולייט יפלח ז"ל סיפרה לנו:

לפני שהוא היה רב - הוא היה ה'מלך' שלנו.

"בערב שישי אחד, כשהשמים בכו גשמים כבדים על העולם,
נולד לנו אור קטן. קראנו לו שלמה. לא היה זה סתם יום -
כאילו השמים עצמם חגגו את בואו. אחרי שאיבדנו שני אחים
צעירים, שלמה הגיע כמו מתנה שהאירה את כל החדר. ברית
צנועה, תינוק קטן - והתחלה של סיפור גדול.

מי היה מאמין שכבר בגיל שנתיים, הילד הקטן הזה יעמוד
לבדו, יעטוף את כתפיו הזעירות במגבת כאילו הייתה טלית,
מפוארת, וירים את ידיו הקטנטנות לברכת כהנים? לא היה
זה חיקוי פשוט - שלמה לא רק למד את המילים, הוא הרגיש
אותן, חי אותן. עמדנו שם, המשפחה כולה, פיות פעורים,
מביטים בילד עם עיניים גדולות שפלאים יוצאים מפיו.

דודה ז'ולייט ממשיכה ומשתפת:

"סבתא אסתר, סבתא של אבא, אהבה אותו בצורה שקשה לתאר במילים. "הוא המלך שלי", הכריזה תמיד, כאילו הייתה הוא נסיך של ממש. "מי שנוגע בשלמה - כאילו נוגע באלוקים שלי." הייתם צריכים לראות איך היא דאגה שכל בגד חדש יגיע קודם כל אליו, כל פרי ראשון - ישר לידיים הקטנות שלו. ולא משנה כמה שובב היה, וקצת שובב? הוא היה הרבה יותר מקצת!

שלמה היה מאלה שמרימים את כל הבית. קולו נשמע בכל פינה - צועק, מתלהב, רץ, משחק. לפעמים, מרוב התלהבות והתרגשות, נהיה לו מה שסבתא כינתה בחיוך "פה קטן" - כן, הקול הגדול של הילד הקטן גרם לבעיות בגרון. לקחו אותו לרופא, קיבל תרופה והכל עבר, אבל משהו מאותו קול חזק נשאר בו תמיד, אפילו ברגעי השקט העמוקים ביותר.

"כשעליתי לארץ והוא נשאר במרוקו, שלח לי מכתבים. לא סתם מכתבים - יצירות אמנות. כתב יד מסודר להפליא, מילים יפות. זוכרת שאמרתי לסבתא בהתרגשות: "תראי איזה ילד זה - זה ילד קדוש". וסבא, אבא של אבא, השיב בשקט ובחוכמה: "מה שתרצו - יצא ממנו. הוא הכול." כמה צדק. היו גם רגעים קשים. פעם אחת שלמה חזר הביתה בדמעות. המורה, רב טרנטו, ביקש ממנו להביא ספר, אבל לא היה לנו כסף לקנות. אמא הייתה אחרי לידה, אבא לא היה בבית... והספר לא נקנה. הוא שלח את שלמה הביתה.. שלמה, בכעס של ילד פגוע, נכנס לבית וטרק את הדלת כל כך חזק שהבית כולו רעד כמו באדמה רועדת."

סבתא שלי? היא לא הייתה מהסוג שיושב בשקט. תפסה את שלמה ביד, צעדה איתו ישר לבית הספר, ונעמדה מול המורה המופתע: "מה זה? ככה אתה מדבר לילד שלי?" המורה ניסה להשתיק אותה, אבל מי שמכיר את סבתא יודע - אין סיכוי. הלכה היישר למנהל, הרב מנשה, וכשהוא שמע את הסיפור?

העיף את המורה במקום! "איך אתה זורק ילד כזה?" שאל בתדהמה. זה היה שלמה - ילד שאפילו המנהלים ראו בו את העתיד.

אחר כך הלך ולמד אצל הרב ישעיהו שחר, וכל האחים הלכו בעקבותיו. הוא היה הבכור האמיתי, המנהיג של כולנו, אפילו שלא היה הגדול מבחינת גיל.

עליתי לארץ לפניו, זוכרת את עצמי עומדת על הרציף במרסיי, כרטיס ביד אחת ופספורט בשנייה. שלמה כבר היה בארץ, שולח לי מכתבים מרגשים: "נולד לי אח קטן, אשר. אני עוזר לאמא, מטפל בו." תארו לכם - ילד בן 12, ילד בעצמו, וכבר נושא באחריות של ראש משפחה!

כשהגיע לישיבת חברון, בא עם סנדלים פשוטים וחולצה דהוייה. הרב הסתכל עליו מלמעלה למטה: "ככה אתה בא לישיבה?" שלמה לא ענה, רק חיך באותו חיוך מיוחד שלו. אחר כך קנו לו חולצה חדשה ונעליים, והוא התקבל מיד - כי מי שראה אותו, ראה הרבה יותר מהבגדים החיצוניים...

הוא למד אצל הרב עובדיה, ויום אחד הפתיע את כולנו: "אני מתחתן." הלכנו כולנו לפגישה עם משפחת הכלה. לא היו עשירים, אבל היה להם לב ענק. אבא של הכלה אפילו קנה להם בית קטן להתחיל בו את חייהם. עשינו חתונה יפה, כל המשפחה התגייסה.

לאחר החתונה, שלמה גר ליד פנימייה של ילדים. הוא כבר היה רב מכובד, שקוע בלימודיו, אדם שקט ומעמיק. אבל למרות השינוי, למרות הרבנות והלימוד המתמיד, הוא תמיד זכר את משפחתו. תמיד שלח מתנות לסבא - פעם סוודר שיתחמם ופעם כרית יפה שיניח מתחת לראשו, ופעם שנייה עוד אחד, אחרי שהראשון נגנב. סבא צחק ואמר: "עכשיו אני יושב עליו."

היום, כשאני מספרת את הסיפורים האלה, אני מבינה שהם

לא רק על שלמה אחי - הם על האיש המיוחד שהוא הפך להיות. איך מהילד הקטן עם המגבת על הכתפיים צמח האיש עם הטלית של קדושה. איך מהצעקות והשובבות של הילדות, התפתח השקט העמוק של התורה והחוכמה.

זכיתי להיות אחותו של שלמה. והוא באמת היה המלך שלנו - הרבה לפני שהיה רב של כולם."

סיפורי ילדות והבית במרוקו

אחיו הגדול של אבא, דוד שרל סיפר לנו:

הבית במקנס - בית של אברהם אבינו

"נולדנו במקנס, עיר שקטה וטהורה - יהודית בעומק נשמתה. הרחוב שלנו היה קו התפר בין ה"מלאח הישן" ל"מלאח החדש" - שני חלקי הרובע היהודי בעיר. ואנחנו - היינו באמצע. בית ההורים - דירה פשוטה בבניין בן שתי קומות. קומה אחת למעלה, אחת למטה. לא גדול - אבל מלא; מלא בתורה. מלא באנשים. מלא בנשמה. אפשר לומר שהבית שלנו היה כמו ביתו של אברהם אבינו. סיר המרק תמיד על האש. לא חשוב אם הגיע אורח מתוכנן או מישהו רעב מהרחוב - אמא הייתה פותחת את המכסה, מוסיפה מים, וכולם היו אוכלים. בני דודים, שכנים, חברים - אף אחד לא יצא רעב."

לימוד תורה מגיל צעיר

"כשהיינו ילדים, הלכנו לתלמוד תורה כבר מגיל שלוש. מי שלימד אותי את האותיות היה רבי מיוחד - והייתה מלווה שהייתה מחזירה אותנו הביתה. בגיל שש כבר קראתי את ההפטרה בבית הכנסת. הייתה לנו מסורת - לכל משפחה היה תור לעלות לקרוא.

וכך, בבר המצווה שלי - שנערכה כבר בגיל תשע, עליתי עם הדרשה הראשונה שלי. הסיבה להקדמה? סבא וסבתא מצד אמא עמדו לעלות לארץ, וההורים רצו שיזכו לראות אותי קורא בתורה לפני שיעזבו."

הרב שלמה שלוש זצ"ל בילדותו

"שלמה - היה הילד המיוחד בבית. הכי סקרן. הכי עירני. אבל גם הכי עמוק. בגיל תשע - כבר למד עם מורים גדולים. אני זוכר את שמותיהם: אשרר קובי, חכם שלום. הוא בלט. לא רק בידיעה - אלא בגישה."

העלייה לארץ ישראל

"כשאמא ואבא עלו לישראל, אני עוד נשארתי במרקש - המשכתי ללמד. אבל החיים שם החלו להשתנות. בתי הספר עברו לידיים ממשלתיות. מספר התלמידים ירד. והלב? הלב נמשך לארץ הקודש. אז עליתי גם אני. אבל שלמה? כבר היה בארץ. והוא - הפך לאבן שואבת. הבית שלו - כמו הבית ההוא במקנס - היה פתוח לכולם. כל שבת - היינו באים. המשפחה המורחבת - סביב שולחן אחד. שלמה היה במרכז. לא להתבלט - אלא בלהקריין."

החיים בארץ ישראל

"גם בארץ - לא קל היה. אבל אם למדנו משהו מהילדות - זה ששמחה לא תלויה בשפע. הייתה תקופה שלא תמיד היה מספיק לכל הילדים - אבל מעולם לא הרגשנו מחסור. לא כי היה - אלא כי אבא ואמא הקרינו סיפוק. ושלמה - ידע תמיד להעניק תחושת ביטחון."

הרב שלוש כמנהיג רוחני;

"לימים - הפך לרב, לדיין, לאב בית דין. אבל בשבילנו - נשאר הבן של אמא. הילד שהיה מקריא פרקי תהילים. האח שהיה

דואג לכולם. הנשמה שנולדה עם ספר ביד ועם לב רחב."

ולסיכום,

**"היום, כשאני מספר על מקנס - אני לא מספר רק על רחובות
וצבעים. אני מספר על זיכרון. ועל אח אחד - שהמשיך את
הבית של אברהם אבינו, גם כאן בארץ."**

האח שהותיר בי חותם

אחיו של אבא, דוד אשר סיפר לנו:

"הוא אח שלא גדלתי איתו - אבל הלב שלי הכיר אותו תמיד"
נולדתי במרוקו, אך בגיל חמש עליתי לארץ. הזיכרונות שלי
מאותן שנים ראשונות הם מעין חצי-תמונה, חצי-רגש. לא
ממש זכרתי את פני האחים שלי. אמרו לי שיש לי אחות בשם
ג'ולייט, אך בתור ילד זה לא הסתדר לי. לא גדלתי איתה, לא
ראיתי אותה. כשאמרו לי "זו אחותך" - פשוט סירבתי להאמין.

ההורים שלי היו עדינים, לא לחצו. אמא - אישה צנועה מאוד
- ניסתה בעדינות. פעם אחר פעם חזרה ואמרה לי: "אשר, זו
אחותך. לא ראית אותה - אבל היא שלך." ואני? הייתי עקשן.
קראתי לה כמו שקראתי לכל הדודות - "דודה". רק אחרי
כשנה זה התחיל להיכנס לי ללב. אז הכרנו באמת והלב
התחבר. ואז הופיעה דמות אחרת, דמות שכמעט ולא הכרתי,
אבל שמעתי עליה כמו על אגדה."

"האח שהיה כמו אגדה"

"האח שאני באמת רוצה שתכירו הוא שלמה. במרוקו לא
זכיתי לגדול איתו. כמו שאומרים - הוא היה מגיע רק "בחגים".
אני הייתי ילד קטן, והוא כבר היה הבחור המבוגר, הלומד,
הרחוק. ולמרות זאת - היה לו מקום בלב שלי."

גם בארץ לא ראיתי אותו הרבה. אבל כשהוא היה בא - זו הייתה אטרקציה. הייתה לזה תהודה. כל השכונה הייתה יודעת: "הבן של המשפחה הגיע." זה לא היה רק אצלי - זו הייתה שמחה כללית."

תפקידי במשפחה

"ההורים שלנו היו כבר מבוגרים כשנולדתי. במובן מסוים גדלתי כמו נכד אצל סבא וסבתא. הם לא נתנו הרבה מבחינה חומרית, אבל האהבה... האופן שבו הם גידלו אותי העניק לי תחושת שייכות וביטחון עצום. אבל אז מורנו ורבנו הרב שלמה היה נכנס הביתה - ואבא שלי היה מתמלא אור. ממש הארת פנים. כאילו נכנס המלך. יורש עצר."

מורשת של אור

"לא תמיד ראיתי את הרב שלמה זצ"ל באור הזה כשהייתי ילד. אבל ככל שהתבגרתי - הבנתי את הגודל הזה. איך דמות רחוקה הופכת לנקודת חיבור. איך אח שלא ראיתי הרבה הפך לאור. והיום, כשאני מספר על הרב שלמה זצ"ל - אני לא מספר על מה שהיה בינינו בבית. אני מספר על מה שהוא השאיר בי, גם מרחוק. הוא לא היה צריך להיות קרוב כדי להשפיע. הנוכחות שלו הספיקה!"

העץ והשורשים: זכרונות מהבית

רבי יעקב שלוש שיחי', בנו הבכור של הרב:

הצל והשורש

"כשאני עוצם את עיניי, אני לא רואה תמונות מעורפלות מהעבר. אני רואה עץ. עץ גבוה וחזק, עם שורשים עמוקים חודרים אל האדמה. עץ שנותן צל מגן אך לעולם אינו מכסה את השמש לגמרי. זה אבא. העץ שלנו היה גבוה. אנחנו היינו הצל. אבל הוא - הוא היה השורש."

תנור הלב

"בואו ואקח אתכם לבית שלנו. לא הבית שאתם מכירים, אלא הבית של פעם. ירושלים של אותם ימים הייתה שונה. חורפים קרים, מעברות, צריפים. במרכז הסלון בבית שלנו עמד תנור - לא סתם תנור, אלא מה שאני קורא לו "תנור לב". זה לא היה סתם תנור. זה היה המקום שסביבו התכנסנו כולנו. בחורף, כשהקור חדר לעצמות, היינו מתכנסים - הילדים, ההורים, ולפעמים גם אורחים שהזדמנו לביתנו. אני רואה את התנור הזה עכשיו ממש: גדול, שחור, מחמם לא רק את הגוף אלא את הנשמה. תנור שהיה עבורנו הרבה יותר מאשר מקור חום. ליד התנור הזה, אבא סיפר לנו סיפורים. לא סתם סיפורים - אלא סיפורי חיים. על הקרבות שחווה, על הקשיים, על ההתמודדויות. אבל תמיד - תמיד! - הוא סיים בתקווה. הוא לא לימד אותנו לברוח מהאתגרים. הוא לימד אותנו להתמודד. כשהיה קשה, הוא היה אומר: "אם קשה? אז יחד. אם יש סערה? אז עם שורשים."

דמויות מהמעברה

"יש דמויות שנחרטות בלב, שהזמן לא מצליח למחוק. אני רואה את רבי אברהם במעברה כאילו הוא יושב כאן עכשיו, לידי. בצד ימין מהכניסה לדלת, בכורסה הירוקה עם כפתורי השנהב, ולידו תמיד הייתה מאפרה עם סיגריות רויאל.

הבית במעברה היה חדר קטן עם תקרה נמוכה בקושי שני מטרים. אבל הבית הזה לא היה מלא ברהיטים. הוא היה מלא בשמחה, בתוכן, בנוכחות. באהבת ישראל אמיתית. אני עוצם את עיניי ואני שם - מריח את הסיגריות, שומע את השיחות, חש את החום האנושי שמילא את המקום."

האור של סבתא מזל

"וסבתא מזל... איזה אור! איזה אור היא הביאה לחיינו! היינו הולכים אליה דרך הסמטאות בירושלים. אני לא יודע אם זה היה קילומטר או שבע מאות מטר מהבית, אבל זה היה מסע - לא רק ברגליים, אלא בלב. למרות הקשיים הפיזיים, סבתא תמיד קיבלה אותנו במאור פנים, בברכה, באהבה שאין לה גבולות. היא הייתה עשירה, לא בכסף, אלא בטוב לב, ברוחב לב. היא נתנה לנו הרבה יותר ממה שיכלה להרשות לעצמה."

המורשת החיה

"והנה אנחנו כאן היום. כולנו - ילדים, נכדים, נינים, אחים, משפחה מורחבת - כולנו נושאים את המורשת של אבא זצ"ל. אני מסתכל היום על הילדים שלי, על הנכדים - ואני רואה את הברכה שלו ממשיכה לחיות. אבא / סבא היה מורה הדרך שלנו. גם כשהיינו רחוקים פיזית, הוא תמיד שמר על קשר. הוא דאג שהמשפחה תהיה מחוברת, מאוחדת. אבל את מי שבאמת צריך להודות לה - זו אמא. היא הייתה - והיא עדיין - הדבק של המשפחה. היא לא רק הקימה בית, היא הפכה אותו למרכז. בזכותה שמרנו על החום, על האחדות. היו ימים קשים, מאוד קשים. אבל אני לא רוצה להזכיר דברים שאי אפשר לתאר. יש זכרונות שהלב נצר לעצמו, כמו אוצרות יקרים מדי מכדי לחלוק."

נכדיו מספרים

הרב ישראל שלוש שיחי', בנו הגדול של ר' יעקב:

הנכד שגילה את סבא - דווקא בשתיקה שלו

"פעם סבא הזמין אותי ואת אשתי לשבת אצלו. חשבתי - נבוא, נאכל, נדבר. לא תיארתי לעצמי שזו תהיה שבת שתשנה לי את התודעה.

בסוף הארוחה הוא נעלם. חשבנו שהלך לישון. בשלוש בלילה - אשתי קמה באמצע, חוזרת לחדר בהלם: "ישראל - סבא שלך עוד לומד!" בשקט, ב"לשכה", עם ספר פתוח ואור קטן. לא בשביל שמישהו יראה - אלא כי זה החיים שלו. ובחמש בבוקר - דפיקה בדלת. "ישראל, הולכים לתפילה."

מאותו רגע - ראיתי אותו אחרת. כבר לא רק "רב העיר", או "סבא עם כובע וחליפה" - אלא איש של אמת. שגם כשהאור כבוי - ממשיך להאיר מבפנים.

לימים, כשהתלבטתי אם ללמוד הלכה - הוא דיבר איתי. חריף, חד. "מה חסר לך? אתה רוצה להיות רב? לך תתחיל ללמוד הלכה." לקח לי זמן - אבל כשהתחלתי, הרגשתי שהוא איתי. בלילה אחד - חלמתי עליו. הוא בא, עם ידיים מאחורי הגב, ואמר לי: "אני שמח במה שאתה עושה. תמשיך." אמרתי לו: "סבא, מה יש לך ביד?" והוא ענה: "הבאתי לך ויטמינים, שתתחזק."

זה היה חלום - אבל גם אמת גדולה. זו המורשת שלו."

הרב אריאל מרגי שיחי', בנה הגדול של הבת פדות שתחי':

הנכד שראה גאון וחי לצידו כסבא

"סבא היה איש של סתירות יפות. היה כולו אצילות - אבל מעולם לא התנשא. ידע הכול - אבל לא התפאר. היה ראש מתיבתא בגיל שלושים, דיין בגיל שלושים ושבע - אבל בשבילי, תמיד היה סבא.

לא ראיתי אותו לומד גמרא בקול - אבל שמעתי אותו שותק עם ספר פתוח, וזה היה שיעור. לא שמעתי אותו צועק - אבל הרגשתי כל מילה שלו באוויר.

בבית הכנסת - היה מתפלל כאילו כל העולם נעלם. בשולחן שבת - היה שר, היה בזה תבלין שאי אפשר לשחזר. אני זוכר סיפור: פגשתי פעם קצין צרפתי - ושאלתי מה הקשר שלו לסבא. הוא אמר: "סבא שלך היה הרב שלי בישיבה". הבנתי פתאום - שסבא היה הרבה יותר ממה שחשבתי. הוא היה דמות ציבורית, רב עיר, פוסק. אבל הוא גם היה האישי שישב איתי לדבר על לימוד, שאל איך הולך בישיבה, ואמר לי: "לא הכול בחיים צריך להיראות. יש דברים שצריכים רק להיות".

וזה מה שהוא היה. לא רק רב - אלא אדם שהיה. באופן מלא. בשקט. בעדינות. בעוצמה."

הרב דניאל מרגי שיחי, בנה של הבת פדות שתחי':

גם בזמני טרדה סבא היה שמח תמיד

"רציתי לשתף רושם שלי. בשבילי הרב שלמה שלוש זצ"ל הוא סמל ודוגמא, דוגמא של כבוד ועמוד שדרה. אני חושב שבחיי העמיד את כל המשפחה. וגם אחרי פטירתו יש הרגשה כזו - שבזכותו יש קשר חזק במשפחה ויציבות.

הוא היה חי בתוכנו, ליווינו אותו בחגים ובשבתות, וגם בימים רגילים. זה היה נפלא, וזה רומם גם אותנו. הסתכלנו עליו וחשבנו עליו כל הזמן.

עד היום במועדים אנחנו נזכרים באווירה שהייתה לו. השמחה בפסח הייתה מיוחדת, היה ער כל הסדר, היה שר איתנו הלל, והיה מאושר כשאכל אפיקומן.

כשאני בימים נוראים אני נזכר בו, ב"לך א-לי" שלו, איך שהיה אומר "חזקו וגילו", היה מייבב כשאמר אותם. ובדרשה שלו הייתה ניכרת עליו הרגשה של ימים נוראים, יראה. וגם כשאני

בתפילתי בימים נוראים, בחלקים מהתפילה, אני כאילו אומר איתו, כמו שם במורשה.

ולהבדיל, גם בתשעה באב בקינות שלימד אותנו. ובכל שנה כמעט בבין המצרים, אני מספר שהיה קורא לנו בצהריים לומר איתו תיקון רחל עם קצת קינות (והיה נותן לכל אחד עשרה שקלים).

היה מהאנשים שעיסוקם היה רב. היה לו הרבה מאמץ בעבודתו, אם זה בבית הדין, ואם זה ברבנות. למד הרבה מאוד, אנחנו זוכרים שהיינו ילדים שברוב זמנו כשהיה ער בבית, היה לומד שמה, (מצביע לעבר הלשכה שבה ישב ולמד) על הכסא הגדול בראש השולחן. לא ראינו אותו קורא עיתון, ולא היה מרבה בשיחה, אבל אלו התורה והמצוות היקרות שבורא עולם נתן לנו, אלו שימחו אותו ומצא בהם מנוחה.

ואפילו שהיו לו טרדות רבות, היה אדם שמח. היה אפשר לראות את זה עליו גם בשמחות לנכדים.

כל אחד מהנכדים, וודאי מהבנים, זכה לחיות חיים מעולים יותר ומרוממים בזכותו, וזו מתנה מבורא עולם שזכינו בחיים כאלה. ברור אצלי שכל מי מאיתנו שיתבונן, ירגיש על עצמו שכשהיה ליד מורנו הרב שלמה שלוש זצ"ל, ובפרט בחגים, נכנסה בו מהרוממות הזו.

הוא גם סיפר לי פעם, שיש מה לקנא בדורות הקודמים, ושהיו שרים בשבת "כי אשמרה שבת" עם דמעות! (כנראה התכוון לאביו ז"ל).

אשרינו, נזכור את מורשתו, את מה שהעביר לנו, את המידות והאכפתיות שלו אלינו - הבנים והנכדים שלו. גם נזכור שכל מעשה טוב שנעשה זה מרומם אותו.

שלושה ניסים בלילה

רוח מדברית קרירה קידמה את פניהם של קבוצת נוסעים מארץ ישראל, לא בטיסה ישירה, כמובן, ונשאה עמה ניחוח של געגוע, ערגה ועצבות קדושה. היה זה אווירו של המדבר, כמו ליטוף של נוכחות עליונה, המבשרת מסע של נשמה.

לא היה זה מסעם הראשון של בני החבורה הקדושה על אדמת מרוקו. מדי שנה, סמוך ל"ד בשבט - יום ההילולה של הצדיק הקדוש, רבי יצחק אבוחצירא מטולאל, המכונה "רבי יצחק הגדול" - היו יוצאים במסירות ובאהבה למסע השתטחות על קברות הצדיקים.

בראש החבורה עמד הגאון החסיד רבי מאיר פדידה, נכדו של הצדיק המקובל רבי מכלוף פדידה זצ"ל, שנטע בלב בני הדור את תורת הסוד ודרך ההתקשרות אל הצדיקים. קברותיהם של בני משפחת אבוחצירא לא נבנו במתחם אחד, אלא פזורים הם בארבע כנפות הארץ. כדי להגיע מציון אחד למשנהו, נדרש מסע מורכב ומתיש, דרכים מפותלות, נסיעות ארוכות ותנאים לא פשוטים. אולם בני החבורה, לוחמי הרוח, לא נרתעו. אדרבה - הקושי עצמו הפך לכלי שמזכך את הלב, כמו שמובא בדברי חז"ל: "יגעת ומצאת-תאמין" (מגילה ו' ע"ב), ואין יגיעה גדולה יותר מיגיעת הקודש.

ביום י"ד בשבט, עם שחר שהאיר באור מיוחד, הגיעו אל ציונו של רבי יצחק בטולאל. שם שהו שעות ארוכות - הוגים בעומק תורתו,

מעוררים רחמים על כלל ישראל, יושבי הארץ והגולה, ומתכנסים לניגון ופיוטים שחוברו על שמו עוד בחייו, ובראשם הפיוט "אעירה שחר לדוד יצחק". השירה בקעה מתוך הלב, עטופה בהתרגשות פנימית, עד שנדמה שהעולם עמד מלכת.

לאחר זמן יצאו אל העיירה בודניב, להשתטח על ציונו של הצדיק רבי אבא, שדברי תורתו ותפילתו עוד מרחפים באוויר המקום. השמש כבר נטתה לערוב כאשר ארבעת בני החבורה עלו על מונית בדרכם לעבר ארפוד - עיירה במדבר, שבה ביקשו לנוח מעט ולהיערך לקראת המשך המסע.

תכניתם הייתה ברורה: לנוח בלילה, ובשעות הבוקר להמשיך לעיר תאפיללת, להשתטח על מצבת קבורתו של הגאון הקדוש רבי דוד אבוחצירא הי"ד, אחיו של עטרת ישראל, סידנא "בבא סאלי". אולם ברגע אחד התכנית השתנתה, וההשתלשלות הבאה התגלתה כשרשרת של ניסים גלויים.

לפתע, מתוך הדממה, נשמע קולו של רבי שלמה שלוש - רבה של העיר חיפה, שצורף למסע זה לראשונה מאז מונה לתפקידו. דבריו נאמרו בתחינה פנימית, קולו רוטט מהתרגשות: "רבי מאיר, הבה וניסע עכשיו לתאפיללת! איני יודע להסביר - אך ליבי בוער. רוצה אני להשתטח עוד הערב על ציונו של רבי דוד עטרת ראשנו."

רבי מאיר, שותפו לנסיעה וראש החבורה, הביט בשעונו. השעה כבר נטתה לערב, ולכי ידיעתו המקום נסגר מדי ערב בשעה תשע. הוא ניסה להשקיט את הלהט: "בואו נלון הלילה בארפוד, ננוח, ונצא מחר עם אור ראשון."

אך רבי שלמה עמד על שלו: "כך שמעתי, כך אמר לי הלב. אולי המקום פתוח, אולי מצפים לנו מן השמים. נלך, ונראה - אם נפתח-יפתח, ואם לאו - לפחות עשינו שלנו."

רבי מאיר לא יכול היה לעמוד מול תחושת הקדושה שבקעה מדבריו. הוא הורה לנהג לשנות כיוון - ולילה ארוך נפתח, מלווה בתפילה חרישית, בסילודין ובערגה.

בהגיעם לתאפיללת, ירדו מן המונית. הדרך הובילה אל שער ברזל כבד - סגור ונעול. הם טיפסו במדרגות האבן, ובעיניים מצפות עמדו

מול השער, שפתותיהם ממלמלות מזמורי תהילים, עיניהם נעוצות בשמיים...

רבע שעה עמדו כך. הדממה הייתה כמעט מוחשית. ואז, פתאום - שקשוק אופניים נשמע מרחוק. דמות רוכבת קרבה באיטיות - שומר בית העלמין, מוסלמי מקומי שנוהג לפתוח ולסגור את השערים בזמנם. "החכם בא אלי בחלום," סיפר בפשטות מרטיטה, "ואמר לי: למה אתה ישן? קום ופתח את הדלת! אורחים באו מארץ ישראל ואין להם מפתח!"

צרור המפתחות בידו הקיש כצליל מפתחות גן עדן. הוא פתח את השער, והחבורה נכנסה בפנים, בצעדים חרישיים, כאילו עברו ממימד אחד לאחר.

45 דקות השתטחו על קברו של הצדיק. הדמעות זלגו, התפילה התעצמה, הפיוטים בקעו כשירת מלאכים. היה זה רגע של קודש עליון, שכמותו לא ידעו.

בצאתם, עייפים אך נרגשים, פנו לשוב אל הרכב - ואז גילו כי גלגליו התחפרו באדמה החולית. הנהג ניסה להניע, אך לשווא. ירדו כולם, ניסו לדחוף - אך הרכב נותר תקוע.

ואז הופיעה דמות שלישית: זקן ערבי, לבוש גלביה ארוכה, וסל קש תלוי על כתפו. ניגש באיטיות ושאל: "למה אינכם נוסעים?" "הרכב תקוע," השיב הנהג בתסכול. "יש לך חבל?" שאל הזקן. "אין לי," ענה הנהג.

הזקן ענה בתקיפות: "יש לך חבל. הוא בבגאז'. גש והבא אותו..." הנהג פתח את תא המטען - והחבל היה שם. כאילו הופיע מכוח בלתי נראה. הזקן לקח את החבל, קשר אותו לוו הגרירה, אחז בקצהו - והחל מושך. לאט, בעוז שקט, גרר את הרכב עד לכביש המרוצף. כאשר ביקשו להודות לו - לא היה שם איש. הזקן נעלם. לא נראו עקבות, לא נשמעו צעדים. כתוב בזוהר: "צדיקיא עבדין דילהון-ואינן סתימין". כך גם שליחיהם.

והנס לא הסתיים. בדרכם חזרה, החל גשם כבד לרדת. הנהג הסמוך גאה, והגשר - נמוך וצר - התמלא במים. "נעבור?" שאל הנהג.

רבי שלמה ענה בקול שקט: "נקרא פרקי תהילים, ובעזרת ה' נעבור."
וכך עשו. גלגלי הרכב שקעו במים עד מחצית החלון, אך המונית
עברה. רק למחרת בבוקר התגלה: הגשר קרס - בדיוק באותה חצי
שעה שבה הם עברו...

שלושה ניסים בלילה אחד; פתיחת השער בחלום, ההצלה
באמצעות זקן מסתורי, וגשר שהתמוטט רגע לאחר מעברם.
לא מקרה. לא יד הזמן. כי אם יד ה' המלווה את יראיו, כפי שנאמר:
"רצון יראיו יעשה, ואת שוועתם ישמע ויושיעם. שומר ה' את כל אוהביו,
ואת כל הרשעים ישמיד" (תהלים קמ"ה).
וכך נשאר הסיפור בליבם של הנוסעים כשיר של אמונה, כעדות
למסירות נפש, וכזיכרון חי למי שאור הצדיקים בליבו.

אשרי מי שזכה לראות את ההשגחה בחייו...

(הסיפור מעובד עפ"י עדותו של הרב מאיר פדידה שליט"א)

"וחי בהם"

אבא זצ"ל לא רק לימד תורה - הוא חי אותה. כל יום בשנה, כל חג, כל זמן - היה אצלו פרק בעבודת ה'. חי במעגל השנה כמו שמי שחי עם סדר - יודע היכן הוא עומד, ומה נדרש ממנו בכל יום ויום. לא באופן תיאורטי, אלא ברגש פנימי ובדקדוק מעשי.

ליקטנו מעט מהנהגותיו של אבינו זצ"ל, בעזרתו האדיבה של הנכד היקר הרב אלעזר מרגי שיחי', ה' יזכהו לבנים זכרים, זש"ק, במהרה. ולוואי ונזכה להעביר את החיות שבה עבד יום-יום את קונו.

שבתות

- בכל ערב שבת היה נותן מטבע לצדקה
מקור: רמ"א (או"ח סי' רנ"ו סעי' א') כתב שנהגו ליתן צדקה קודם התפילה, ובפרט בערב שבת יש לזה טעם נוסף כהכנה לקראת שבת המלכה (עי' זוהר פרשת תרומה דף קנ"ח ע"א).
- זמירות השבת - כולן לפי נוסח מרוקו המסורתי, אבל גם שירי שבת מהישיבה. תמיד השירה נבעה מהלב.
- סעודות שבת היו מלאות אך פשוטות: דג, חמין, לחם, סלטים. עם חום ודברי תורה.
- ההבדלה נעשתה ברגש, כשהוא יושב מעט קודם לכן ומאריך בפסוקים של "הנני מוסיף לכם זמן מחול על הקודש".

- היה מזכיר ומברך את הרבנית ואת כל הילדים אחד אחד.

חודש אלול ועד יום הכיפורים; סליחות

- קם לאמירת סליחות באשמורת הבוקר מראש חודש אלול עד ערב יום כיפור.
מקור: שו"ע אור"ח סי' תקפ"א ס"ב; כה"ח שם סק"ז - מנהג קדום בקהילות רבות.

ערב ראש השנה

- נהג לומר פיוטים כמו "אחות קטנה" ו"חזקו וגילו" בלחנים מסורתיים מרוקו וחלב.
- נוהגי סעודה: קידוש, אכילת סימנים (לא רימון בלילה הראשון), דבש, תפוח, תמרים צהובים, חבושים וכו'.
מקור: רמ"א או"ח תקפ"ג ס"א, כה"ח שם סק"ב-סק"ח.

ראש השנה

- תפילה בהנף החמה, בכיות בתפילה, פיוטים לפי מנהג מרוקו.
- תקיעת שופר: תקע בעצמו 30 קולות בלבד בקול שבור ועדין, עם כוונות.
- סדר פיוטים, פיוטי שחרית ומוסף, "עת שערי רצון" בלחנים שונים.
מקור: או"ח תקפ"ט-תקצ"ג; חזון עובדיה ימים נוראים.

תשליך

- יצא לתשליך במקומות קרובים, כשלא יכל-קיים זאת במתכונת סמוכה.
מקור: רמ"א תקפ"ג ס"ב.

ערב יום הכיפורים

- טבילה במקווה (בניגוד לער"ש).
- מיון וחלוקת קופות הצדקה: היה ממיין את קופות הצדקה (ככל הנראה מצטברות מבני הבית) ומחלק לנזקקים.
- **מקור:** ראה רמב"ם (הלכות מתנות עניים פ"ז ה"ה)-"גדול הצדקה שמקרבת את הגאולה", ובפרט בערב יום הכיפורים מובא בשם האר"י הקדוש (שער הכוונות) שיש סגולה לתרום צדקה לפני יום הדין.
- לא נהג לעשות כפרות בעוף, לא נלקה.
- **מקור:** רמ"א תקפ"א ס"ב; מ"ב סק"ח.

יום הכיפורים

- התעטף בטלית ובקיטל, דרש חיזוק לפני התפילה.
- עמד במשך כל התפילה, גם בגילו המתקדם.
- תפילות בנעימות מרוקאיות וירושלמיות.
- היה חזן בתפילות ערבית ונעילה.
- אחרי נעילה-המשיך לערבית ואמר ברכת הלבנה.

מוצאי יום הכיפורים

- בנה סוכה ו/או קנה ארבעת המינים מיד לאחר הצום.
- **מקור:** רמ"א תרכ"ה ס"א-הזריזים מקדימין למצות".

חג הסוכות; ארבעת המינים

- לולב עם קור"א, אתרוג מרוקאי בלבד.
- נהג לאגד הלולב לפי פשט (הדסים בימין).
- הדסים/ערבות-אם ראה פסול, היה קונה וקושר מחדש.
- **מקור:** שו"ע תרמ"א, תרנ"א; כה"ח תרמ"ב.

הסוכה

- ישב בסוכה בליל סוכות, ברכת "שהחיינו" בעמידה לאחר "לישב".
- קיבל קהל בסוכתו, דיבר דברי תורה ושירים.
- פיוטים: "סוכה ולולב", "אסדר תושבחתא", "אל נערץ בקדושה".

ההושענות

- אמר בהושענות תוספת מקנאס "למענך הורנו...".
- לא הקפיד להחזיק האתרוג אלא החזיק הסידור ביד שמאל.
- חיבט את הערבות על קרקע לא מרוצפת.
- מקור: שו"ע תרכ"ד; כה"ח סקי"ג; אורח נאמן בשם מנהגי מרוקו.

הושענא רבא ושמחת תורה

- עשה תיקון בלילה (לפעמים התחיל בבית), דרש בבתי כנסיות.
- חיבט ערבות בעדינות על אשתו כמנהג חיבה ופיוט.
- אמר "קול מבשר" 7 פעמים בתוספת לשונות ברכה שונים.
- היה עולה חתן תורה, רוקד, משתתף בהקפות שניות.
- מקור: כה"ח תרכ"ט סקי"ב; מנהגי מרוקו רבים.

חנוכה

- בזמן ההדלקה עשה סעודת מצווה.
- נהג לשיר יחד עם בני המשפחה בנחת.
- קרא את סיפור המכבים עם הילדים, והסביר את עומק המסירות נפש.
- נהג ללמוד בענייני חנוכה גם מספרי עיון, לא רק סיפורים.
- אהב לשמוע תירוצים על קושיית ה'בית יוסף', ונהנה מאוד לשמוע את הילדים מדברים על כך.

ט"ו בשבט

- ערך סדר פירות בבית, קרא בזוהר ופרקי תהילים. בירך באהבה, ואמר: "זה שבח הארץ - ולא נבזה אותו".
- "אתרוג דומה ללב" - נהג להתפלל על אתרוג נאה.

חודש אדר; פרשת זכור

- הורה לאדם שלא שמע פרשת זכור, שיקרא את הפרשה לפחות מתוך חומש. וכן הורה לאישה שלא יכולה להגיע לבית הכנסת שתעשה כן.
- לא החמיר לשמוע את פרשת זכור במספר הברות שונות (כגון אשכנזית ותימנית).

קריאת המגילה

- **כפילת פסוקים:** במגילה נהג לכפול את הפסוקים הבאים:
- "ויהי כאמרם אליו יום ויום וכו'" (ג' ד') - פעם בכא"ף ופעם בבי"ת.
- "להשמיד ולהרג ולאבד וכו'" (ח' י"א) - פעם בלי וא"ו ופעם בוא"ו.
- "ואיש לא עמד בפניהם וכו'" (ט' י"ב) - פעם בבי"ת ופעם בלמ"ד.
- **אופן הכפילה:** כשכפל, חזר על כל הפסוק ולא רק על אותה מילה.
- קריאה לנשים: כשקרא את המגילה להוציא את הנשים, לא בירך הוא בעצמו על המגילה, אלא אמר להן שהן יברכו.
- פורים משולש: לא נהג לקרוא את המגילה בחיפה גם בט"ו.
- שתיית יין: בפורים אחד, לקח כוס יין שתי קצת, ואמר: "קיימנו את המצווה".

חודש ניסן; הכנות לחג הפסח

- **בבדיקת חמץ:** היה מברך ברכת שהחיינו על פרי חדש (בדרך כלל שסק), ומכוון לפטור בכך את הבדיקה. נהג לברך תחילה

- על הפרי את ברכתו וברכת שהחיינו וטועם, ואחר כך מברך על הבדיקה ומתחיל לבדוק.
- **ריכוז בבדיקה:** לא היה מדבר בעניינים אחרים שלא מעניין הבדיקה עד סוף הבדיקה.
- נהג להכין בעצמו את החרוסת.
- **סדר יום ערב פסח:** היה מתפלל תפילת שחרית כוותיקין, טובל במקווה לכבוד החג, ואחר כך היה הולך למכור את החמץ לגוי.

ליל הסדר

- **תפילת ערבית:** נהג לעלות לתפילת ערבית בליל החג והיה מתפלל בניגון, בשירה ובקול זמרה, כחלק משמחת החג.
- **ברכת הלבנה:** הורה שנה אחת לאלה שלא בירכו ברכת הלבנה עד ליל החג, שיכולים לברך ברכת הלבנה בליל החג.
- **סדר הקערה:** סודר על פי דעת האר"י.
- **פסוק במועדים:** בתפילת ערבית ליל החג לא היה אומר את הפסוק "וידבר משה את מועדי וכו'", אבל בקידוש ליל החג כן היה אומר.
- **נוסח הקידוש:** נהג שבקידוש היה מתחיל את ברכת בורא פרי הגפן וכן את פתיחת ברכת הקידוש (ברוך אתה ה' אמ"ה), וכל בני הבית ממשיכים יחד אתו את כל ברכת הקידוש עד חתימת הברכה שאותה אומר לבדו, כמנהג מרוקו. שנה אחת בדרשת שבת הגדול הסביר ויישב מנהג זה. ברכת 'שהחיינו' שאחר כך היה אומרה לבד ומכוון להוציא את כולם ידי חובה.
- **נטילת ידיים:** בליל הסדר נטלו לו את הידיים בני הבית כדרך בני חורין, גם ב'ורחץ' וגם ב'רחצה'.
- **נטילה לדבר שטיבולו במשקה:** כשנשאל אם נוהגים ליטול ידיים לדבר שטיבולו במשקה, ענה שלא. והטעם שבליל פסח כן נוטלים ידיים הוא כדי שיראו התינוקות שינוי וישאלו (חק יעקב תעג ס"ק כח).

עריכת הסדר

- **מנהג 'יחץ':** קודם 'יחץ', היה נוהג לומר כמנהג מרוקו קטע בשפה המרוקאית, המתחיל במילים "האגדה קצם" שترגמו: "ככה קרע את ה' את הים לשנים עשר דרכים כאשר יצאו אבותינו ממצרים, על ידי אדוננו ונביאנו משה בן עמרם עליו השלום והברכה, בעת גאלם והצילם מעבודה קשה ומרה, כך יצילנו מגלות זו ויביאנו לירושלים היקרה לנו, למען שמו הגדול והנורא".
- **העברת הקערה:** קודם תחילת קריאת ההגדה, נהג שאחד מהמסובים מעביר את הקערה על ראש כל המסובים תוך כדי שירת "בבהילו יצאנו ממצרים".
- **תרגום ההגדה:** תרגם חלקים מסוימים מההגדה לערבית-מרוקאית.
- **פיוטים:** מנהגו היה לומר את הפיוטים: "חד גדיא", "אחד מי יודע", "כי לו נאה כי לו יאה", "אדיר הוא", וכן מגילת שיר השירים.

חול המועד ושביעי של פסח

- **פתיחת ההיכל:** נהג לומר בפתיחת ההיכל בפסח (וכן בשאר יום טוב וכן בימים הנוראים) י"ג מידות (חוץ משמחת תורה).
- **ברכת האילנות:** נהג לברך ברכת האילנות בא' דחול המועד לאחר תפילת שחרית בציבור.
- **תיקון ליל שביעי:** נהג לומר תיקון ליל שביעי של פסח בביתו.

חומרות והקפדות בפסח

- **שתיה מתוקה:** היה מחמיר לא לשתות שתיה מתוקה בפסח מלבד שתיה בהכשר העדה החרדית'.
- **קטניות:** לא היה אוכל אורז בפסח, ולא קטניות ופולים יבשים, אלא אפונים לחים וכדומה. וכן נמנע מלאכול חומוס בפסח, כמנהג קהילות מרוקו.

ספירת העומר

- **תספורת:** פעם שאלו אותו אדם שנהג איסור בתספורת החל מפסח ועד ל"ד בעמר בבוקר, אם מותר לו שנה אחת להקל ולהסתפר עד ר"ח אייר (היה צורך בדבר), ולהתחיל את האבילות מר"ח אייר ועד חג השבועות (כדעה השניה). הורה שאסור.

ימי בין המיצרים

- **גילוח בימי בין המצרים:** בימי בחרותו, שאל את הגאון הגדול רבי יוסף משאש זיע"א (רב ודיין בעיר מקנאס, לאחר מכן שימש כרבה של תלמסאן שבאלג'יריה, ולימים רבה של חיפה), איך המנהג במקנאס (עיר הולדתו של רבנו זצ"ל) על אודות הגילוח בימים הרעים הללו, אם מפסיקין מי"ז בתמוז, או מר"ח אב, או שעושין כמו השו"ע בסי' תקנ"א שרק בשבוע שחל בו אסורין להסתפר. והשיב לו הרב זיע"א, (שו"ת מים חיים ח"ב חאו"ח סי' קל"ה): "שהמנהג פשוט מי"ז בתמוז, ואך מיום בוא הצרפתים, חזרו לנהוג רק מר"ח ולא דקדקנו אחריהם, מאחר שאינו אלא מנהג של חומרא, ויסודו של האשכנזים כמ"ש מור"ם בהגה, ואשתרבו בי אשרביב (=התפשט) לספרדים, והאידינא יש גודל צער בגידול שער". עכ"ל. וכן נהג רבנו זצ"ל בעצמו להחמיר רק מר"ח אב.
- **תיקון חצות:** היה נוהג לומר אתנו תיקון חצות בימי בין המצרים לאחר חצות היום.
- **סדר התיקון:** סדר התיקון שהיה אומר הוא כך: על נהרות בבל (ולא היה מתחיל בווידיי כמובא בסידורים, ואולי משום שהיה אומר התיקון לאחר תפילת מנחה וכבר אמר ווידיי במנחה, ואולי בכה"ג אין צורך לחזור ולומר שוב), זכר ה' מה היה לנו (אותם היה אומר במנגינת איכה), ואת הקינות: קול ברמה נשמע ביללה, עד מתי ה', בהיכלך שמיר ושית, על היכלי אבכה, עורה נא ימינך רמה. וחותמים בפסוקים המסיימים את התיקון חצות, התנערי מעפר קומי וכו'.

- **תיקון חצות בערב ת"ב:** שנה אחת דנתי איתו (אלעזר) אם אומרים תיקון חצות בערב ת"ב. וכמדומה לי שבסוף הסכים שלא לומר.

תשעה באב; הנהגות בצום

- **לבוש:** לא היה עונב עניבה בתשעה באב. נהג ללכת עם נעלי "קרוקס" (אף שיש כאלה שמעירים על כך).
- **הסרת הפרוכת:** כשנשאל אם להסיר את הפרוכת לפני הקינות, ענה שכן (ומקורו במדרש והובא ברמ"א).
- **אורות בבית הכנסת:** נהגו בביהכנ"ס (ק"ק מורשה) לומר הקינות עם כל האורות דלוקים. ורק שהכריז מנין השנים לחורבן כיבו את כל האורות פרט לנר אחד. ואף על פי שבשו"ע (תקנ"ט ס"ג) כתב שאין מדליקים נרות בליל ט' באב, כי אם נר אחד, לומר לאורו איכה וקינות, מכל מקום כתבו הפוסקים שזה משום שהיה מנהגם שרק החזן קורא איכה וקינות וכל הקהל שומעים. אולם עתה הואיל והמנהג שכל אחד מן הקהל אומר איכה וקינות בעצמו, נהגו להדליק בביהכנ"ס נרות כפי הצורך לקריאתם. ופעם אחת זכורני שחלק מהאורות כבו, ואמר להדליק את כל התאורה, וכנראה משום טענת הפוסקים הנזכרת לעיל.
- **ישיבה בקינות:** עד שנתו האחרונה ישב באמירת הקינות על כסא נמוך (כמבואר בשו"ע תקנ"ט ס"ג).
- **נסיעה ברכב:** נסע ברכב כרגיל ולא החמיר משום הלכה זו.

סדר התפילות והקינות

- **סדר הקינות בערבית:** סדר הקינות שהיה אומר לפני ערבית הוא כך: הלנופלים תקומה, דברי נביאים, לו ישקלו רעי, לפדות עם דל, שנה בשנה, יונה נכאבה, את אויביך א-ל, יום כמו נד, עד אן צבי מודח, אשחר עדתי, (את הקינה: יום נחלמו בי, איני זוכר אם אמרו בביהכנ"ס אם לאו, אך לפי שמיעת ההקלטה שהכין

- אתנו את הקינות לא אמר) קול אהלה תתיפח, בורא עד אנה, תפילת ערבית.
- **קטעי נחמה בקינות:** היו אומרים בביהכנ"ס גם את הבתים בקינות העוסקות בענייני נחמה.
  - **הנחת תפילין:** נהג להניח תפילין של רש"י בשחרית (כדעת מקובלי בית אל וכמנהג ירושלים, וכן פסקו הכה"ת, והיחוד"ד והאורל"צ). ושל ר"ת במנחה. וכשכיהן כרב ביהכנ"ס 'בית יוסף' הניח תפילין במנחה [עדות מפי דודי הרב יצחק אלחנן ינון הי"ו והוסיף שכאשר רבנו זצוק"ל הגיע לביהכנ"ס אמר שמניח תפילין בשחרית כדי לכבד את מנהג המקום. (כדעת מרן השו"ע, וכן פסק הגר"ש משאש ועוד)].
  - **עלינו לשבח וקריאת שמע:** לא היו אומרים "עלינו לשבח" בערבית. ומסתבר גם שלא אמרו "שיר למעלות" כמובא ב"קול התחינה".
  - **סדר התפילה בשחרית:** סדר התפילה בשחרית נהג כך: כל התפילה כרגיל ללא שינוי, הורה שלא לומר "ברכת כהנים" בשחרית, אלא רק במנחה. לאחר חזרת הש"ץ חולצים התפילין, ואומרים שירת האזינו ואחר כך הקינות. (סדר הקינות הוא כך: פחות או יותר כפי שמובא בספר "קול התחינה") ולא היה אומר את הקינות המובאות בכתב קטן בספר "קול התחינה" (מהקינה: יום קינה היום. עד הקינה שומרון קול תתן, ולא עד בכלל). ולא היו אומרים כל סיום התפילה שאחרי "ובא לציון", וגם לא "עלינו לשבח".

מוצאי ת"ב

- **ברכת הלבנה:** היה נוהג לברך במוצאי ת"ב ולא לפני, והטעם כתבו הפוסקים שיש לברכה מתוך שמחה שנחשב הדבר לקבלת פני שכינה.
- **נעילת נעליים לפני ברכת הלבנה:** לא הקפיד לנעול מנעליו קודם הברכה.
- **מותרות אחרי התענית:** הורה (לאחד ששאל) שמותר לעשות הכל לאחר התענית (כמבואר בשו"ע סי' תקנ"א ס"ד).

- **אכילת בשר בעשירי באב:** כשנשאל לגבי אכילת בשר בעשירי באב עד מתי האיסור, אמר שלאחר חצות מותר לאכול בשר. וכמדומה שאמר שזה המנהג שלנו (כנראה הכוונה למנהג מרוקו).

עניני המקדש

- **קריעה על מקום המקדש:** כשנשאל בעניין החיוב לקרוע על ראיית מקום המקדש, הורה שחייב לקרוע (כדברי השו"ע סי' תקס"א ס"ב, וכתבו האחרונים שאין להקל כלל בקריעה זו).
- **עליה להר הבית:** דיבר פעם בתקיפות נגד העולים להר הבית.

עד כאן הנהגותיו כפי שראינו וכפי ששמענו בחייו.
"משנת שלמה" - מעגל של חיים, תורה ומנהג - המאירים את הדרך
לא רק מה היה אבא/סבא עושה, אלא איך הוא חי כל רגע במעגל
השנה מתוך מסירות ועבודת ה'.

שביבי אור

אבינו, היה נושא דרשותיו במתק שפתיים ובנעימת לשון, תמיד מתוך הקפדה שהדברים יובנו לכל שומע, הן לעמלים בתורה והן לבעלי בתים. סגנונו התורני לא גרע מהעומק, אך הוגש תמיד בלשון בהירה, מדויקת ומאירה.

בדרשותיו של אבא הוא לא ביקש להרשים, אלא להשפיע עמוקות. לא להרבות במילים, אלא לגעת בלב. דרשותיו לא נשאו גובה מלאכותי, אך תמיד נשאו גובה רוחני. כך היה נוהג במסירות ובמתינות, בין אם בשיעור לאברכים, ובין אם בדרשה לפני ציבור מתפללים כשכולם כאחד חשים כי הדברים נאמרו אישית אליהם.

לפניכם קובץ נבחר של רעיונות ופרפראות לפרשיות השבוע, כפי שנאמרו מפי קדשו או נכתבו בכתב יד, ושומרו באהבה על ידי בני המשפחה והתלמידים.

חומש בראשית

פרשת בראשית - "אייכה"

שאל ה' את אדם הראשון: "אייכה?" - וכי לא ידע הקב"ה היכן הוא?
אלא ללמדך: לפני כל תוכחה, הקב"ה לא פונה אל העבירה - אלא
אל האדם.

הוא לא אומר "מה עשית?", אלא "איפה אתה?".
כלומר: איפה אתה ביחס למה שיכולת להיות?

והיה אומר הרב: "לפני שאתה שופט אדם - שאל את עצמך,
איפה היית אתה אם היית במקומו."

פרשת נח - "איש צדיק תמים היה בדורותיו"

"צדיק אמיתי - לא זה שנראה צדיק בדור של צדיקים, אלא זה
שנשאר צדיק גם כשכולם סביבו הפוכים."

הוסיף תמיד: "אל תחכה שסביבתך תשתנה כדי להתקדש.
תהיה נח - גם אם אתה לבד בטהרה שלך."

פרשת לך-לך - "אל הארץ אשר אראך"

"אברהם לא ידע לאן הוא הולך, רק ידע עם מי הוא הולך."
כך גם כל יהודי: "אם אתה עם ה' - לא משנה מה היעד, אלא מי
מוליך אותך."

והוסיף: "לפעמים בחיים אין בהירות - אבל יש אמון. וזה שווה
יותר מכל תוכנית."

פרשת וירא - הכנסת אורחים מול תפילה

"אברהם דיבר עם ה' - וראה שלושה אנשים, ועזב את ה' למענם."
למד מזה: "אין זה ביטול קודש - אלא גילוי שהקודש האמיתי הוא
לראות את האדם שלפניך."

והיה מזהיר: "אם תפילתך גורמת שתדחה מישהו - תבדוק מה

אתה באמת עובד."

פרשת חיי שרה - "ויקם שדה עפרון"

"שדה מערת המכפלה, שנקנה בכסף מלא - מעשה שקט, ללא ניסים.

אמר: "קדושה אמיתית נבנית ממעשים פשוטים, יציבים, יומיומיים. לא מרגעים של התלהבות."

והוסיף: "הצדיקים לא עושים כותרות. הם פשוט עושים קודש"

פרשת תולדות - "ויתרוצצו הבנים בקרבה"

דרש: "גם ברחם - יעקב ועשו כבר נאבקים. למה? כי המאבק בין קודש לחול לא מתחיל בגיל 13 - אלא מהרגע שיש נשמה.

ולמד: "החינוך מתחיל הרבה לפני. הילד מרגיש מה שההורים חיים. אם הבית מלא קדושה - זה עובר גם בלי מילים."

פרשת ויצא - "ויפגע במקום ההוא"

יעקב אבינו ישן במקום המקדש - בלי לדעת.
אמר: "לפעמים אתה עובר רגע קדוש - ואתה בכלל לא מודע. רק בדיעבד אתה מבין שהיית בפתח גן עדן."

והוסיף: "לכן צריך תמיד להיות באימה. כל רגע, כל מקום, יכול להיות בית אל."

פרשת וישלח - "קטונתי מכל החסדים"

יעקב רואה כמה הקב"ה עזר לו - ומרגיש קטן.
דרש: "מי שמרגיש גדול כשהקב"ה עוזר לו - לא הבין. ההבנה האמיתית היא: כמה אני קטן, וכמה הוא גדול."

והוסיף: "'אם אתה באמת מודה - אתה מתקטן, לא מתנפח."

פרשת וישב - יוסף יורד לבור ולא שואל שאלות

שאלו: איך יוסף שורד את כל מה שעובר עליו?
ענה: "כי הוא לא מחפש להבין את הכל. הוא ממשיך לעשות טוב,
גם כשלא מבין למה."

והוסיף: "זוהי סוד האמונה: להחזיק בלי להבין. לסמוך גם
כשכואב."

פרשת מקץ - פתרון חלומות

יוסף לא אומר לפרעה 'אני חכם' - אלא 'אלוקים יענה'.
אמר: "כשהאדם נותן את הקרדיט למעלה - פותחים לו גם למטה."

הדגיש: "אל תבנה את ההצלחה שלך על ה'אני'. מי שחכם
באמת - יודע להסתיר את עצמו."

פרשת ויגש - ויגש אליו יהודה

"כשאתה רוצה לשכנע מישהו - אל תדבר עליו. תיגש אליו. תתקרב.
תדבר מתוך כאב - לא מתוך עליונות."

ואמר: "לפעמים - דיבור מהלב כועל יותר מאלף טיעונים שיגיעו
מהראש."

פרשת ויחי - "הָאֶסְפוּ וְאֶגְדָּה לְכֶם"

יעקב רצה לגלות את הקץ - ונסתלקה ממנו שכינה.
למה?

חידש וענה: "כי לא הכל צריך לדעת. לפעמים, העוצמה של
האמונה - זה לחיות בלי לגלות הכל."

חומש שמות

פרשת שמות - "וירא בסבלותם"

משה לא רק ראה - אלא ראה בסבלותם. נכנס לתוך הכאב של אחיו. ואמר: "מנהיג אמיתי - זה אחד שלא רק מבין את הבעיה, אלא סוחב אותה על הגב."

חידד: "לפעמים אדם עוזר - אבל מהצד. משה מלמד: תיכנס, תרגיש, תישא."

פרשת וארא - "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח"

העם לא מקשיב - לא בגלל שהם לא מאמינים, אלא כי כואב להם מדי. הסביר: "לפעמים אדם במצוקה - לא יכול לשמוע דברי עידוד. גם אם הם אמת."

ודייק: "לפני שאתה מוכיח - תבדוק אם האדם שמולך פנוי לשמוע."

פרשת בא - "למען תספר... וידעתם כי אני ה' "

שאל: למה לספר לילדים?
"כי רק כשאתה מספר - אתה יודע. כשאתה מעביר את הסיפור - אתה נזכר שזה הסיפור שלך."

והוסיף: "ליל הסדר זה לא רק לילדים. זה בשבילך. כדי שתזכור מי אתה.."

פרשת בשלח - קריעת ים סוף

"קריעת ים סוף - הייתה בשביל לגלות מה שאי אפשר להבין. לא רק להציל - אלא לגלות."

"לפעמים הקב"ה לא פותח דלת, אלא קורע קיר. כדי שתדע - שאתה לא מוגבל."

פרשת יתרו - "כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל"
"יש דיבור רך ויש דיבור תקיף. התורה - ניתנה מתוך איזון."

והוסיף: "אם אתה רק מחמיר - אתה מאבד. אם אתה רק מרכך - אתה מוותר. התורה באה לחנך - לא לשבור ולא לפנק."

פרשת משפטים - פרטי ההלכות אחרי מעמד הר סיני
"למה התורה לא ממשיכה עם רעיונות נשגבים, אלא עם שור נגח או פיקדון?"
והתשובה היא: "כדי שתדע - הקודש נמצא גם בפיצול תשלום, בסיכום חוזה, בהתנהלות יומיומית."

וחידד: מי שחושב שתורה זה רק בבית הכנסת - לא הבין מה זה 'ואלה המשפטים'.

פרשת תרומה - "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"
למה לא כתוב 'בתוכו'?
ענה: "כי הקב"ה לא שוכן בקירות - אלא בלבבות."

והוסיף: "תבנה את עצמך כמקדש. תעשה מקום נקי, טהור, נעים - וה' ישכון שם."

פרשת תצווה - "ואתה תצווה"
למה לא נאמר שמו של משה?
אמר: "לפעמים, דווקא כשאדם נעלם - הוא נוכח יותר."

והוסיף: "זהו מוסר גדול עבורנו - לפעול בלי לדרוש קרדיט. משה הגדול - נזכר בלי להזכיר"

פרשת כי תשא - חטא העגל
עם ישראל לא רצו עבודה זרה - הם פשוט לא עמדו בלחץ. זה קרה להם - זה יכול לקרות גם לנו."

והוסיף: החטא מתחיל כשאתה מאבד סבלנות. תמתין. אל תבנה לך אלוהים חלופיים"

פרשת ויקהל - "ויכלא העם מהביא"

העם הביא יותר מדי תרומות - עד שמשה צריך לעצור. אמר: "תראה מה קורה כשהלב פתוח - לא צריך לקבץ. כולם רוצים לתת."

הדגיש: אם תפעיל אנשים באהבה - לא תצטרך להפעיל כוח."

פרשת פקודי - "אלה פקודי המשכן"

למה צריך למנות כל פרוטה? מה העניין בפירוט המדויק של הזהב, הכסף והנחושת? וענה: "כי גם בקודש צריך סדר, אחריות, שקיפות. לא סומכים על תחושת ה'כוונות הטובות' בלבד." "משכן עושים גם ביושר ולא רק ברוח. כל רב, כל מגבית, כל הנהגה ציבורית - צריכה ללמוד ממשה רבנו. גם אם אתה 'איש אלוקים' - תציג דו"ח."

"קדושה בלי אחריות איננה קדושה. המשכן נבנה בפרוטות, אבל כל פרוטה הייתה מדויקת. ככה בונים אמון."

חומש ויקרא

פרשת ויקרא - "אדם כי יקריב מכם קרבן לה"

לא כתוב 'אדם מכם כי יקריב' - אלא 'אדם כי יקריב מכם'. הקרבן - הוא מהלב שלך.
והסביר: "כשאדם בא עם קרבן - הקב"ה רוצה את 'מכם', מהפנימיות שלך, לא רק את הבהמה."

חידד: הקרבה אמיתית - זו כשאתה מוותר, נכנע, משתנה."

פרשת צו - "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח"

הסביר: "זה לא רק במקדש. גם בלב של יהודי - צריכה להיות אש תמיד. לא התלהבות רגעית, אלא אש פנימית, עקבית."

אם לא תוסיף עצים - תכבה האש. לכן כל יום - תדליק את עצמך מחדש.

פרשת שמיני - מות נדב ואביהוא

שאל: איך ייתכן שדווקא ביום הכי קדוש - באה מכה כל כך קשה? ענה: "כדי להזכיר לנו - שגם בקדושה צריך זהירות. ההתלהבות לבדה - לא מספיקה."

לא כל מה שמרגיש לך 'רוחני' - הוא רצון ה'. תבדוק אם זה באמת על כי תורה.

פרשת תזריע - "אדם כי יהיה בעור בשרו..."

למה כל כך הרבה פרטים על נגעים, צבעים, שערות וכתמים? וענה: "כי היהדות מלמדת להקשיב גם למה שנראה קטן. גם כתם קטן יכול להעיד על בעיה עמוקה."

דרש: "הכהן לא ממהר לפסול. הוא מביט, מחכה, שוקל, אולי זו רק תסמונת חולפת. וזה שיעור לחיים: אל תמהר לשפוט אדם. תביט, תמתין, תן זמן לרפא."

פרשת מצורע - טהרת הלשון

"הלשון - הכי קטנה בגוף, אבל יכולה להפיל עולמות."

והוסיף: "כמו שצריך כפרה על חטא עבודה זרה - צריך גם כפרה על חטא הדיבור. כי שניהם מנתקים אותך מהקב"ה ומהאדם."

פרשת אחרי מות - טהרת הלשון

"רק בענווה, בפשטות, מתוך חשבון נפש - אפשר להיכנס לקודש"

"מי שנכנס עם גאווה - נשרף. מי שנכנס עם יראה - מתקבל."

פרשת קדושים - "קדושים תהיו"

"קדושה - זו לא פרישה. זו אחריות. לחיות בעולם - ולהיות מואר מבפנים."

"להיות קדוש - זה לא להיות נבדל, אלא להאיר איפה שאתה נמצא."

פרשת אמור - "ושמרתם את מצוותי ועשיתם אותם, אני ה'"

"לכאורה יש כאן כפל לשון - 'ושמרתם' וגם 'ועשיתם'. למה צריך את שניהם?

וענה כי יש 'שמירה' של התורה - לדעת, ללמוד, להוקיר. ויש 'עשייה' - ליישם בפועל, בחיים.

"יש אנשים שמכבדים את התורה אבל לא פועלים על פיה. ויש שעושים בלי כוונה, בלי שמירה. אבל התורה דורשת את שניהם: ידיעה שמביאה למעשה, ומעשה שיונק מהבנה."

פרשת בהר - שמיטה ויובל

"מה המשמעות של שנת היובל?"

ענה: "זמן שהכול מתאפס. השדות חוזרות, העבדים יוצאים

כי אין בעלות אמיתית בעולם הזה. אדם שחי מתוך תחושת בעלות -
יפול בגאווה. אבל אם הוא יודע שהכול זמני - הוא חי בענווה."

"מי שמרגיש בעל הבית - שוכח את ה'. מי ששומט - משחרר
גם את עצמו."

פרשת בחוקותי - שמיטה ויובל

"מי שמבין את עומק הקללות - לומד להעריך כל ברכה."

"ולמה הקב"ה מסיים בטוב? כדי שתזכור - שכל הייסורים באים
מתוך אהבה."

חומש במדבר

פרשת במדבר - "איש על דגלו"

לכל שבט - יש דגל משלו. גם לך יש דגל. תברר מה התפקיד שלך - ואל תחקה אחרים.

"כשכל אחד במקומו - נהיה מחנה ישראל. וכשמנסים להיות מישהו אחר - נהיה בלאגן."

פרשת נשא - ברכת כהנים

למה צריך לומר "אמור להם"?
ענה: "ברכה שלא נאמרת-אינה פועלת. אל תסתפק בלהרגיש טוב למישהו-תגיד לו. אמור לו ברכה, בפה מלא."

"לפעמים לומר מילה טובה זה כל מה שצריך כדי להחזיר ברכה לעולם."

פרשת בהעלותך - "בהעלותך את הנרות"

לא נאמר 'בהדלקתך', אלא בהעלותך - ללמדך, שמטרת ההדלקה היא לא רק להצית אור, אלא להעלות את הנר עד שיעלה מאליו."

וחידד: "כשאתה מדליק נשמה של תלמיד או בן - אל תסתפק בכך שהוא זוהר כשהוא לידך. תעלה אותו, תעצים אותו, תן לו לגדול - עד שידלק בכוחות עצמו."

פרשת שלח - חטא המרגלים

"המרגלים לא שיקרו. אבל הדיבור שלהם היה מלא ייאוש. והייאוש - שקר גדול"

"כשאתה מדבר בלי אמונה - אתה גורם גם לאחרים ליפול."

פרשת קרח - "ויקח קרח"

שאל: מה לקח?

ענה: "לקח את עצמו. פרש מהעדה. ניתק את עצמו."

"כשאדם מפריד את עצמו - גם אם יש לו טענות צודקות - הוא כבר לא בדרך ה'. כי קדושה - היא תמיד בתוך הכלל."

פרשת בלק - "מה טובו אהליך יעקב"

שאל: בלעם רצה לקלל - אבל ראה את היופי של הצניעות, של הבית היהודי, וברך.

"מי שבונה בית של צניעות, של שלום, של אמונה - אפילו בלעם מוכרח לברך אותו."

פרשת פנחס - קנאות לשם שמים

פנחס לא פעל מתוך זעם אישי - אלא מתוך כאב עמוק על פגיעת כבוד שמים. רק קנאות כזו מתקבלת לפני ה'.

אם אתה מרגיש דחף לפעול - תבחן: האם זו קנאות מהאמת או מכעס? כי אם זה מהאגו אין זה קנאות אלא פזיזות"

פרשת מטות - נדרים

"נדר - זה לא רק התחייבות. זו עדות לכך שלדיבור יש עוצמה קדושה."

והוסיף לדייק: "אל תוציא מילים בקלות דעת. מה שיוצא מהפה - קובע בשמים. שמור על פיה, ותשמור על קדושתך"

פרשת מסעי - "אלה מסעי בני ישראל"

"התורה כותבת כל תחנה, גם את הקשות. כי גם הנפילות הן חלק מהמסע."

וחיזק: "אל תתבייש מהירידות שלך-הן נכתבות בשמים לצד העליות. לאן הגעת חשוב, אבל איך הלכת-חשוב לא פחות"

חומש דברים

פרשת דברים - "איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם"
"שלושה דברים שוברי כוחו של אדם - טרחה, משא, ומריבה. וכשיש מריבה - גם טרחה קטנה נהיית כבדה."

"כשיש מריבה - גם משקל קל נהיה כבד. אם אתה רוצה להקל על חברך, תעשה שלום. תוריד את המחלוקת והכול יתמתן."

פרשת ואתחנן - "איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם"
למה משה מתפלל חמש מאות וחמש עשרה תפילות - למרות שידוע שלא ייכנס?
ענה: "כי יהודי אמיתי לעולם אינו מתייאש מהתפילה. גם כשנראה שהשערים סגורים - הוא ממשיך לדפוק"

"אל תפסיק להתפלל. גם אם לא תיכנס-התפילה עצמה מקדשת אותך. היא מעלה אותך."

פרשת עקב - "לא על הלחם לבדו יחיה האדם"
"הלחם זה לא הכל. גם אם אתה אוכל טוב - בלי דבר ה' אתה רעב."

"אדם שלא לומד, שלא מתפלל - מרגיש ריק. כי הנשמה לא ניזונה מלחם. היא ניזונה מקדושה."

פרשת ראה - "ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה"
"החיים - זה בחירה יומיומית. היום. לא אתמול. לא מחר."

והוסיף על עבודת ה': "אל תאמר 'אני כבר כזה'. כל יום ניתנת לך בחירה חדשה."

פרשת שופטים - "ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה"
"לא נאמר 'להם' - אלא לך. כל אדם צריך לשים שופט גם בלב שלו:
לעצור, לבדוק, לחשוב."

והדגיש: "ואל תסמוך על מה שבא לך באותו רגע. תתייעץ עם
עצמך. תשים לעצמך מחסום כשצריך."

פרשת כי תצא - "לא תראה... והתעלמת"
"כשאתה רואה מישהו נופל-אל תתעלם. גם אם אין לך פתרון-יש לך
אכפתיות. וזה כבר הרבה"

"לפעמים, היד שאתה מושיט לא מרימה-אבל היא מונעת נפילה
נוספת."

פרשת כי תבוא - "והיה כי תבוא אל הארץ"
"כשמגיעים לרגע של נחת - חשוב לזכור את הדרך. מי שלא זוכר
מאיפה בא עלול ללכת לאיבוד."

"הודאה היא שער לשפע. כפיות טובה - סוגרת את הלב."

פרשת ניצבים - "לא בשמים היא"
"התורה - לא בשמים, לא מעבר לים. היא קרובה, מדברת אליך"

דייק: "אם אתה אומר שהתורה קשה - כנראה אתה לא מכיר
אותה באמת. תיכנס פנימה - ותראה כמה היא מדברת אליך."

פרשת וילך - "חזק ואמץ"
"לא מספיק חזק - תוסיף גם אמץ. כי לפעמים אתה חזק בגוף -
אבל לא בלב"

והוסיף להדגיש: "צריך אומץ ללכת נגד הזרם, להחזיק בקדושה,
לעמוד לבד."

פרשת האזינו - "יערוף כמטר לקחי"

"התורה יורדת כמו גשם-לא בשטף, אלא בטיפות. אבל כל טיפה -
חודרת ומצמיחה"

"לימוד יומיומי, גם מועט - בונה אותך מבפנים."

פרשת וזאת הברכה - "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה"

"משה רבנו, שהיה הגדול מכולם לא בזכות הניסים שעשה, אלא
בזכות הענווה שבו"

"הפסוק לא מהלל את נבואתו - אלא את קרבתו לה'. 'אשר ידעו
ה' פנים אל פנים' - זה המדרגה האמיתית: לא כמה אתה יודע,
אלא כמה ה' מכיר אותך."

חגים וזמנים

ראש השנה - "היום הרת עולם"

"זה לא רק יום דין - זה יום לידה. תיוולד מחדש. תבקש מה' להיות מי שנועדת להיות."

"אם תראה את עצמך כבריה חדשה - גם הדין יסתכל עליך אחרת."

עשרת ימי תשובה - "דרשו ה' בהמצאו"

"ה' קרוב עכשיו יותר מתמיד. תדבר איתו. אל תחכה למילים הנכונות - תגיד מה שבלב."

הוסיף: "לא כל בקשה צריכה להיות גדולה. גם 'תעזור לי להשתפר' - זו תפילה."

יום הכיפורים - "לפני ה' תטהרו"

"סליחה זה לא רק למחוק - זה להתחיל מחדש. הקב"ה לא רק מוחל - הוא מטהר."

הוסיף: "התחושה אחרי יום כיפור - היא כמו אחרי טבילה. אתה יוצא מישהו אחר."

סוכות - "למען ידעו דורותיכם"

על סוכות היה אומר: "הסוכה היא בית של אמונה. אתה בונה קירות - והקב"ה פורש עליך ענן."

וחידד בענין האמונה והבטחון: "אל תחפש יציבות רק בקירות בטון. תלמד להרגיש בטוח - גם עם סכך."

שמיני עצרת - "למען ידעו דורותיכם"

"כל חג יש לו מצווה - אבל שמיני עצרת זה רק לשמוח עם ה'. בלי סיבה. בלי אכילה. רק שמחה"

"תלמד להרגיש קרבה בלי צורך. רק כי אתה בן אהוב."

חנוכה - "מעט מן האור דוחה הרבה מן החושך"

"הנס לא היה רק בפך - אלא באמונה שלא התייאשה, שהדליקה גם כשלא הספיק."

"אם אתה מדליק נר אחד - אל תזלזל כי הוא יחיד פעמים שממנו יבוא האור הגדול"

עשרה בטבת - התחלת המצור

"לפעמים השבר לא קורה ביום שנחרב - אלא ביום שבו מפסיקים להרגיש סכנה."

והוסיף בהקשר לעבודת ה': "אם הלב שלך התחיל להתקרר - תתעורר. תעצור לפני החורבן."

ט"ו בשבט - ראש השנה לאילנות

"העץ מלמד: הרבה זמן שותק - ואז צומח פתאום."

"גם אם אתה לא רואה פרי - תמשיך לגדול. גם בפנים יש חיים."

פורים - "ונהפוך הוא"

"כשהאדם יודע שכל ההצגות בעולם הן הפוכות - הוא מפסיק לפחד. כי הכל ביד ה'."

בענין השמחה היה אומר: "תשמח באמת - כי אפילו הסתרה מלאה יכולה להתהפך לישועה."

פסח - "זכר ליציאת מצרים"

"אל תשאר עבד גם כשאין פרעה. תצא מהמצרים שלך."

והיה מחדד: "אל תדבר על חירות - תחיה אותה. תחליט שאתה לא משועבד להרגלים."

ספירת העומר - "זכר ליציאת מצרים"

"אם אתה רוצה להגיע למעמד הר סיני - תספור. תדע שכל יום חשוב. כל יום מתקן עוד חלק."

וחיזק: "אל תזלזל בקטנות. שבעה שבועות של עבודה פנימית - בונים בתוכך את התורה."

"לג בעומר - רבי שמעון בר יוחאי"

אמר: "רבי שמעון ראה את הטוב אפילו באנשים פשוטים - כי ידע שכל יהודי יש בו אור."

וחיזק: "תדליק אש - לא כדי לשרוף, אלא כדי להאיר. תראה את הנשמה."

שבועות - "זמן מתן תורתנו"

"התורה לא ניתנה רק אז - היא ניתנת בכל יום שאתה פותח ספר."

"אם תבוא ללימוד התורה עם לב פתוח - תרגיש כאילו אתה עומד עכשיו תחת ההר."

שבעה עשר בתמוז - פריצת החומה

"לפני שנפל הבית - נפלה החומה."

"תמיד תבדוק מה שובר אצלך את ההגנות. אל תחכה לחורבן כדי להבין."

תשעה באב - "איכה ישבה בדד"

אמר: "חורבן זה לא רק בגלל שנאת חינם - אלא בגלל שהתייאשנו מאחדות."

"רוצה לבנות את הבית? תתחיל באהבת חינם. תראה את הטוב - גם כשקשה בלי להתייאש"

מעגל השנה

"בראשית ברא אלוקים" - שיתף עמו מידת הרחמים

במדרש נאמר: "תחילה עלה במחשבה לברוא את העולם במידת הדין, ראה שאין העולם מתקיים - שיתף עמו את מידת הרחמים". כך דרש אבא זצ"ל: "מנהיג אמיתי - צריך לשלב תקיפות ורחמים. אם ידון כל הזמן לפי הדין - ישבור. אם רק ירחם - יחליש. הדרך היא לדעת מתי להחמיר, ומתי לסבול ולהכיל".

בפסקין, ידע לעמוד בתקיפות מול שיקולים חיצוניים, אך תמיד חיפש נתיב של רחמים - בתנאי שהדבר לא פוגע באמת ההלכתית.

הכרעת הדין - רק מתוך שקידה בעיון

אמר פעם לתלמיד: "אם לא למדת את הסוגיא היטב - אין לך רשות להכריע".

לפני כל תשובה הלכתית, חזר שוב ושוב על הראשונים, פתח ירושלמי, חקר לשון הרמב"ם - ורק אחר כך פנה לאחרונים. "לא כל דף שו"ע שווה פסק. אם אינך יודע על מה השו"ע דיבר - אינך יכול לפסוק ממנו..

כך הדריך גם בדיונות - כל תיק, כל סוגיה, מתחילה בגמרא. אין קיצורי דרך. אין לקצר לשם נוחות. רק מתוך עמל - זוכים לס"ד.

ענייני קדיש - ההלכה והלב

הובא לפנינו מקרה של אישה שביקשה לומר קדיש. ענה בהכרת גדרי ההלכה - אך לא פסל אוטומטית: "אם יש מניין גברים, והיא עומדת מהצד, ויש הקטנה וכוונה - יש מקום להקל, כי העיקר בקדיש הוא הציבור, לא המעמד." אבל תמיד הדגיש: "לא כל מה שאפשר - ראוי. ויש לעשות זאת ביראת שמיים."

אבא זצ"ל היה משלב גדרי הלכה עם כבוד למסורת אבות - אך דייק שגם במיקרים שיש מקום להקל, לא תמיד נכון לפרוץ גדר.

שהחיינו על ענייני רפואה

שאלו אותו - האם לומר שהחיינו אחרי ניתוח לייצר לתיקון ראייה? ענה: "אין לברך בשם ומלכות, כי יש בזה מחלוקת, ואין שמחה גמורה. אך טוב לומר 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה' - בלי שם ומלכות, מתוך רגש פנימי של תודה."

אבא תמיד היה מסתכל בעין טובה ומחפש את המקום להודות על ה'יש', ולא לשכוח להכיר טובה.

קדושת השבת - גם בפרטים הקטנים

בהליכותיו, היה נזהר שלא לומר "שבת שלום" בערב שבת קודם השקיעה - "כיוון שעדיין יום חול - ראוי להמתין." וכן לא התחיל זמירות קודם קידוש, אמר: "הקידוש - זה הר סיני. תנו כבוד למעמד."

כך היה מדקדק גם בנקודה קטנה-כי בעיניו, שבת קודש אינה רק זמן, אלא התקדשות בכל פרט ופרט

אהבת תורה - בלי גבול

עם נשאל: "כמה שעות ראוי ללמוד ביום?" השיב: "שאלה לא נכונה. השאלה היא - כמה שעות מותר

להפסיק... התורה היא החיים עצמם."
היה חוזר ואומר: "האם אדם שואל כמה זמן לנשום?"

ובאמת, גם בשבת, גם בחתונה, גם במסע - הספר לא ירד מידו.
"יש לי חברותא עם השולחן ערוך", היה מחייך..

אמירת סליחות - לא טקס אלא זעקה פנימית
בראש חודש אלול - היה משנה פניו. "נכנס לאווירה".
"שום תפילה אינה הולכת ריקם", היה מצטט.

כשאדם אומר י"ג מידות, הוא לא רק מזכיר - הוא נעשה שליח
ציבור לדור כולו, ולכן חייב את כוונת הלב.

בין כיפור לפסח - התשובה ממשיכה...
אמר תמיד: "כיפור - זה התחלה. פסח - זה גאולה. וביניהם, אתה
נבחן אם התחלתך הייתה אמיתית.

אבא הסביר את המנהג לעסוק בהלכות פסח כבר מפורים -
"כי בלי הכנה - אין חירות. היצר לא משחרר סתם כך."

תענית דיבור - במינון הנכון
פעם בא אברך צעיר ואמר שהוא מקבל על עצמו תענית דיבור.
שאלו הרב: "ואשתך מסכימה?"
ענה: "לא. היא נפגעת..."
ואבא דייק ואמר: "אם כן, זו לא תענית. זו פגיעה. התורה לא ניתנה
למי שפוגע בזולת בשם הפרישות.

הזהירות בדיבור אינה רק בשתיקה, אלא גם ברגישות; שתיקה
שאינה בשלום - אינה קדושה

קדושת המועדים

לפני כל חג, היה מקדיש שיעור: "מהו חג?"
"זה לא זיכרון - זה חידוש אור. פסח - חרות. שבועות - תורה. סוכות - אמונה. בכל חג, הקב"ה משפיע הארה חדשה."

החגים הם לא רק 'חוויה' או זיכרון-אלא שידור חי של אור אלוקי.

מוסר - בלי הרמת קול

אמר: "מי שצועק מוסר - סימן שהוא עוד לא שמע בעצמו. מוסר אמיתי - נכנס בלב לא דרך האוזן אלא דרך הדוגמה".

מוסר אמיתי לא נשמע מהפה-אלא נראה במעשים.

פסיקה - הלכה ביד רועדת

כשהיה כותב פסק, היה נאנח ואומר: "אתה כותב על חיים של מישהו. אולי זה נוגע לנישואין, לכשרות, לשבת. מי אני שאכריע? אבל התורה מחייבת".

לא פעם אמר: "לפסוק הלכה זו אחריות נוראהרק יראת שמייים מכשירה להכריע"

אהבת ישראל - לכל אדם

דרש על "ואהבת לרעך כמוך": "רעך" - הוא כל יהודי. אם אתה פוסל - איפה התורה שלך? אם אינך יכול לחייך גם לאדם השונה ממך - התורה שלך חסרה".

אהבת ישראל איננה סלקטיבית-כל יהודי הוא רעך!

קבלת שבת - לא רק זמירות אלא קבלת עול

אמר פעם בדרשה: "לקבל שבת - זה לא רק לנגן 'לכה דודי'. זה לקבל עול מלכות שמים. כשאדם פותח את הפה לזמרת שבת - הוא בעצם מכריז: 'הנני מוכן ומזומן לקבל עליי את השבת הקדושה, את הנשמה היתירה, את הדיבור הקדוש, את המנוחה הרוחנית'.

וראינו שכל מילה בזמירותיו הייתה קודש. פניו היו מהורהרות, קולו רך אך מלא משמעות. "אנשים חושבים שקבלת שבת היא מנהג. טעות. היא ברית".

תפילת עמידה - כעומד לפני המלך

נהג לומר: "אדם עומד בעמידה - הוא נכנס לארמון המלך. תדמיין רגע שאתה עומד מול מלך בשר ודם. היית זז? היית חושב על רשימת הקניות?"

כשאתה נעמד לעמידה-דע לפני מי אתה עומד. זו לא רשימת בקשות, אלא פגישה עם המלך.

ברכות השחר - תשתחרר מההרגל

הסביר פעם: "הבעיה שלנו שאנחנו אומרים 'מלביש ערומים', 'פוקח עיוורים' - וזה לא נוגע בנו. נסה פעם ללבוש חולצה ביד אחת, תבין מה זו ברכה."

וחידד: "אם כל בוקר אדם היה מרגיש מחדש את גודל החסד - היום שלו היה נראה אחרת."

בין אדם לחברו - המדד לאמת שלך

שאלו אותו פעם: "איך אפשר לדעת אם אדם באמת ירא שמים?"
ענה: "תראה איך הוא מדבר עם נהג מונית או עם אישה זקנה. קל וחומר עם ילד שמפריע לו בתפילה. אם שם הוא שומר על יראת שמים - זה אמיתי!"

יראת שמים אמיתית לא נמדדת רק בבית הכנסת-אלא דווקא עם האנשים הכשוטים

תלמיד חכם - לא נמדד בידיעות, אלא בהתנהגות
היה אומר: "להיות למדן - זה קל. להיות בן אדם - זו העבודה."

תלמיד חכם אמיתי - לא ניכר רק בכמות הידיעות, אלא באיכות האדם שהוא. כי התורה ניתנה כדי לחיות אותה, לא רק ללמוד אותה.

תשובה היא אינה דרמה, אלא תהליך
רש: "אנשים מחכים לרגע של הארה. זה לא עובד ככה. כל צעד קטן, כל כוונה, כל מאבק עם יצר קטן - זה תשובה."

וחידד את הדברים במשל: "כמו אדם שמטפס הר - לא נמדד אם הגיע לפסגה, אלא אם המשיך לעלות."

זיכרון להולכים

ומה אני נושא עימי? זיכרון...

ישבתי לכתוב, ונפשי הומה. בין הדפים והזיכרונות, בין קולות העבר וניגוני הלב, שאלתי את עצמי: מכל מה שאבא השאיר אחריו - מה באמת נותר לי לטול לדרך?

לא מדובר רק בידיעות. לא הלכות רבותיו, ולא אפילו פלפולי הגמרא והשו"תים ששמר בזיכרונו הפלאי. גם לא הזיכרונות בלבד - כי אם הנוכחות. אותו דבר חמקמק, עמוק ונשגב - שהוא איננו, ועם זאת - נוכח. נושם אתנו. מהדהד בנפש.

אני נושא עמי את השקט שלו - שקט של עולמות. שקט של אדם שכולו תורה, אשר מעולם לא הרים קול. שקט שאינו אדישות, אלא רגש שופע פנימה.

את החינוך שלא נאמר - אלא חיינו לאורו. לא הפציר ולא הוכיח - רק הלך, והאור הלך אחריו. לא דרש דרשות - אבל כל אשר נקלע בצל קורתו, יצא משם נרעד, מחוזק, מטוהר.

אני לוקח עמי את האמונה. לא רק בה', אלא גם באדם. באדם הפשוט, בילד הקטן - שלא תמיד ידע, לא תמיד הבין - אבל תמיד הרגיש שיש לו אב. עמוד ענן. יציבות וחסד. והוא - אבא - האמין בו.

די היה במבט אחד ממנו, כדי שאשוב להאמין בעצמי.

אני לוקח איתי את הפשטות - פשוטה כעמוד של אור. לומר דברי תורה כאילו זו נשימה. לברך "שהחיינו" על פרי חדש - כאילו זה מעמד הר סיני. להתייחס לכל מצווה, אפילו קלה שבקלות, כאילו זו המצווה הראשונה - ואולי האחרונה.

אני נושא עמי את עינו הטובה. את החיוך ששקל כנגד קילוגרמים של תוכחה. את הלב שלא שפט ורק אהב. את מילותיו הקצרות - שהיו מדויקות ועמוקות. ואת המבט - שאמר את אשר השפתיים לא יכלו.

אני לוקח עמי את הסדר, את הדיוק, את האצילות שבלימוד. את האופן שבו היה אומר דברי תורה - בקול שכולו יראה ושמחה. את ההבדלה במוצאי שבת - בה עמד ממש כמי שנפרד מן השכינה, עיניו עצומות, קולו רועד.

ולמעלה מכל - אני נושא עמי אחריות. לא רק לידע את הדברים, אלא לספוג את הדרך, את הניגון, את הענווה, את החיוך ואת העומק הבהיר.

העץ הזה - ששתל אבינו - עודו נותן פרי!
לא בקול רעש גדול ולא בפרסום - אלא בשקט.
ממש כפי שחי. בשקט שמרעיד לבבות. בשקט שבו נבראת אהבה.

וזה חלקי מכל עמלו.
החותם בגעגוע,
בנו - יצחק אלחנן ינון שלוש

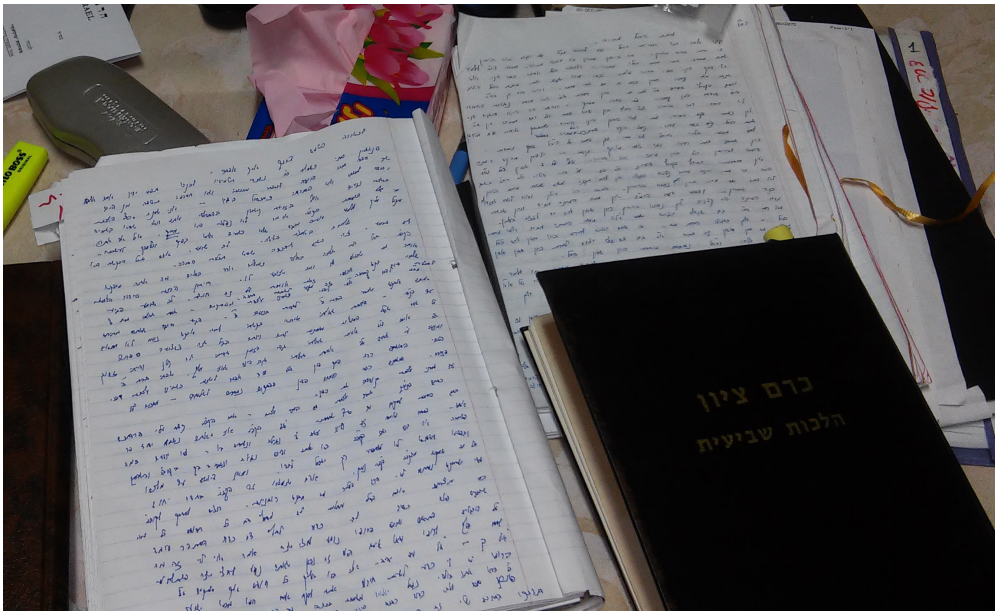

חלק ב'

נשמת
שלמה

דברי תורה

שנערכו מכת"י של
הרה"ג ר' שלמה שלוש
זצוק"ל

גבאי צדקה:

מהות המינוי והכוח הממוני

א. מקור הדין: גבאי בעי מינוי

א. נפתח בבירור מעמד הגבאים. האם הם נחשבים שלוחי הקהל בלבד, או שמא דינם כמעין "בעלים" על ממון הצדקה, במובן שהם עצמם נושאי הסמכות לגבי הממון, ואינם יכולים לחוב למען התורמים?

בירושלמי פאה פ"ח נאמר:

"גבאי צדקה בעי מינוי. מה מי שממונה על הפתילות בעי מינוי-מי שממונה על דיני נפשות לא כל שכן?"

ובגמרא בבא בתרא דף ט ע"ב:

"ומצדיקי הרבים ככוכבים יזהירו לעולם ועד" - ודרשו זאת על גבאי צדקה.

ומפורש בדברי הרמב"ם (הל' מתנות עניים פ"ט) וכן בשו"ע יו"ד סימן רנ"ז, שמינוי גבאי צדקה טעון זהירות, דהוא מינוי של שליחות ושררה. תיקנו חכמים שלא יגבה יחיד, אלא שניים, ושלא יחלק יחיד אלא שלושה-והטעם, מפני שאחראים הם לנכסי ציבור, ואין בידם לפעול על דעת עצמם.

ב. האם הגבאי שליח התורם או שליח העני?

ומעתה יש לחקור:

האם דינו של גבאי כשליחו של המקדיש-דהיינו, התורם ממנה אותו לקיים את מטרותיו?
או שמא, דינו של הגבאי כשלוחו של העני-וכיוון שהכסף נמסר אליו, הרי הוא זוכה מדין "יד עניים"?
ונראה שהיסוד לכך נידון בגמרא בבבא קמא לו ע"א:
"ההוא דתקע לחבריה חייביה-אמר ליה תנהו לעניים... הדר אמר:
בעינא ליה... אמר רב יוסף: אנו יד עניים אנו."

ובזה ביארו התוספות שם (ד"ה פלגא דזוזא):
שאינו רשות לחזור, כיון שכבר אמר בפירוש שיינתן לעניים-וגבאי הצדקה משמשים כידם, והרי זה כבא לידם.

ומכאן נראה להוכיח שדינו של הגבאי איננו כשליח של התורם אלא של העניים. ואין התורם רשאי לחזור בו לאחר שהביע דעתו בנוכחותם או באופן שנחשב מעמד שלשתן.

ב. האם יד הגבאי כיד עניים: גדר הקניין והשלכותיו

א. לשון הגמרא בב"ק: "אנו יד עניים אנו"

הגמרא בבבא קמא לו ע"א מביאה מעשה באדם שהתחייב לחברו פיצוי, ולאחר מכן ציווה שיינתן לעניים. בהמשך ביקש לחזור בו, והשיב לו רב יוסף: "אנו יד עניים אנו".

הדברים מבוארים בפשטות-עצם האמירה של האדם, בצירוף נוכחות הגבאי (או העברת הממון לידו), מקנה לעניים, ומכאן שאין עוד מקום חזרה. ונראה כי יסוד הדברים הוא שגבאי הצדקה נחשב כ"יד אריכתא" של העניים, ודבר שניתן לידו הוא כבא ליד העני ממש.
אלא שיש לבאר-האם לשון זו "יד עניים" מורה על זכיה גמורה, דהיינו שהממון יצא מרשות התורם ונכנס לרשות עניים, או שמא אין כאן אלא מניעת יכולת חזרה, דכיון שבא ליד מי שמייצג את העניים, שוב אין ביד התורם לחזור-אך העניים עצמם עדיין לא קנו קניין גמור.

ב. ביאור דברי התוס'

התוס' שם (ד"ה תנהו) תמהים:

וכי מדוע צריך לומר שיד הגבאי כיד עניים? והרי היה מקום לומר שהחיוב נוצר מצד "אמירה לגבוה כמסירה להדיוט", דכיון שנדר לצדקה, חלה החלות כבר בעצם הדיבור. ותירצו-שאף שמצד נדר יתכן שיש כאן התחייבות, מ"מ זכות הקניין של העניים תלויה גם בהיות הגבאי שליח בפועל לקנות עבורם, ובזה מהני דוקא נוכחותו או קבלתו.

ומבואר מדבריהם דלא סגי בנדר בלבד, אלא בעינן גם **קניין בפועל**, וזאת יכולה ליצור קבלת הגבאי-שהוא כשליח קונה.

ג. האם הגבאי נחשב "אחר" או "בעלים"?

והנה מצינו בירושלמי (תרומות פ"ה ה"ד) מחלוקת יסודית: האם גזבר נחשב כ"אחר" או כ"בעלים" לענין הקדש. לדעת רבי יוחנן-דינו כבעלים; ולדעת ריש לקיש-נחשב כאחר.

ומעתה, אם גבאי הצדקה דינו כבעלים, משמע דקבלת הממון על ידו כמוה כקבלת העניים ממש-ונעשה בכך קניין גמור, ולא מהני לא שאלה ולא חזרה.

אבל אם דינו כאחר, הרי אינו אלא שליח, ולא ברור אם זכייה זו מפקיעה את בעלות המקדיש לגמרי.

והנה נפסק להלכה כרבי יוחנן, וכפי שכתבו כמה אחרונים, ובפרט **הבאר יצחק** (יו"ד סי' כ"ח ענף ג') שביאר דמחלוקת זו יסודית היא להבנת זכיית הגבאי.

ד. נפקא מינה למעשה

אם הגבאי נחשב "יד עניים", ונמצא הממון בידו-הרי זכו בו העניים לגמרי, ואין דרך חזרה.

אבל אם הגבאי איננו נחשב אלא שליח בלבד, ואין בידו לזכות-אזי כל זמן שלא הגיע הממון בפועל ליד עני פרטי, יש אולי מקום לומר

שעדיין לא חל הקניין.
אך לכאורה-אם כן, תתבטל כל מהות הגבאי כממונה על הצדקה,
ומסתבר יותר דקבלת הגבאי יש בה כדי להקנות.

סיכום ביניים:

נמצאנו למדים: הגבאי איננו רק שליח לגבות, אלא כעין "בעלים"
ממוניים-דהיינו, **קבלת ממון בידו היא הקנאה בפועל** לעניים. ומשעה
שנמסר ההקדש לידו-אין התורם יכול לחזור בו, ואין מקום לשאלה או
למחילה, כי **יצא מרשותו ונכנס לרשות ההקדש**.

גדר אמירה לצדקה: נדר, התחייבות, או הקנאה?

פתיחה-עיון ביסוד הדין

נמצאנו עוסקים בבירור יסוד חלוצה של אמירה לצדקה. דהיינו,
כאשר אדם אומר "סלע זו לצדקה", או "סלע זו לפלוני עני"-האם יש
בכך כדי לחול חלות קניינית של ממון על הצדקה, או שמא אין כאן
אלא התחייבות ונדר גרידא, ואילו הקניין תלוי במסירה ליד העני או
נציגו?

ונראה שיש בזה שלוש אפשרויות יסודיות:
אמירה לצדקה יש לה תוקף של **הקדש ממש**, מדין "אמירה לגבוה
כמסירה להדיוט".
אמירה לצדקה יש לה דין **נדר**, חיוב גברא בלבד, אך בלא הקנאה
בפועל.
אמירה היא **התחייבות ממונית** מחייבת, אך אינה יוצרת חלות
קניין-עד שתהיה מסירה.
ונחלקו בזה רבותינו הראשונים.

שיטה א: הרמב"ם, הריטב"א-אמירה כהקדש

לדעת הרמב"ם (הל' מתנות עניים פ"ח הל' ד') כל האומר "סלע זו לצדקה", אפי' לא בא ליד הגבאי, אסור לחזור בו, וחלה עליו חובת קיום.

וכן משמע מדברי הריטב"א (קדושין ו ע"ב ד"ה הלכה), דהוי ממש כהקדש-וחלה בו חלות ממונית באמירה בלבד, כדין "אמירה לגבוה כמסירה להדיוט".

ולכאורה מיסוד זה עולה דעצם הדיבור מחולל קניין, ויצא הממון מרשות המקדיש תיכף ומיד. ולפ"ז ודאי דאין מקום לשאלה, ואפילו חזרה תוך כדי דיבור לא מהניא, כדין מקדש, מגרש ועז-דהיינו דברים החלים בעצם הדיבור מצד מהותם ההלכתית.

ולפ"ז ייתכן לומר, דצדקה-כל שהיא באמירה מסוימת-דינה כהקדש ממש, ויצאה מרשותו מדין הקדש לעניים, אלא שבמקום מזבח-העניים הם המקבלים.

שיטה ב: הרשב"א, הר"ן-צדקה כנדר

מנגד, בדברי הרשב"א והר"ן בנדרים (ז. ד"ה אמר ר"פ) מבואר להדיא שאין באמירה זו קניין ממוני, אלא חובת נדר בלבד. ולשיטתם, אף אם אמר "סלע זו לצדקה", אין העניים זוכים בו אלא אם כן הגיע לידם או ליד שלוחם.

ולפ"ז יש מקום לחלק בין גברא לחפצא-דחויב הגברא לשלם קיים מדין נדר, אך החפץ לא יצא מרשותו, ואין כאן מעשה הקנאה.

ונפק"מ בזה לענין שאלה-דאם הוי נדר בלבד, שפיר שייך להישאל עליו. וכן לענין חזרה תוך כדי דיבור-מהני.

אלא דעדיין צריך עיון: אם אמירה לצדקה אינה יוצרת חלות קניין, א"כ מדוע חמור כל כך דין צדקה, עד שאין העני יכול להידחות באמירה "לא לך נדרתי"?

ונראה לדבריהם, כל שאמר "סלע זו לפלוני"-הרי זו כהתחייבות קונקרטיית, וראוי לחייבו מדין נדר על דעת רבים, או מטעם שהוא גזבר הציבור. אך מכל מקום-לא חלה כאן הקנאה בפועל.

נפקא מינות לשיטות

מתוך הסברות הנ"ל נגזרות כמה נפקא מינות ברורות:

א. שאלה:

אם הוי הקדש-אין שאלה מועילה, דלא עדיף מהקדש לבדק הבית.
אם הוי נדר-מהני שאלה כל זמן שלא בא ליד הגבאי.

ב. חזרה תוך כדי דיבור:

בהקדש-לא מהני.
בנדר-יש לחלק: בחולין מהני, בקדשים לא.

ג. תביעת העני:

אם זכה-יכול לתבוע כבע"ח.
אם לא זכה-אין לו אלא תביעה מוסרית.

ד. ירושת החוב:

אם ממון-עובר ליורשים.
אם נדר-אין חיוב על היורשים.

סיכום ביניים:

לדעת הרמב"ם והריטב"א-צדקה חלה כקדש ממש, באמירה לבד, ואינה חוזרת.

לדעת הרשב"א והר"ן-אין כאן אלא נדר, ועניים לא זכו כל זמן שלא הגיע לידם.

והולידו בזה מחלוקת בדיני שאלה, חזרה, וזכויות העניים

האם גבאי צדקה רשאים למחול על הקדש?

פתיחה-מהות המינוי: בעלות או שליחות?

נפקות חשובה נובעת ממעמדו של גבאי הצדקה. דהיינו, לאחר שהמקדיש העביר את ממונו לידי הגבאים-האם הממון עבר לרשות העניים, ואין בו רשות מחילה ושינוי, או שמא כל עוד לא ניתן לעניים בפועל-עדיין נחשב ביד הגבאים כפיקדון שניתן להשבה?

נראה לתלות שאלה זו בבירור מהות מינויים:

- אם הגבאים נחשבים כבעלי סמכות מוחלטת, מכוח שררה או שליחות בית דין-אולי יש להם שיקול דעת להחזיר, למחול או לשנות.
- אך אם דינם כיד עניים, כשלוחי מקבל, והם עצמם אינם הבעלים-ודאי שאין בכוחם להפקיע את חלות ההקדש או למחול עליו.

א. ראייה מן הדין "יד עניים אנן"

כבר נתבאר לעיל (חלק ב) לשון הגמרא בבבא קמא לו ע"א: "אנן יד עניים אנן."- ומבואר שם, שאין בידי התורם לחזור בו לאחר שאמר בפני הגבאים-דעצם אמירתו מהווה הקנאה, ויד הגבאי נחשבת כיד מקבל.

ולפי זה, יוצא בפשיטות, שגם הגבאים עצמם אינם יכולים להשיב את הממון-שכן לא הם הבעלים, אלא הם שלוחי העניים. וכשם ששליח אינו יכול למחול למי שחייב למשלח, כך אין הגבאי יכול למחול למקדיש.

ב. תשובת הר"ן בנדריים-גדר חוב לאחר

מדברי הר"ן בנדריים (ז:): מבואר יסוד ברור: במקום שהנדר נועד להטבה לזולתו-כגון אדם שאוסר על חברו אלא אם ייטיב לבנו-אין ביכולתו לבטל את הנדר בטענה "הריני כאילו

התקבלתי", אלא אם כן הבן עצמו מחל.

וטעמא דמילתא-כי אין ביד האדם לחוב לזולתו, ואין לו שליטה על זכותו של אחר.

ומעתה, הוא הדין בגבאי צדקה: אף אם נניח שיכולים להצהיר כי אינם מעוניינים עוד לקבל את הנכס-מ"מ כיון שהממון שייך לעניים, אין בכוחם למחול את מה שאינו ברשותם. וממילא גם סגירת תיק בהסכמה-אינה יכולה לעקור את ההקדש, שהרי הקדש הו'.

ג. דברי החקרי לב-גבאי אינו רשאי לחוב לעניים

בדברי הגאון רבי חיים פלאג'י בספרו **חקרי לב (חו"מ סי' א')**, כתב בזה לשון ברורה:

"אין כח בידי הגבאים לסלק ולבטל ההקדש ולחוב לתלמידי חכמים אחרים. ולא כל כמיניהו לעשות כן."

ומפורש בדבריו-שכל זכות הגבאי היא **לפעול לטובת העניים**, ואין בידו לפגוע בזכויותיהם, אף לא מכוח טענות כלליות של ניהול או תועלת עתידית.

וזוה תואם לדין הידוע ש"אפוטרופוס אין רשאי למחול"-כיון שזכות הקטין או העני עומדת בעינה, ואין ביד אחר למחול מה שאינו שלו.

ד. נפקא מינה למעשה

- במקרה שלפנינו, בו גבאי הצדקה הסכימו לסגירת ההליך והסרת התביעה-אין לכך כל תוקף.
- מאחר וההקדש כבר חל-הרי שהממון יצא מרשות המקדיש, ונכנס לרשות הציבור, באמצעות יד הגבאים.
- ומכיוון שאין ביד הגבאי דין בעלות אלא דין שליחות-אין בסמכותו למחול, להחזיר, או לשנות.

דין ההקדש בנידון דיין: שאלה, חזרה וקדושת הממון

א. תיאור הנידון

בנידון שהוצג בתחילת הדברים: אדם הקדיש את ביתו לוועד צדקה מסוים, ההקדש אושר ונקנה בבית דין בקניין גמור, וכעבור זמן בא לבטל את ההקדש, בטענה שהבית היה משועבד, ועוד טען שלא נמסר בפועל לידי הגבאים, וכן ביקש לישאל על ההקדש.

ולכאורה יש כאן מקום לברר:

- האם הקדש בנכס משועבד תופס?
- האם ניתן להישאל על הקדש לצדקה?
- האם חזרת המקדיש ומחילת הגבאים מועילה לעקור את חלות ההקדש?

ב. טענת "דבר שאינו ברשותו"-האם מועילה?

הטענה כי הבית היה משועבד, ולפיכך לא היה ברשותו של המקדיש-לכאורה נראית מבוססת על הדין ד"מה ביתו ברשותו-אף כל ברשותו". אלא דלמעין יראה, דלא שייכא כלל לדידן, שהרי אין מדובר כאן בהקדש קדשי מזבח, אלא בהקדש לצדקה-דהוי כממונו של אדם, וכמו שנתבאר לעיל, שכל צדקה אינה יוצאת מרשותו של אדם אלא מדין התחייבות גמורה או הקנאה, ולא מדין קדושה פורחת.

וכבר כתב הרמב"ם (פ"ו מהל' ערכין ה"ג) שאדם יכול להקדיש דבר שיש לו בו זכות שימוש-דכיון שברשותו הוא להשתמש, הרי זה נחשב "ברשותו" לענין ההקדש.

ולכן, אף אם הבית ממושכן או משועבד-מ"מ אם המקדיש מחזיק בו ומדעתו נתן-שפיר קנה, וההקדש חל, ואין זו אלא התחייבות ממונית על מה שיש בידו. וכ"ש אם מדובר בזכויות השימוש, וכדברי הראשונים בבבא מציעא (דף קב).

ולפיכך, אין בטענה זו ממשות, והקדש הבית חל.

ג. האם ניתן להישאל על הקדש זה?

הדין דשאלה בנדרים נאמר לכאורה גם בנדרי צדקה. וכך פסק מרן בשולחן ערוך יו"ד סי' רנ"ח ס"ו:
"הנודר לצדקה-יכול להישאל על נדרו."
אלא שיש לעיין-האם דין זה נאמר גם כאשר הצדקה כבר נמסרה לידי הגבאי, או רק כל זמן שלא בא לידו?

והנה הרשב"א בתשובה (הובאה בשו"ע יו"ד סי' רנ"ט ס"ז) פסק בפשיטות:
"כל שבא ליד הגבאי-שוב אין יכול להישאל עליו."
וטעמא דמילתא-דכיון שיצא מרשותו ונכנס לרשות העניים, שוב אין זה ממון המקדיש, ואינו בידו להפקיעו.

ואף שבנודע ביהודה (תניינא יו"ד סי' קנ"ד) האריך להוכיח דאף לאחר שבא ליד הגבאי שייכת שאלה-סיים דאין לזוז מדברי הרשב"א, והוסיף: "ומי זה יעיז לחלוק על הרשב"א בזה."
ולפי זה, בנידון דידן, שההקדש נעשה בקניין ובדיבור ברור בבית דין-וודאי שהוי כאילו בא ליד הגבאי, שהרי דין הקניין והקבלה נעשו כד"ן.
ומעתה, אין מקום לשאלה כלל-לא מצד פתח ולא מצד חרטה.

ד. טענת הגבאים: "מוחלים אנו"-האם מהני?

כבר ביארנו לעיל (בחלק ד) באריכות גמורה, שגבאי צדקה אינם בעלי זכות במחילה.

וכדברי החקרי לב, וכפי שכתב הר"ן, והעולה מדברי הראשונים:
"אדם אינו יכול למחול ממון שאינו שלו."

והגבאים, תפקידם לפעול עבור העניים-ואין הם רשאים לוותר על המוקנה להם. ומעתה, אף אם באו הגבאים ואמרו "אנו מסכימים לביטול ההקדש"-אין לדבר כל משמעות הלכתית, ואין בזה כל הפקעה של זכות הצדקה.

ה. סיכום המסקנות לדינא

1. **הקדש הבית חל**, אף אם היה משועבד-דכל שהשימוש בו ברשותו, תופס ההקדש.
  2. **אין אפשרות שאלה-כיון** שנעשה בקניין, ודינו כדבר שבא ליד הגבאי.
  3. **הגבאים אינם רשאים למחול-דלאו** בעלים ניהו, אלא שלוחי עניים.
- ולפיכך-ההקדש שריר וקיים, ואין לבטלו לא על ידי התורם, לא בשאלה, ולא במחילה של הגבאים.

חתימת החבורה

נמצאנו למדים מחבורה זו יסודות רחבים ונפלאים בגדרי ממון צדקה:

- מהי אמירה לגבוה, ומה תוקפה;
- כיצד דין הגבאי מגדיר את גבול הסמכות והשליחות;
- ומהי אחריותו של אדם על דיבורו, כאשר הוא נוגע בזכויות הציבור.

והכל הולך אל מקום אחד-**כבוד התורה וכבוד הצדקה**, שאין לנו רשות להקל בהם, וכל שכן לעקור חלותם בתואנות של שיקול דעת אנושי.

פיקדונות קדושי השואה - בירור דין ממון שאין לו תובעים

פתיחה: מסגרת הדיון ההלכתי

בימי השואה הארוכה, יהודים רבים הפקידו רכושם בידי בנקים שווייצריים או בידי נאמנים פרטיים, כדי להציל את כספם מגזילת הרשע הנאצי. במקרים רבים-נעלמו עקבות המפקידים, ולא נודע אם הותירו אחריהם יורשים. גם כאשר יש להניח שנותרו יורשים-אין בידם כל מידע על דבר קיומו של הפיקדון. במציאות זו, נוצר מצב הלכתי מורכב: כספים יהודיים מרובים מונחים בידי מוסדות או בנקים-ואין תובע.

שאלת היסוד היא: האם במצב כזה נחשב הממון כהפקר, וניתן למוסדות ציבור להשתמש בו? או שמא כיוון שיתכן וישנם יורשים, אף שאינם יודעים על קיומו של הפיקדון-דינו כפקדון שיש להשיבו, ויש להותירו מונח עד שיבוא אליהו?

א. מחלוקת הראשונים: הנפקד-זוכה או מניח בבי"ד?

בשו"ת מהר"ם מלובלין (סימן י"ב) דן באדם נכרי שהתארח בבית יהודי, ולאחר מותו לא הותיר צוואה, לא ידועים יורשיו ולא נודע מקומו. מהר"ם פסק שבמצב זה אין לנפקד רשות להשתמש ברכוש, ויש

להניחו בידי בית דין.

מאידך, ביעב"ץ (שו"ת חוות יאיר סימן קמ"ב) חלק על כך, וכתב שנפקד שכזה-אף שאין תובעים ידועים-רשאי להשתמש בממון, ודין זה כמי שזכה בממון מן השמים: "דמשמיא קזכו ליה".

דבריו נסמכים על דברי השו"ע (חו"מ סימן קמ"ו) שדן במי שהחזיק בקרקע שאינה שלו כמה שנים, והמערער לא הביא ראיה. אף על פי שבפועל ייתכן שהקרקע אינה שלו, כל זמן שלא הובאה ראיה ברורה-נשאר בקרקע. לפי זה טוען היעב"ץ, גם הפיקדון-כיון שאין לו תובעים ידועים-הרי הוא כמי שנזכה בו מהשמים.

ב. דברי החתם סופר וסברת מידת החסידות

בשו"ת חתם סופר (חו"מ סימן קכ"ב) הכריע כדברי היעב"ץ, וכתב שאם ירצה הנפקד לנהוג לפני משורת הדין-יעשה דבר מה לעילוי נשמת המפקיד. מכל מקום, אין חיוב להשאיר את הממון מונח, ודינו-כאילו זכה בו הנפקד.

ולכאורה, יש לדחות סברת היעב"ץ, כפי שכתב החלקת יעקב (חלק ד סימן ב), שסברת "משמיא קזכו ליה" בעייתית: אטו מפני שאין תובעים ידועים-יהא הממון הפקר? הרי ייתכן מאוד שיש יורשים-אח, אחיין או קרוב רחוק-והנפקד אינו אלא שומר עבורם.

ג. האם יאוש שלא מדעת מהני-

והשלכתו לנדוננו

עוד כתב היעב"ץ שהנידון דומה למקרה של יאוש שלא מדעת, ודינו-כאילו נתיאשו הבעלים. אך קושיא עצומה בזה: הרי כלל נקוט בידינו-"יאוש שלא מדעת-לא הוי יאוש" (שו"ע חו"מ סימן ר"ס סעיף ג). ונחלקו האחרונים בביאור דעת הרמב"ם (הל' גזלה ואבדה פט"ו ה"ג) שפסק שבספק הינוח-אם נטל לא יחזיר. הבינו הש"ך (שם ס"ק כ"ו) והסמ"ע (ס"ק מ"ב) שהרמב"ם מודה שאין יאוש שלא מדעת, ואסור לקחת את האבדה לעצמו. רק כאשר נטלה על דעת להחזירה-ובסוף נשתמש בה לאחר יאוש-אינו עובר על לא תגזול, אך יש עליו

חיוב השבה. ובמקרה שאין למי להשיב-הותר להשתמש. אולם, יש לדחות ולחלק: במקום שהמפקיד כבר מת, ויורשיו אינם יודעים דבר-אין כאן אפילו יאוש, שהרי הם לא מודעים כלל לממון, וממילא לא שייך יאוש לעולם. והרי זו היא יאוש שלא מדעת גמור, שאינו מועיל-גם לא בדיעבד. וכאשר הנפקד משתמש בממון זה-דינו כ"שולח יד בפקדון" (ע"פ שמו"ת כ"ב).

ד. נידון שתוקי ונכסי גר-

האם ממון שאין לו תובעים נחשב הפקר?

לביור דין זה, נעמוד על מה שדנו הפוסקים במעמדו של שתוקי-ילד שנולד לאשה פנויה שאינה מגלה מי האב. ההשלכה הנוגעת לנו היא לעניין ירושת שתוקי-האם דינו כמי שיש לו יורשים, או שמא כיון שלא ידוע אביו, ממנו כהפקר?

הרמ"א (חו"מ סי' רע"ו ס"ד וסי' רנ"ו) פוסק בעקבות תרומת הדשן (סימן שמ"ה) שנכסי שתוקי דינם כנכסי גר שאין לו יורשים-וממנו הפקר. ועל כך תמה הקצות (סי' רנ"ו)-שהרי שתוקי יש לו אב, אלא שאינו ידוע, וא"כ מדוע נכסיו כהפקר?

גם החוות יאיר (סוף סי' רל"א) והספר מים חיים (סי' כ"ד) העירו כך, והביאם הפתחי תשובה (חו"מ סי' רע"ו). והקושיה חזקה: מדוע לא נימא "יהא מונח עד שיבוא אליהו", והרי ייתכן שיבואו עדים ויאמרו מי האב?

האם האב נחשב בעלים גמורים?

הנתיבות המשפט (סי' רנ"ו) כתב ליישב הקושיה, דכיון שאפילו אם יבואו עדים ויאמרו מי האב-אין בכך בכדי להוכיח שהוא יורשו, שהרי אין חזקה מוכחת, ממילא אין כל אפשרות משפטית לקבוע ירושה, והנכסים כגר שמת ואין לו יורשים.

ולפי דבריו, דלא שייך כלל דין "יהא מונח", שהרי אין כאן בעלים שידועים או שיתבררו-וא"כ הפקר גמור יש כאן. אולם, השווה זאת לייאוש שלא מדעת-ושם הדין הוא שיהא מונח עד שיבוא אליהו, אף שאין סימן בחפץ. וצ"ב.

חילוק נוסף-מציאות בירור

במים חיים ניסה ליישב חילוק יסודי: בייאוש שלא מדעת-יש בעלים קיימים, רק לא יודעים למי להשיב, ולכן נחשב כפקדון. אבל בשתוקי, אין אפשרות בירור לעולם-ולכן נחשב הפקר, כי אין לו יורש מוחזק. הוא הדין-בנידון המאמר-במקרה שמי שהפקיד נעלם, ואין תובעים, וגם אין דרך לברר אם יש יורשים-לכאורה נידון כממון הפקר, כדעת היעב"ץ.

ה. קנין המציל מגזילה ו"הבאה לרחובה של עיר" האם קנה?

נושא נוסף חשוב לנדוננו הוא שאלת קנין המציל מרשעים. בימי השואה, רכוש יהודי רב הובא לרחובות, נאסף ונבזז. השאלה-האם יהודי שלקח לעצמו רכוש משם קנה את הממון?

הגמרא בבבא קמא (דף קטז).

שם נאמר על שיירה שנטרפה על ידי גייס-ואחד הציל ממנה ממון-שהמציל זכה לעצמו. ובשיטה מקובצת הביא את דברי הרמ"ך שהטעם-שהבעלים התייאשו מממונם. וכן פסק הסמ"ע (חו"מ סי' קפ"א).

הנתיבות המשפט שם העיר-שביאוש לבד אין קניין בגזל, ויש צורך גם בשינוי רשות. ולפיכך ביאר, שהקנין הוא מדין "אבודה ממנו ומכל אדם" (ב"מ דף כ"ב), שהוא קנין אחר-הפקר גמור. אמנם, לדעת הריטב"א-מדובר בקניין מדין יאוש + שינוי רשות, שהרי כאשר הגוי נטל את החפץ-נעשה שינוי רשות, והמציל קונה לאחר מכן.

השלכה למעשה

לפי זה, יהודי שלקח רימוני כסף של ספר תורה מרחובה של עיר-לאחר שבזזו מבעליהם, ולא ניתן להשיבם-דינו כמציל מן הגייס, והרי אלו שלו. ובפרט אם הכניס עצמו לסכנה כדי להצילם-הרי זה בגדר "הציל לעצמו".

אף בשו"ע (חו"מ סי' רנ"ט ס"ז) נפסק: "המציל מן הארי והדוב וזוטו של ים ושלילתו של נהר-הרי אלו שלו", וכן בב"מ כ"ד. ואף אם הבעלים אומרים "לא נתייאשנו"-בטלה דעתם, כמבואר בסמ"ע שם.

אמנם, הרמ"א שם הוסיף: "מ"מ טוב וישר להחזיר, כדין לפני משורת הדין", ונראה שההכרעה תלויה ביסוד הטענה-אם מדובר בזכיה גמורה-או במצוה של לפני משורת הדין בלבד.

ו. האם כופין על "ועשית הישר והטוב"

ומה גדרו?

כפי שראינו, אף כאשר יש זכייה גמורה על פי ההלכה-מצינו בדברי הפוסקים חיוב מוסרי או הנהגה לפני משורת הדין להחזיר. ויש לעיין האם ניתן **לכוף** על כך, ומה מקור וגדר חיוב זה.

הגמרא בבבא מציעא (פב).

בגמרא מסופר שרבה בר בר חנה שכר פועלים לשאת חבית, ושברו אותה. רבה לקח מהם את כסותם כתשלומים. כשפנו לרב, אמר לו להחזיר להם את כסותם. שאלו רבה: "דינא הכי?" ענה לו רב: "אין, למען תלך בדרך טובים". ועוד: "שלם להם יומית", ושוב שאל: "דינא הכי?" ענה לו: "אין, ודרך ישרים תשמור".

מדברי רב נראה שמדובר ב**חיוב מוסרי** ולא משפטי, ולכן אין כאן כפיה ממונית גמורה, אך יש חובה לנהוג כן מצד דרכי ישר.

שיטת המרדכי-כופין על לפני משורת הדין המרדכי (ב"מ רמז תתקנ"ז) למד מכאן שיש כפייה מסוימת על קיום ועשית הישר והטוב. וכן סברו כמה אחרונים, שלפחות בדברים-כופין.

אמנם התומים והנודע ביהודה דחו זאת, וכתבו ש"אין כופין" אלא "בדברים", לא בכפיה ממונית. ובכהאי גוונא, אם אינו רוצה לקיים-אין בית דין נזקקין לו.

ז. נוהג בזמננו: חזרת גזלה לאחר יאוש-

מכח המנהג

הרמ"א (חו"מ ס' שס"ח וס' שנו) כותב שנהגו להחזיר גם גזלה שנקנתה ביאוש ושינוי רשות. והקשה הש"ך-והלא במקום שמנהג סותר דין תורה-אין הולכים אחר המנהג?

ותירץ, שכאן מדובר בתקנה שתיקנו גדולי הדור, והרי הם מוסמכים לכך-ויש בידם כוח להנהיג תקנה.

אמנם הקצות השיג על הש"ך, וכתב שאין זה "מנהג גרוע" אלא "מנהג טוב", שיש לו שורש בגמרא עצמה (ב"מ כד:): שם נאמר שאע"פ שמצא ארנקי במקום שרוב גויים-והרי אלו שלו-אם בא ישראל ונתן סימן, חייב להחזיר **לפנים משורת הדין**.

ולפי הקצות, מקור חובת ההשבה הוא בדין **ועשית הישר והטוב**, ולא מצד תקנה, ולכן אם אינו רוצה-אין כופין אותו, ואף יכול לטעון "קים לי כרא"ש" שאין כופין על כך. אבל לפי הש"ך-מדובר במנהג מחייב, ואף אם אינו רוצה לנהוג לפנים משורת הדין-חייב להחזיר.

ח. נפקא מינה למעשה:

מי שמחזיק ברכוש מהשלל

בנידון דידן, אדם שהציל רכוש מקודש (כגון רימוני ס"ת) מן השלל שהופקר בשואה-אף אם נאמר שקנה מדין יאוש ושינוי רשות, מכל מקום מצד המנהג (כדברי הש"ך והרמ"א)-עליו להשיבם.

ועוד נפק"מ: אדם שנמצא בידו פיקדון של יהודי, שייתכן שהשאיר יורשים אך אינם יודעים דבר-אם יאמר "איני יודע למי להשיב"-עדיין חל עליו חיוב לפנים משורת הדין להשיב או לפעול להחזרת הפקדון, או למצער לעשות בו שימוש לעילוי נשמתו.

ט. גזל את אביו ומת-

האם ניתן להשיב באמצעות קופת צדקה?

בשאלת פיקדון שאין יורש ידוע-שייכת גם סוגיית גזל את אביו ונשבע לו ומת, ויישומה להפקדות של ניצולי שואה.

מקור הסוגיה-גמרא בבבא קמא (דף קח.)

משנת הגזל את אביו ונשבע לו ומת-אומרת הגמרא: "אפילו לארנקי של צדקה". וכירש רש"י: אם אינו מוצא יורש-יתן לקופת צדקה, ובכך יקיים מצוות "והשיב את הגזלה אשר גזל".
הבנה זו מציינת כי עצם מסירת הכסף לקופה של צדקה-מהווה קיום מצוות ההשבה, גם אם לא באה ליד יורש ממשי.

דעת הרמב"ם-חייב להשיב לבעל חוב או צדקה

הרמב"ם (הל' גזילה ח, ג) כותב: "אם אין לו בנים או אחים-יתן לקרובי אביו, ואם אין לו-יתן לקופה של צדקה". מדבריו נראה, שלדעתו ניתן לצאת ידי חובה של השבה גם באמצעות צדקה.

אלא שהקשה החזון איש: מה החידוש בזה? אם ממונו שלו-ודאי רשאי ליתנו למי שירצה! ואם זה קיום מצוות השבה-במה מתקיימת השבה אם לא הושבה לבעלים?

יישוב הדברים-ע"פ ים של שלמה

הים של שלמה (ב"ק פרק ט') כתב שהכוונה לרמב"ם היא-שבכגון זה, כיון שיש על הגזלן חובת השבה, ואינו יודע למי, אם ימסור הממון לצדקה, אף ללא תביעה מצד היורש-יוצא ידי חובתו.
ובכך נמצא, שהשבה אינה דווקא לבעלים ממשיים, אלא אם הבעלים נעלמו ואין כל תביעה-די במעשה צדקה מתוך כוונת השבה.

! נפקות להפקדות הממון מתקופת השואה

בנדון דידן-אדם שמחזיק ממון מופקד, ואינו יודע מה עלה בגורלו של המפקיד-ולא אם יש לו יורשים-ברור שיש עליו חיוב ממוני של השבה.

ומעתה, לפי שיטת רש"י והרמב"ם, יכול לתת הממון לצדקה-ובפרט אם מצהיר שתכלית נתינה זו היא קיום מצוות "והשיב את הגזלה".

ובפרט לדעת הרמ"א (חו"מ ס' רנ"ט ס"ז)-שיש לנהוג השבה גם אחרי יאוש-וכתבו הש"ך והקצות שנוהגים להחזיר אף גזלה לאחר יאוש ושינוי רשות-ממילא יש מקום אף לנתינה לצרכי ציבור, או לעילוי נשמת המפקיד.

ומכאן אף חיזוק למה שהובא לעיל מהחתם סופר-שבכגון דא, לכל הפחות ראוי לעשות פעולה לעילוי נשמתו של המפקיד, כל עוד אין ודאות לגבי יורשיו.

יא. פקדון שאין לו תובעים-האם חשיב הפקר? בירור גדר "אין יורשים ידועים"

בנידון פקדונות שנטמנו בבנקים או הופקדו בידי אנשים ערב השואה, ולא נודע מה עלה בגורלם של המפקידים, ואף לא מי הם יורשיהם-עולה שאלה עקרונית: **האם ממון שאין לו תובעים-דינו כהפקר, או שמא נשאר בתורת פיקדון לעולם?**

סברת היעב"ץ-"משמיא קזכו ליה"

בשו"ת יעב"ץ (סי' קמ"ב) כתב בנחרצות שבפקדון שאין לו תובעים-זוכה בו הנפקד מדין "משמיא קא זכו ליה". לשיטתו, אין אדם מישראל שאין לו יורשים, אך כל עוד אינם ידועים-הממון נקבע בידי הנפקד. לדבריו, מעצם העובדה שאין מי שיתבע-נחשב הדבר כהפקר, וזכה בו האחרון המחזיק.

סברת מהר"ם מלובלין-יניח בידי בית דין

לעומת זאת, מהר"ם מלובלין (סי' י"ב) חלק על סברא זו, וכתב שבכהאי גוונא על הנפקד **להניח בידי בית דין**, ולא להשתמש בממון זה כלל. לדבריו, עצם השתיקה והיעדר תביעה-אין ראייה שהם מחלו או שהפקירו, כי ייתכן פשוט שאינם יודעים על הפקדון. ולשיטתו, אין כאן זכיה אוטומטית לנפקד, אלא יש לנהוג בו כפקדון-ויניחנו עד שיתבררו היורשים או יבוא אליהו.

יב. בירור עיוני: "אין יורשים" או "אין תובעים" - מהו יסוד ההפקר?

ונראה לדון: **מהו גדר הזכייה או ההפקר?** האם עצם העובדה שאין לממון תובעים בפועל-היא שגורמת לפקיעת הקניין הקודם? או שמא דווקא כאשר אין כלל בעלים?

אם נאמר שמה שקובע את הפקיעה הוא **היעדר בעלות ממשית-** א"כ כל עוד יש יורשים, אף שאינם ידועים, לא חל הפקר. אבל אם נאמר שהגדר תלוי **ביעדר תביעה מציאותית-** הרי שבכל מקום שאין תובעים בפועל, יכול הנפקד לזכות בממון.

נפקא מינה: נכסי שתוקי

כפי שראינו לעיל, הקצות (סי' רנ"ו) תמה מדוע דנו נכסי שתוקי כנכסי גר-והלא שתוקי יש לו אב, אלא שאינו ידוע! אלא מוכח מדבריהם, כי כשהבעלות אינה ניתנת לבירור משפטי-חשיב הדבר כהפקר. ולפ"ז, ייתכן לומר שכאשר אין אפשרות לברר בעלות או ירושה, הרי זה בגדר **אבוד ממנו ומכל אדם**, ודינו כהפקר, וכדברי הרשב"א בב"מ (כב:). אמנם, יש מקום לחלק, כדלהלן.

יג. חילוקי יסוד: שתוקי-שאין דרך לברר לעולם / פקדון-שיתכן והתביעה תבוא

בחידושי נתיבות המשפט (רנ"ו) חילק בין שתוקי, שאף אם יבוא עדים-אין דרך לברר אם יש לו יורשים, לבין מקרה של פקדון, שיש סיכוי שהתביעה תבוא בבוא העת. א"כ בפקדון של ישראל שאבד זכרו, אך ייתכן שיש לו יורשים-לא נאמר דינו כהפקר, אלא נמתין-**יהא מונח עד שיבוא אליהו**.

כך כתב גם החתם סופר (חו"מ סי' קכ"ב) להלכה, וכן מהר"ם מלובלין-שאין לומר "זכה הנפקד", אלא יניח בבי"ד.

יד. גדר ההנחה: "יהיה מונח עד שיבוא אליהו"- האם ביד בי"ד דווקא?

אחת ההוראות החוזרות במסכתות רבות היא "יהא מונח עד שיבוא אליהו", ונשוב לברר מה פירושו ההלכתי המדויק: האם מדובר דווקא בהנחה **בבית דין**, או שמא מספיק שיישאר בידי המחזיק?

לשון השו"ע (חו"מ סימן רכ"ב ס"ב) שם נפסק לענין ספק ממי נטל ממון- "יניח את הדמים ויהיו מונחים עד שיבוא אליהו". ובש"ך (ס"ק ה') שם הביא בשם כמה פוסקים שאין הכוונה לבית דין דווקא, אלא שיהיו מונחים **ביד המחזיק**, והוא ימתין עד שיתבררו הבעלים. וכן כתב גם הש"ך בסימן ש' (דין שנים שהפקידו): שכל שאין ודאות למי שייך העודף-יהיה מונח אצל השומר עצמו, ולא דווקא הפקדה בבי"ד.

השגה של הראב"ד-דין גזלה שאינה נודעת

ברמב"ם (גזלה ט"ו, ה') פסק שאם נטל חפץ מספק הניחו-אם נטל לא יחזיר". והשיג עליו הראב"ד: "אין זה מחוור, אלא יעמוד בידו עד שיבוא אליהו".

משמע בדבריו, שסבר שאין היתר שימוש גם כאשר לא נודע בעל החפץ, כל עוד מדובר בפקדון שנמסר ליד הנפקד **בהיתר**. ולדבריו, הגם שאין תובע-מכל מקום, אין הוא יכול לזכות בדבר בעצמו, ואינו רשאי להשתמש בו; אלא עליו להחזיק בו **כשלוחם של בעלים נעלמים**.

טו. נידון השואה-

ממון מופקד בידי יחידים או גופים

ומעתה, בנידון דידן-פקדונות ממון יהודים שהופקדו בבנקים פרטיים, או ביד אנשים פרטיים ששרדו את השואה-והבעלים לא נודעו, ולא ידוע אם יש להם יורשים:

לכאורה, אף אם הבנקים/המחזיקים אינם יודעים למי להחזיר-לפי שיטת מהר"ם מלובלין, וכן מדברי הראב"ד והחתם סופר-**אין להם רשות להשתמש בו**, ואין זה ממון הפקר.

כל שיש אפשרות **שבעלים קיימים**, אלא שאינם יודעים או **מתביישים לתבוע**-דינו כפקדון שעדיין חלה עליו חובת השבה, גם אם לא ברור למי.

אמנם לדעת היעב"ץ-כיון שאין תובע בפועל-"משמיה קזכו ליה". ולשיטתו, הממון נחשב הפקר גמור, ואף אפשר לזכות בו.

טז. נפקא מינה יסודית: שתוקי מול גר- ובירור גדר הפקר

במסגרת בירור גדר הזכיה בממון שאין לו תובעים, יש להעמיק עוד בשאלה עקרונית: מה ההבדל בין **שתוקי שאין ידוע מיהו אביו, לבין גר שמת ואין לו יורשים?**

שתוקי-ממון כדין נכסי גר?

הרמ"א (חו"מ רע"ו ד) פוסק: "שתוקי ממון כנכסי גר". וכן בסימן רנ"ו. מקורו בדברי תרומת הדשן (סי' שמ"ה), שמעמיד דינו של שתוקי כמי שאין לו כלל יורשים.

ועל כך תמה הקצות (סימן רנ"ו): שתוקי-אמנם אינו יודע מי אביו, אך ודאי **יש לו אב** ויש להניח שיש לו קרובים, והלא אין אדם מישראל שאין לו יורשים!

אם כן, כיצד אפשר להשוותו לגר שמת-שוודאי אין לו יורשים כלל, והלכה פסוקה היא שנכסיו הפקר?

סברת הנתיבות: כיון שלא ניתן לברר-נחשב הפקר

הנתיבות (שם) מיישב, שלענין ממון, הכל תלוי ביכולת **לבוא לידי בירור**. וכיון שבשתוקי-גם אם תבוא האם ותאמר "מפלוני נבעלתי"-אינה נאמנת לעניין ירושה (אהע"ז סי' ד)-נמצא שאין דרך לייחסו לאב מסויים.

ואם כן, יש כאן ממון שאין לו תובעים כלל, לא מצד המציאות אלא מצד היכולת להוכיח-וממילא דינו כהפקר. ולפ"ז, בשונה מפקדון שיתכן שיבוא תובע בעתיד-כאן אין תביעה כלל, וממילא דומה לנכסי גר.

יז. חידוד יסוד ההבדל: "אין יורשים" או "אין תובעים"?

וכאן מונחת תשתית הדיון כולו:

- אם הזכייה תלויה בכך שאין יורשים-א"כ כל שתיתכן בעלות, גם אם אינה ידועה-אין זוכה אחר;
- אך אם הזכייה נובעת מ"אין תובעים"-גם כשיש בעלים או יורשים במציאות, אך אינם מודעים או אינם יכולים לתבוע-נחשב הדבר כהפקר.

ולשיטת מהר"ם מלובלין-מה שקובע הוא עצם קיום בעלות-ולכן גם אם אין תובעים בפועל-לא זכה הנפקד, ויש להניחו עד שיבוא אליהו.

אבל לדעת היעב"ץ-הגורם הקובע הוא קיומו של תובע בפועל. ואם אין תובעים-הרי הוא הפקר, ו"משמיא קזכו".

יח. מדוע בשתוקי לא אמרינן "יהא מונח"? והאם דומה ליאוש שלא מדעת

כאמור לעיל, הקצות (חו"מ סי' רנ"ו) והחוו"י (סי' רל"א) תמהו: מדוע קבעו הפוסקים שנכסי שתוקי-דינם כהפקר? ולמה לא נאמר גם בהם: "יהיה מונח עד שיבוא אליהו"? והרי בשאר ספקות ממון, כל עוד יש בעלות פוטנציאלית-ממתינים, ואין זוכה אחר.

תירוץ הנתיבות- חוסר אפשרות לברר

הנתיבות (סי' רנ"ו) מחדד יסוד: שתוקי-אפילו יבואו עדים ויאמרו מי אביו-אין בכך תוקף משפטי לקבוע את זהותו כיורש. שהרי אמו אינה נאמנת לעניין ירושה, ואין עדים שיכולים להעיד על הפנימיות של

מעשה הזנות.

וממילא, כל עוד אין יכולת להגיע לבירור ודאי-דינו כהפקר. ולכן **לא שייך לומר "יהא מונח"**, שהרי אין למי להניחו.

השוואה ליאוש שלא מדעת

ואע"ג שביאוש שלא מדעת אין סימן ואין תובעים-מ"מ כל עוד תיתכן הופעת בעלים-ק"ל (שו"ע חו"מ ר"ס) שיהיה מונח, ולא יזכה בו המוצא.

החילוק הוא ברור:

- ביאוש שלא מדעת-החפץ עדיין ברשות הבעלים, והמוצא מוגדר כ"שומר אבידה";
- אבל בשתוקי-אין בעלות ודאית מעולם, אלא ספק מתמיד, והחפץ נמצא בחזקת הפקר.

ובזה מבאר גם ה"מים חיים" (סי' כ"ד): שביאוש שלא מדעת-הוי חפץ שיש לו בעלים, רק איננו יודעים עליהם. אבל שתוקי-אין לבעלים חזקת ממון מוחלטת.

י.ט. מסקנה לדידן: ממון שאין לו תובעים- כל עוד יש אפשרות של יורשים-לא הפקר

ולפיכך, בנידון דידן-פיקדון שנמסר לפני השואה, ואין מידע מה עלה בגורל המפקיד או יורשיו:

- אם מדובר בישראל ברור-שיש להניחו ולא להשתמש בו, דכיוון שיש לו יורשים במציאות, רק אינם ידועים-אינו הפקר, ודינו שונה משתוקי;
- ולכן יש לנהוג בו כדין פקדון, ולפי מהר"ם מלובלין-יניחנו ביד בי"ד או גוף נאמן;
- ולפי היעב"ץ-יוכל לזכות בו, אך כל שכן שמידת חסידות היא למסור לידי מוסדות ציבוריים-לעילוי נשמת המפקיד או משפחתו.

כ. דין מציל ממון של ישראל מיד שונאים- זכה או מחויב להחזיר?

במהלך השואה, רבים מממונם של היהודים נבזז בידי הנאצים ימ"ש. חלק מהחפצים-רימוני ס"ת, כתבי קודש, תכשיטים-פוזרו ברחובה של עיר, ולעיתים היו יהודים שלקחו מהם בסיכון נפש. האם אדם זה נחשב כמציל-וזוכה בממון? או שמא חייב להחזירו?

סוגיית השיירה שעמד עליה גייס-(ב"ק קטז).

בגמרא בב"ק (קט"ז). מצינו: שיירה שהיתה מהלכת במדבר, ועמד עליה גייס. אם אינם יכולים להציל-ועמד אחד והציל-הציל לעצמו.

הרמ"ך (הובא בשיטה מקובצת שם) כתב: טעם הדבר-מפני שהבעלים מתייאשים מחפציהם, ודינו כמי שהציל מ"זטון של ים". וכן פסק הסמ"ע (חו"מ סימן קפ"א), כיון שאין יכולת מעשית להציל, מיד מתייאשים הבעלים-ומי שמציל זוכה לעצמו.

שאלת החזו"א-האם באמת יש יאוש?

החזו"א (ב"ק ליקוטים סי' ט"ו) הסתפק: האם כאשר יש בעולם אדם אחד המסוגל להציל, שייך לומר שבעלים מתייאשים? ואם כן-לא שייך יאוש, שהרי יש דרך הצלה.

אלא שדחה הדברים, וכתב שכל אדם מן השוק-כאשר רואה שגויים מחרימים רכוש-ודאי מתייאש, ובפרט כאשר מדובר ברכוש שאין סיכוי להחזרה.

כא. האם נחשב לשינוי רשות-והאם חל קניין?

הנתיבות המשפט (סי' שפ"א ס"ק ב') דן בשאלה נלווית: הרי ידוע שיאוש לבדו אינו מועיל בגזלה-אלא בעינן גם שינוי רשות (חו"מ סי' שס"א), וכיון שהמציל לקח מהגזלן, כיצד קנה? ותירץ הנתיבות: אמנם יאוש לבדו אינו מועיל, אך כאן נוסף לזה דין "אבודה ממנו ומכל אדם", וזו סיבה מספקת לקניין-גם בלא שינוי רשות גמור.

וכן הביא מהרשב"א, שיש לפרש שקניין כזה אינו מדין יאוש בלבד, אלא מדין "זוטו של ים", שהוא קניין עצמאי.

כב. נפקא מינה למעשה:

אדם שלקח חפצי קדושה מהשלל - האם זכה?

לפי זה, אדם שלקח רימוני ס"ת או חפצי קדושה מהרכוש שהופקר ונבזז ע"י צוררי ישראל:

- מצד אחד, הבעלים התייאשו בוודאי, כי נמסר לרחובה של עיר, ולא היה ניתן לשומרו;
- מצד שני, האדם הכניס עצמו בסכנה כדי להצילו-דינו כ"מציל";
- ולפיכך-לפי הגמרא בב"ק והפוסקים הנ"ל-הציל לעצמו וזכה בו.

אולם, כפי שנראה להלן-תקנות הקהילות ומנהג הדורות מחייבים החזרה או שימוש ציבורי, גם כשמדינא אינו מחויב.

כג. "ועשית הישר והטוב" -

מהי מידת חיובה, והאם כופין על כך?

בסוגייתנו מתעוררת שאלה מהותית: גם כאשר מן הדין זכה האדם בממון, האם עליו להחזירו משום מידת חסידות, או דין של "ועשית הישר והטוב"? ואם כן-האם בית דין כופין אותו על כך?

גמרא בבבא מציעא (פב.)-הסיפור עם הסבלים

בב"מ (פב.) מסופר שרבה בר בר חנה שכר סבלים להעביר חבית, ושברו אותה. תבע מהם תשלום, ונטל את גלימותיהם כמשכון. הללו באו לרב-שפסק: "החזר להם גלימותיהם"-משום "למען תלך בדרך טובים". אמרו לו: "אנחנו עניים, עבדנו כל היום", אמר להם רב: "שלמו להם יומית", והוסיף: "ודרך ישרים תשמור".

מכאן למד המרדכי (ב"מ פ"ב)-שיש חיוב לפנים משורת הדין, וכופין על כך.

שיטת הרא"ש-אין כופין על "ועשית הישר"

לעומת זאת, הרא"ש בתשובות (כלל קג) סובר שאין כופין על מידת חסידות. גם הרמ"א (חו"מ סי' יב) הביא את דעתו להלכה, וכתב: "יש חולקים"-כלומר, יש שסוברים שכן כופין. הנ"ב (תנינא חו"מ סי' נ"ט) וה"תומים" ביארו-שגם אם כופין, אין הכוונה אלא **בכפייה בדברים**, ולא בכפייה מעשית.

ולשיטה זו, אם אדם מסרב לקיים "לפנים משורת הדין"-אין ביד בי"ד אכיפה.

כד. השבת גזלה-

האם חובה לאחר יאוש ושינוי רשות?

הרמ"א (חו"מ סי' שנ"ו) פסק: "נהגו להחזיר כל גזלה אף לאחר יאוש ושינוי רשות, מטעם דינא דמלכותא או מנהג". והש"ך (שם ס"ק ז') תומך בכך, ומוסיף שהתקנה התקבלה בכלל ישראל.

אמנם, הקצות (שם) דחה את דברי הש"ך, וכתב שאין כאן "דינא דמלכותא", אלא **מידת חסידות גרידא**, כדין "ועשית הישר והטוב", כמבואר בגמרא (ב"מ כד.).
ואם כן-גם אם מן הדין זכה-**המנהג הוא להשיב**, והמנהג מחייב כחוק כללי.

כה. נפקא מינה למעשה

לפי הקצות-אדם שזכה בממון לאחר יאוש ושינוי רשות, יכול לומר "**איני נוהג לפנים משורת הדין**", ובית דין לא יכולים לאכוף עליו.
אבל לפי הש"ך-המנהג התקבל כדין תקנה מחייבת, ולכן **אין הוא יכול להתחמק**, וחייב להשיב.

ומכאן נלמד גם למי שנטל ממון מהשלל בזמן השואה-אף אם מן הדין זכה-מכל מקום, מחויב להשיבו, הן מצד "ועשית הישר והטוב", והן מצד תקנות הדורות.

כו. אדם שקיבל פיקדון לפני השואה- האם חייב להשיבו ליורשים נעלמים?

עד כה דנו במצבים שבהם בעל הפיקדון איננו-ונסתפק אם זכיה שייכת בלא תובעים. כעת נדון בגדר אחר: אדם (ראובן) שקיבל פיקדון מיד חבירו (שנעלם), ולאחר תום השואה-לא ידוע אם נותרו לו יורשים, או אם אלו מודעים לפיקדון.

האם חייב להחזיר-או זכה בממון?

ודאי שאין לומר שזכה בו, שכן בא לידו **מדין פיקדון**, ולא כמציאה. וכל פיקדון-כל עוד לא התקיים יאוש גמור, וודאי אין שינוי רשות-הרי הוא חייב להשיבו.

גמרא בב"ק (קח.)-הגוזל את אביו ונשבע

המשנה בב"ק (קח:) פסקה: הגוזל את אביו ונשבע לו ומת-משלם לבניו, ואם אין לו-נותן לקרוביו, ואם לא ידוע-נותן לארנקי של צדקה.

והגמרא (שם) בשם רב יוסף אמרה: "אפילו לארנקי של צדקה". וביאר רש"י: שקיים עליו דין והשיב-והיות ואין ידוע למי להשיב-נותן לקופה.

וזוהו יסוד חשוב: גם כאשר לא ניתן לקיים את ההשבה כלפי היורש, עצם נתינת הממון **לצדקה** נחשבת כהשבה, לצאת ידי שמים.

כז. דעת הרמב"ם-

השבה לקופה במקום יורשים

הרמב"ם (הלכות גזילה פ"ח ה"ג) כתב: אם אין לו בנים או אחים, יתן לקרובי אביו, ואם לא-יתן לצדקה.

ולכאורה, קשה-מדוע לא יוכל לקנות לו דבר אחר? אלא נראה, כדברי ים של שלמה (ב"ק פ"ט סי' נ"ט), שכל עוד הממון לא יצא מתחת ידו-לא יצא ידי חובת השבה.

אבל לאחר שנתן לצדקה-קיים השבה. ומכאן-שהשבה לקופה של צדקה נחשבת **תשלום עבור קרוב שאינו ידוע**.

ולפ"ז בנידוננו-ראובן שקיבל פיקדון משמעון וניצל, ואין יודעים על ירשי שמעון-יוכל **ליתן את הממון לארנקי של צדקה**, ולכוון בכך לצאת ידי השבה.

כח. נידון המנהג להחזיר- גם כשזכה מן הדין

כפי שכתב הרמ"א (חו"מ שנו"ו)-נהגו להחזיר גזלה אף לאחר יאוש ושינוי רשות, בין מדינא דמלכותא ובין מתקנת הקהילות. הש"ך (שם ס"ק ז') חיצק את דבריו-שלמנהיגי הדור יש כוח לתקן תקנות ממוניות מחייבות.

ולפ"ז-גם אם נדון אדם כמי שזכה מן הדין-מכל מקום, **המנהג מחייב להחזיר**, ובלבד שלא נעשית ההשבה כניגוד להלכה אלא כהנהגה חסידית, או תקנה כלל-קהילתית.

כט. מסקנת הסוגיה לדינא

1. אדם שמחזיק פיקדון מממון של יהודי שנעלם-כל עוד לא ברור שאין יורשים, ואע"פ שאינם תובעים בפועל-הממון איננו הפקר, ויש להניחו או ליתנו לבי"ד.
2. שתוקי-נכסיו הפקר רק מחמת חוסר אפשרות לברר, לא מחמת חוסר יורשים.
3. מציל ממון מרחוב הגזלה בשעת השואה-דינו כ"מציל מזוטו של ים", וזכה בו מדינא-אך מכל מקום, המנהג להחזיר מחייב אותו, בפרט כשמדובר ברכוש קדוש או יקר.
4. לכתחילה, יש ליתן את הממון לקופה של צדקה בתנאי-שאם יבואו בעלי הממון או יורשיהם-יוחזר להם כספם.

וכך עולה מדברי הפוסקים: מהר"ם מלובלין, היעב"ץ, חתם סופר, רמ"א, ש"ך, קצות, ועוד.

קדושת בית הכנסת

חלק א: קדושת בית הכנסת- מהותה ומהלכה: דאורייתא או דרבנן?

א. פתיחה: בירור עקרוני בגדר קדושת בית הכנסת

ביסוד הסוגיה של קדושת בתי כנסיות ובתי מדרשות, יש לעיין בגדר ההלכתי של עצם הקדושה: האם קדושת בית הכנסת היא קדושה של תורה, או שמא אינה אלא מדרבנן? ומה גדרה-האם היא קדושת הגוף (כדוגמת קדשי בדק הבית), קדושת שימוש בלבד, או גדר חדש של מקום שנקבע לתפילה וללימוד תורה? שאלות אלו נוגעות לשורת נפקא מינות הלכתיות: איסור נתיצה, מכירה, קלות ראש, השימוש במבנה, והאם שייך בה הפקעת קדושה או חילול. מכאן נפתח בבירור מקורות הראשונים והאחרונים.

ב. מקור הקדושה בדברי חז"ל ובמדרשים

הגמרא במסכת מגילה (כ"ח ע"א) מונה את האיסורים הנהוגים בבתי כנסיות:
"בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש, כגון שחוק, והוללות, ושיחה בטלה. ואין אוכלין ושותין בהן, ואין עושין בהן סחורה, ואין מטיילין בהן."

וכן בירושלמי מגילה (פ"ג ה"א) נאמר:
"אמר רבי אחא: לעתיד לבוא בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל
נעשין ארץ ישראל".
ועוד מוסיף הירושלמי: "שאין הקדושה זזה מהם". ומכאן שבתי
הכנסת נחשבים כמקום השראת שכינה-מעין מקדש מעט.

במדרש ויקרא רבה (פרשה י"א) על הפסוק "ולב נשבר ונדכה
אלוקים לא תבזה" נאמר:
"והיכן ענוותנותו? בבתי כנסיות ובבתי מדרשות."
כלומר, מקומו של הקב"ה-גם לאחר חורבן המקדש-נמצא במקדשי
מעט אלו. ונראה שמכוח זה נמשכת קדושת המקום.

ג. שיטת הרמב"ן - קדושה דאורייתא מבינין "ועשו לי מקדש"

הרמב"ן בפירושו לויקרא (כ"ו י"א) כותב:
"ונתתי משכני בתוכם-זו הבטחה על בתי כנסיות ובתי מדרשות."
ומוסיף:
"והנה אמר הכתוב כי יברך את עמו בקיום התורה והמצוות עד
שיהיו ראויים שתשרה שכינתו ביניהם, כעניין ועשו לי מקדש".

מבואר מדבריו, שקדושת בית הכנסת אינה מדרבנן בלבד, אלא
יונקת ישירות מן הציווי "ועשו לי מקדש", וממילא יש לה תוקף
דאורייתא.
והוא הדין במה שכתב בפרשת תרומה על הפסוק "ועשו לי מקדש
ושכנתי בתוכם", שמקום שכינה שורה בכל מקום שבו נעשה לשם
קודש-ובכלל זה בתי כנסיות ובתי מדרשות.

ד. שיטת הרמב"ם-קדושה מחייבת, אך האם דאורייתא?

הרמב"ם בהלכות תפילה (פ"א הלכה י"א) כסוק:
"בתי כנסיות ובתי מדרשות יש להן קדושה, ואסור לנהוג בהן קלות
ראש".

"ואפילו חרבו, אין נוהגין בהם קלות ראש..."
מדבריו משמע בבירור שקדושת המקום היא חפצית וקבועה,
ואינה תלויה בשימוש בפועל-אלא בגדר המקום עצמו. אך מקור
הקדושה-לא פורש אם היא מן התורה או מדרבנן.

לכאורה, יש מקום לדייק מכך שהרמב"ם אינו מונה קדושת בית
הכנסת בכלל תרי"ג מצוות-שמדובר בגדר מדרבנן, אף שחמורה מאוד.

ה. שיטת המהרי"ל, שו"ע והאחרונים

המהרי"ל (מנהגים, הלכות תשעה באב) כתב:
"קדושת בית הכנסת היא קדושת הגוף-שאסור בקלות ראש אף
אם חרב."

וכן השולחן ערוך (או"ח סימן קנ"א) פסק:
"בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש... אפילו חרבו."

והמשנה ברורה (ס"ק א) כתב:
"קדושת בית הכנסת-מדרבנן, מדין מקדש מעט, ואין לה קדושת
הגוף ממש כקדשי בדק הבית."
מכאן מבואר שלהלכה, רבים מן הפוסקים נקטו שקדושת בית
הכנסת אינה דאורייתא, אך מ"מ היא קדושת מקום מחייבת, הדומה
למקדש מעט, ויש לה דינים רבים של מקום קודש.

ו. סברות הסוגיה:

האם יש ראייה לקדושה דאורייתא?

ראייה אחת שעמדו עליה הפוסקים (עי' בערוה"ש או"ח סי' קנ"א
ס"ק א)-מבית כנסת הפטור ממזוזה. והקשו: כיצד הפקיעו חכמים
מצוות מזוזה, אם קדושת המקום היא מדרבנן בלבד?

ועל כורחך לומר, או שקדושת בית הכנסת דוחה את חיוב המזוזה
מצד קדושת המקום (וכך נקט הגרש"ז אויערבך), או שהמקום לא
נחשב לדירת קבע.

ואולי אפ"ל, דכיון שאין בית הכנסת משמש לדירה-אף על פי שיש בו קדושת מקום-מ"מ לא נתחייב במזוזה. ואין ראייה מכאן לקדושת הגוף או לאיסור תורה.

ז. סיכום מהלך השיטות

שיטה	מקור הקדושה	דרגת הקדושה	תוקף הלכתי
הרמב"ן	ועשו לי מקדש	קדושת מקום כהשלכה מן המקדש	דאורייתא
הרמב"ם	מקום תפילה ולימוד	קדושה קבועה, לא בטלה	משמע דרבנן
שו"ע / מ"ב	תקנת חכמים	קדושה חמורה	מדרבנן
מהרי"ל	קדושת הגוף	כדין הקדש	לכאורה חמור אך ייתכן מדרבנן

ח. מסקנה למדנית

לדעת הרמב"ן-בתי כנסיות יונקים את קדושתם מן המקדש, וממילא הם בכלל "ועשו לי מקדש"-דין דאורייתא.

לשיטת הרמב"ם ורוב הפוסקים-מדובר בקדושה מדרבנן, אך חמורה-שאינה בטלה בחרב, ואוסרת שימושי חולין.

לעניין מעשה-נוהגים בהם קדושה גמורה, בין אם מדאורייתא ובין אם מדרבנן.

חלק ב: איסור נתיצת קירות בית הכנסת: תורה או דרבנן?

א. פתיחה: גדר האיסור והצגת צדדי הספק

לאחר שעמדנו על יסוד קדושת בית הכנסת, יש לעיין באיסור נתיצתו: האם איסור זה נובע מדין השחתת דבר מקודש, ודינו כדין השובר כלי מקדש-וא"כ הוי דאורייתא? או שמא אין כאן אלא איסור מדרבנן-גזירה משום ביזוי מקום קדוש, וכדי להרחיק את האדם מלהקל בקדושתו?

צדדי הספק:

- אם קדושת ביהכנ"ס היא מדאורייתא, יתכן שגם נתיצתו אסורה מהתורה-כדין "לא תעשון כן לה'" (דברים י"ב).
- אולם אם היא מדרבנן, או אם אין בקירות גדר של קדושה עצמית-יתכן שאין אלא איסור דרבנן.

ב. מקור האיסור-גמרא וספרי

בספרי (פרשת ראה, דברים י"ב ד') נאמר: "לא תעשון כן לה' אלוקיכם-לא תנתצו בתי כנסיות ובתי מדרשות." והביאוהו הראשונים (רש"י ראה שם, ראב"ן ועוד), כמקור לאיסור הנתיצת.

מכאן נראה בפשטות, שאיסור נתיצת בית הכנסת-מפורש בפסוק, וייתכן אפוא שהוא מהתורה. וכן כתב החינוך במצווה תי"ד:
"שלא לאבד שום דבר מדברים שנקרא עליהם שם שמים, כגון בית הכנסת... שנאמר לא תעשון כן לה'."

ג. שיטת הראשונים- האם זה בכלל 'לא תעשון כן'?

הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תרס"ה) כתב:
"אף בתי כנסיות בכלל 'לא תעשון כן', והורסם לוקה מדאורייתא."
וכן מצינו בתשובות מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' תקכ"ו),
שפסק: "אסור להרוס בית כנסת אף אם רוצים לבנותו גדול ממנו,
דהוי בכלל לא תעשון כן."

ומבואר דלדידיה-גם כשכוונתו לבנות מחדש, אסור לנתוץ תחילה,
משום שהנתיצה גופא אסורה.

לעומת זאת, בתוספות (מגילה כ"ו ע"א ד"ה לא ינתץ) כתבו:
"ומיהו אם בנה תחילה בית אחר-מותר לנתוץ, דלא מקרי 'נתיצה'
לשם השחתה' אלא אם כן אין תכנית חלופית."
ונראה שהבינו שהתורה אסרה רק **נתיצה גרידא**, שאינה לצורך
מצווה, אבל כשהכוונה לבנייה-מותר.

ד. דיוק מלשון השו"ע והאחרונים

השולחן ערוך (או"ח סי' קנ"ב סעי' א) פסק:
"אין נוקרים את בית הכנסת ולא סותרין אותו... אלא אם כן עשו
אחר במקומו."

והוסיף הרמ"א:
"ואפילו אם סתרו שלא לשם ביזיון-אסור."
המשנה ברורה (ס"ק ג) הסביר:
"דחיישינן שמא יארע אונס ולא יבנה."

נמצא שמצד האיסור-אפילו כשכוונתו לבנות, אסור לנתוץ קודם.
אלא שהמ"ב לא דן האם האיסור הוא **מדאורייתא** או מדרבנן-ויש
לעיין.

ה. ביאור המחלוקת:

דאורייתא-השחתה ממש, דרבנן-חשש ביזוי

ונראה דיש לחלק בזה:

- לדעת החינוך, הרשב"א, מהר"ם-כל נתיצה, אפילו זמנית, בכלל "לא תעשון כן", והוא איסור דאורייתא.
- לעומתם, הסוברים כשיטת התוספות-כל שהנתיצה אינה נעשית דרך ביזוי, אלא לשם בניה מחודשת, לא הוי בכלל איסור התורה, ורק מדרבנן גזרו שלא יתחיל בבניה לפני שנבנה החלופי.

והדבר תלוי, אם הקירות עצמם קדושים-או שרק מכלול המקום בקדושתו הוא הנידון.

ו. נפקא מינה

- האם מותר לנתוץ ביהכנ"ס שבנוי באפן מסוכן?
- האם כשיש צורך ציבורי חיוני-מותר לנתוץ קודם שבנו אחר?
- האם נתיצה לצורך שיפוץ-תחשב כנתיצה לשם בניין או כשחתה?

לדעת הראשונים המחמירים-צריך תמיד לבנות קודם, ורק אז ניתן לנתוץ. ולדעת המתירים-יש מקום להקל במצבים מסוימים, כל שאין זה ביזוי.

ז. מסקנה

- יש ראשונים שפסקו להדיא שאיסור נתיצת בית הכנסת הוא דאורייתא, מכח "לא תעשון כן לה' אלוקיכם".
- דעת התוספות וחלק מהאחרונים-שאם בונים תחילה, אין בכך איסור, ולכאורה אינו מהתורה.

- להלכה, נקט השו"ע לחומר-שאפילו כשבונים, יש חשש אונס, ולכן אין לנתוץ אלא אם כן כבר נבנה אחר בפועל.

חלק ג- מכירת בית הכנסת: כפרים מול כרכים, קניין, והפקעת קדושה

א. פתיחה: תלות המכירה במעמד הציבור- בין כפרים לכרכים

בדיני מכירת בתי כנסת, מצאנו חילוק עקרוני המובא בגמרא ובפוסקים בין בית כנסת של כפרים לזה של כרכים. הדיון מתמקד בשאלה: מתי בני העיר נחשבים לבעלים שבידם הכח למכור את בית הכנסת ולהפקיע את קדושתו, ומתי נחשב המקום כרכוש הציבור הכללי- שאין רשות לאף יחיד או קבוצה להפקיעו?

צדדי הספק:

- האם עצם העובדה שבני כפרים בנו את ביהכ"נ די בה כדי להקנות להם רשות למכרו?
- האם עצם השימוש הציבורי בביהכ"נ (כגון אורחים, סוחרים, מתפללים מזדמנים) יוצר בו מעמד של קדושת הציבור הרחב?
- האם קיים קנין חצר למי שיש לו מקום קבוע בביהכ"נ?

ב. מקור הדין: גמרא מגילה ופסיקת השו"ע

בגמרא מגילה (דף כ"ו ע"ב) נאמר:
"בני העיר שמכרו רחוב של עיר-לוקחין בדמיו בית הכנסת... לא שנו אלא של כפרים, אבל של כרכים-לא, משום דמאן מפיס עליהו,

דבאי מיניהו כל עלמא.
וביאר הרשוני: בית כנסת של כפרים, שנבנה אדעתא דידהו-
יכולים למכרו ולהוציא הדמים לשימושם (בתנאים מסוימים); אבל
בית כנסת של כרכים, שנבנה לשם כלל הציבור-אין לבני העיר רשות
למכרו.

השו"ע (או"ח סימן קנ"ג סעיף ז') פסק:
"בית כנסת של כפרים-יכולים למכרו... אבל של כרכים-אפילו בנהו
משלהם-אין יכולים למכרו."

והוסיף הרמ"א:
"ואפילו נבנה ממעות אחרים-יכולים למכרו, אם הוא של כפרים."

ומבואר, שההבדל אינו רק לפי מקור הכספים, אלא לפי על דעת
מי נבנה ביהכ"נ: אם דעת הקהל המקומית בלבד (כפר), או דעת כלל
הציבור (כרך).

ג. ביאור החילוק בין כפרים לכרכים

במשנה ברורה (ס"ק כ"ז) נאמר:
"בכפרים-דלא שכיחי רבים דאתו מלבר... אבל מקום שדרך רבים
להתקבץ שם, או שיש בו חכם שצריכים לו, הוי ככרך."

כלומר, ביהכ"נ במקום שמקובל לבוא אליו רבים מחוץ לעיר-הוי
דינו כבית כנסת של כרכים, דמעיקרא נבנה אדעתא דכולי עלמא.
ולפיכך, אין רשות למכרו אפילו אם נבנה בכספי אנשי המקום.
גם הכרך שבנו בו בית כנסת לבעלי מקצוע בלבד-אם יש שם
התקבצות תדירה-דינו ככרך.

ד. כוחם של ז' טובי העיר והגדרת סמכותם

עניין חשוב נוגע למי שבידם הסמכות למכור-שבעה טובי העיר.
הגמרא במסכת מגילה (שם) קובעת:
"מכירת בית הכנסת צריכה להיעשות במעמד שבעה טובי העיר"

במעמד אנשי העיר.

לדעת הריטב"א, מאירי ור"ן:

"טובי העיר הם שלוחי הציבור ובאי כוחם-וכשמכרו בז' טובי העיר
ובמעמד אנשי העיר, דמיהם יוצאים לחולין".
אולם, אם מכרו טובי העיר שלא במעמד אנשי העיר, או ללא הרכב
תקין של שבעה-אין הדמים יוצאים לחולין, ויש להשתמש בהם רק
לדבר שבקדושה.

מחלוקת נוספת עולה לגבי בית כנסת של כרכים-האם גם בו, אם
הסכימו עליו ז' טובי העיר, תועיל מכירה?

בשו"ת פני יהושע (סימן ד') ובמג"א (סי' קנ"ג ס"ק ל"ז) כתב: היום
שכל הקהילות ממנות נציגים-יש בכוחם להפקיע את הקדושה, אך
דעת רוב האחרונים-שאין להקל בזה.

ה. האם יש קנין חצר למי שקנה מקום קבוע בביהכ"נ?

סוגיה זו נוגעת לשאלת בעלות: האם מי שיש לו מקום תפילה
קבוע-קנה חלק מביהכ"נ? או שמא לא קנה אלא זכות שימוש?
כתב הט"ז (או"ח סימן קנ"ב) בשם ראשונים:
"קנין מקום תפילה-אינו קנין בגוף הקרקע, אלא רק זכות שימוש...
ואין לו דין חצר לקנות בו."

וכן הוכיח המהרש"א שביהכ"נ דומה להקדש, ואין בו קנין פרטי
אלא שימוש בלבד.
אמנם יש שחלקו, וכתבו שכאשר הקהל מקנה בפירוש חלק בגוף
המבנה-ייתכן שקנה. אבל בלא תנאי-אינו אלא משתמש.

ו. האם הדמים יוצאים לחולין?

לדעת הרמב"ן (בתוספותיו למגילה)-דמים שנתקבלו ממכירת בית
כנסת של כפרים נשארים בקדושתם, וצריך להשתמש בהם לדבר
שבקדושה, אלא אם נמכר ע"ז טובי העיר במעמד אנשי העיר-ואז
יוצאים לחולין.

וכן פסק השולחן ערוך (או"ח קנ"ג ס"ו-ז'), וחילק בין מכירה פשוטה לבין מכירה בגדר תקין ע"י טובי העיר.

ז. סיכום שיטות ומסקנה

דעת רוב הפוסקים	נידון
נבנה אדעתא דידהו- ניתן למכרו ע"י ז' טובי העיר	בית כנסת של כפרים
נבנה אדעתא דכולי עלמא- אין למכרו כלל	בית כנסת של כרכים
בקדושתן אלא אם נמכר על ידי ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר	דמים מהמכירה
אינה מהווה קניין בגוף הקרקע אלא רשות	זכות שימוש קבוע

חלק ד - קדושת בית הכנסת בשמימותו: האם פקעה או קיימת?

א. פתיחה: מהלך הספק ובירור גדרי הקדושה

כאשר בית הכנסת חרב ואינו עוד ראוי לשימוש, עולה שאלה עקרונית ויסודית: **האם קדושתו קבועה ועומדת לעולם, או שמא חורבנו מבטל את קדושתו?** וממילא, האם מותר להשתמש בשטח שנותר, האם מותר לפרוץ קיר, לבנות מחדש, או לשנות את ייעוד המקום?

צדדי הספק:

- האם יש כאן קדושת גוף, כדוגמת מקדש, שאינה פוקעת?
- או שמא קדושת ביהכ"נ תלויה בפועל בשימושו כמקום תפילה?
- והאם חילול ע"י גויים (כגון פריצים) משנה דין זה?

ב. גמרא מכורשת-

בית הכנסת שומם קדושתו קיימת

בגמרא מגילה (דף כ"ח ע"א) נאמר: "בתי כנסיות שחרבו-אין נוהגים בהם קלות ראש... שנאמר 'והשימותי את מקדשיכם', מקדשיכם-אפילו שוממין-בקדושתן הן עומדין."

וכתב רש"י: "לרבות בתי כנסיות-שהן מקדש מעט, והרי הן בקדושה גם כשהן שוממין."

וכן פסק השו"ע (או"ח סימן קנ"א סעי' ה):
"בית הכנסת שחרב-אסור לנהוג בו קלות ראש."

ומכאן נראה, שקדושת בית הכנסת אינה תלויה בקיומו הגשמי, אלא בעצם ייעודו ומעמדו.

ג. אם נחרב ע"י פריצים-האם פקעה קדושתו?

בגמרא ע"ז (דף נ"ב ע"ב) נאמר:
"ובאו זרים וחיללוהו-כיון שנכנסו פריצים להיכל, נפקעה קדושתו."

מדובר בביהמ"ק, ופרש"י שם:
"כיון שנכנסו זרים, פקע המקום מקדושתו, ויצאו הכלים לחולין."

האם יש ללמוד מבית המקדש לבית הכנסת?
בשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' נ"א), וכן בשו"ת ויאמר יצחק (או"ח סי' י"ב), חילקו:

- בית כנסת שנחרב מאליו-קאי בקדושתו.
  - אבל אם באו גויים וחיללוהו-פקעה קדושתו, כשם שבמקדש כן דינא.
- אולם המג"א (סי' קמ"ג ס"ק ט"ז) כתב להדיא שבית כנסת שחרב-עדיין בקדושתו, ולא חילק אם נחרב מאליו או ע"י פריצים.

ד. בירור מהות החילול-פיזי או כוונתי?

- ונראה דהסברא בזה תלויה בגדר חילול הקדושה:
- אם קדושת בית הכנסת דומה לקדושת המקדש בקדושת הגוף-אין חילול בגוי, כי "אין אדם מחרימם" וכבר כתב הרז"ה שכל שאין בו מעילה לא יוצא לחולין ע"י גוי.
  - אולם הרמב"ן במלחמות דחה כן, וכתב שגזירת הכתוב היא- "ובאו זרים וחיללוהו"-עצם הכניסה פוקעת קדושת המקום.

ומכאן לחלק: בבית הכנסת, שאינו קדושת הגוף ממש-אפשר שכוחם של גויים לכגום בקדושה ולחללה, כאשר המקום הושחת ונחרב בפועל.

ה. נפקא מינות להלכה

האם מותר להשתמש בשטח ביהכ"נ שנחרב?

- אם קדושתו קיימת-אסור לזרוע בו או לעשות שימוש חולין.
- האם יש צורך בחילול בפה ע"י ז' טובי העיר כדי להתירו?
- אם לא פקעה הקדושה, אין בהיתר דומם כלום.
- אם נחרב ע"י גויים-לדעת חלק מהפוסקים פקעה הקדושה, ולדעת אחרים-לא.

ו. מסקנת הראשונים והאחרונים

- הגמרא והשו"ע פסקו להדיא שבית הכנסת שחרב-בקדושתו קאי.
- יש מהפוסקים (הרב בן וואליד, רב פעלים) שחילקו בין חורבן על ידי גויים לבין חורבן טבעי.
- למעשה, יש להחמיר כל עוד לא נעשה חילול ע"י טובי העיר- שאין להשתמש בו לדברי חול, ואף לא להורידו מקדושתו.

חלק ה- גדר קדושת עזרת נשים: מהי, האם נשם קדושת בית הכנסת, ומה נפקויותיה?

א. פתיחה: צדדי הספק ומוקדי העיון

גדר קדושת עזרת נשים שנויה במחלוקת:

- האם דינה כדין בית הכנסת ממש?
- האם קדושתה קלה ממנו?
- האם קדושתה בכלל מן התורה או מדרבנן?
- ומה הדין כשעזרת נשים עשויה באוויר בית הכנסת-האם יש בכך תוספת קדושה?

נפתח בבירור עצם קיומה של קדושה בעזרת נשים, נעמוד על שיטות הראשונים והאחרונים, ונבחן את ההשלכות המעשיות: נתיצת כתליה, העתקת מקומה, והפיכתה לשימושי חול.

ב. עצם קדושת עזרת נשים- שיטות הפוסקים

מקצת מהפוסקים נטו לומר שעזרת נשים יש בה קדושה, אך אינה שווה לקדושת עזרת גברים.
כך עולה מדברי הרא"ש (מגילה כ"ח) שכתב דגם עזרת נשים בכלל קדושת ביהכ"ס, וכן הביאו שו"ת בית שלמה (או"ח סי' כ"א),

בית יצחק, שו"ת שואל ומשיב קמ"א כ"א, ושו"ת מחזה אברהם ס' ב'.

לעומת זאת, בציץ אליעזר (ח"ט סי' י"א) הביא בשם החכמת אדם דלעזרת נשים **אין קדושה כלל**, אך סיים שמסקנת רוב האחרונים שיש בה קדושה-אלא שהיא **כחותה** מקדושת עזרת הגברים.

וכתב הערוך השולחן (או"ח קנ"ד ס"ז) שעזרת נשים **קדושתה מן התורה**, מאחר והנשים מתפללות בה-ולפיכך אין להמעוט בערכה. וכן כתב הדברי חיים (או"ח ח"ב סי' י"ב) שיש לחלק בין עזרת גברים שיש בה מצוות רבות כמו תקיעת שופר, הלל ולולב, לעזרת נשים שמהות השימוש בה שונה.

ג. עזרת נשים באוויר בית הכנסת- גדר קדושתה

האם לעזרת נשים שבנויה על גבי אוויר ביהכ"נ יש גדר של קדושת ביהכ"נ ממש?
בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב ס' ג') פסק:
"כל שעשו עזרת נשים באוויר בית הכנסת-לכו"ע דינה כבית הכנסת וחמיר טפי מעזרת נשים דעלמא".
וכן העלו שו"ת מנחת יצחק (ח"ז ס' ח') ושו"ת ויען יוסף (או"ח ס' ס'), דכל שנבנתה באוויר ביהכ"נ, אף אם שימושה קל יותר-קדושתה חמורה היא.
ולפ"ז, הסיקו הפוסקים שאסור לנתוץ כתלים של עזרת נשים שבנויה באוויר ביהכ"נ-כיון דהוי הורדה מקדושה.

ד. נפקא מינות הלכתיות

1. שימוש בעזרת נשים לשימושי חול - אם קדושתה שווה לביהכ"נ-אסור. אם קלה-אולי שרי בצירוף מכירה ותנאי.
2. הריסת עזרת נשים ובנייתה מחדש במקום אחר-דעת רבים דהוי הורדה מקדושה-אלא אם עושים על ידי מכירה ז' טובי העיר.
3. שימוש בעזרת נשים כמקום לת"ת - שהרי, כי "מעלין בקודש"

ולא מורידין.

4. עזרת נשים תחתית במקום עליונה-

כתב באגרות משה (או"ח ח"ב ס' כ"ג) שעדיף שתהא למעלה, מפני קלות ראש הנגרמת כאשר יושבות למטה, אך בדיעבד מותר אם יש מחיצה ראויה.

ה. האם קדושת עזרת נשים מן התורה?

גם בזה נחלקו הפוסקים:

הערוך השולחן: קדושתה מדאורייתא, כיון שנשים מתפללות שם.

הדברי חיים: קדושתה כחותה, מאחר ואין שם קריאת התורה

ותקיעת שופר.

מהרי"ט: הסתפק אם יש לה בעלים, ומ"מ יש לה קדושה.

שו"ת חלקת יעקב: ע"י תפילת נשים ופרשיות זכור ופרה-נחשבת

למקום קדוש.

ו. עזרת נשים-

קדושת גוף או קדושת תשמיש?

בשו"ת דבר יציב (או"ח ס' רפ"ח) דן אם עזרת נשים דינה כקדושת

תשמישי קדושה, מאחר ואין בה מצוות עיקריות.

אולם המנחת יצחק (ח"א ס' קי"ח) דייק שהוכח שעזרת נשים

אינה על תנאי, לעומת בתי כנסיות בבבל-ומכאן שקדושתה עצמית,

וחמורה יותר.

ז. מסקנה וסיכום ביניים

שיטת רוב הפוסקים	נידון
קיימת לכל הדעות	עצם קדושת עזרת נשים
דעת רבים-קדושה קלה יותר	השוואה לביהכ"נ
קדושתה שווה לביהכ"נ עצמו	עזרת נשים באוויר ביהכ"נ
אסור מדין הורדה בקדושה	נתיצת קירות עזרת נשים
אסור אלא אם נמכרה כראוי	שימושי חול בעזרת נשים
מותר-מעלין בקודש	לעשות ממנה ת"ת

חלק ו- האם הפיכת עזרת גברים לעזרת נשים הי הורדה מקדושה?

א. פתיחה: הצגת צדדי הספק

מקום שהיה מיועד לעזרת גברים, ורוצים להפכו לעזרת נשים-
האם יש בכך משום הורדה בקדושה?
האם גדרי הקדושה בעזרת נשים שווים לעזרת גברים?
והאם עצם שינוי הייעוד-מתפילה בקול רם, קריאת התורה
וקדושה-לתפילה של נשים בלבד, היא גרעון בקדושה?

צדדי הספק:

- אם נאמר שקדושת עזרת נשים כחותה-יש כאן הורדה.
- אם קדושת שתיהן שווה-אין כאן גרעון.
- או שמא אף אם הקדושה שווה, ייעוד המקום משנה, ובפרט לעניין "מעלין בקודש ולא מורידין".

ב. עיקרי הסוגיא-

דברי הפוסקים

בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' ח') כתב:
"הפיכת עזרת גברים לעזרת נשים-היא הורדה בקדושה, דהאנשים
אומרים קדיש וקדושה וק"ש בקול רם, בעוד שנשים פטורות".

גם בשו"ת דברי חיים (או"ח ח"ב סי' י"ג) כתב דכל שינוי **מקדושה** **חמורה לקדושה קלה-הוי הורדה בקדושה**, וצריך מכירה על פי ז' טובי העיר.

אף בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז ס' ח') פסק דמעשה זה אסור, שהרי מקום עזרת גברים **יש בו קדושה חמורה** מעזרת נשים-ואין להפכו בלא מכירה תקינה ובלא תנאי מראש.

ג. ניתוח הגדר: האם שינוי שימוש-הוי הורדה?

יש לעיין: האם שינוי תוכן השימוש של חלל מסוים, גם כאשר השימוש החדש הוא קדוש (תפילת נשים)-נחשב הורדה? דומה לשנאמר בב"ב ע"ב: "מעלין בקודש ולא מורידין", ופרש"י: "אין מקדישין דבר אחד לשימוש כחות מקודמתו".

נמצא, דהשינוי בין עזרת גברים לעזרת נשים, אף ששתיהן קדושות-מ"מ איכא גריעותא בגדרי הקדושה:

- עזרת גברים-תפילה בציבור, קריאת התורה, תקיעת שופר.
- עזרת נשים-תפילת יחידין, ללא ציבור וללא קריאה.

ומכאן שדין השימוש הוא פועל בקביעת רמת הקדושה.

ד. האם דין זה מוחלט- או תלי בגורמים נוספים?

כתב בשו"ת בית שלמה (או"ח ס' כ"ח) שמאחר ויש פוסקים שקדושת עזרת נשים שווה, אין כאן הורדה.

אך בסוף העלה שראוי למכור את המקום תחילה או לקבוע תנאי מראש-כדי שלא להיכנס לספק הורדה.

ובשו"ת חלקת יעקב (או"ח ס' ל"ט) כתב שיש לצרף דעות המקלים, ובדיעבד כשנעשה-אין להרוס, כיון שהוא ספק דאורייתא בשעת

הדיעבד.

ה. בניית עזרת נשים למטה-כדי לשנות את העליונה לחולין

עוד כתבו האחרונים: כאשר עושים עזרת נשים בקומת הקרקע, כדי להפוך את העזרת נשים העליונה למשרדים-איכא ודאי הורדה בקדושה.

הרי שהשימוש הישן היה קדוש, ועתה הוחלף בתשמיש חול-אף דרך מעבר דרך עזרת נשים חדשה, מה שמגביר את חומרת האיסור. וכך עולה מהאגרות משה (או"ח ח"ב ס' כ"ג), שהתיר לבנות עזרת נשים למטה רק אם יש מחיצה כשרה, ובלבד שאין כאן חילול.

ו. מסקנת הדברים והלכה פסוקה

- לדעת רוב הפוסקים-הפיכת עזרת גברים לעזרת נשים מהווה הורדה בקדושה.
- יש שהקילו, כאשר העברת השימוש נעשית באופן מסודר ובאישור ז' טובי העיר.
- בדיעבד-אין חובה להרוס, אך לכתחילה יש למכור המקום ולפדותו תחילה.
- כאשר עושים עזרת נשים למט

חלק ז- שימוש בגג בית הכנסת ובניית עזרת נשים בתוכו

א. פתיחה: שאלה כפולה

- הנושא שלפנינו מורכב משני עניינים המתנגשים הלכה למעשה:
1. האם גג בית הכנסת נחשב כקדוש-והאם מותר להשתמש בו לשימושי חול?
  2. האם מותר לבנות עזרת נשים בתוך בית הכנסת עצמו, בין אם באוויר ובין אם בגג, תוך כדי שינוי בקדושת המקום?

השאלות הללו אינן טכניות-אדריכליות בלבד, אלא נוגעות בלב סוגיית קדושת מקדש מעט-אם קדושתו חלה גם על מבנים משניים (כגון גג, עזרת נשים), והאם ניתן לשנות את ייעודו ללא איסור.

ב. צדדי הספק

בעניין גג בית הכנסת:

- צד א': גג ביהכנ"ס בכלל קדושתו-דהוי חלק מתשמישי קדושה, ולכן אסור בשימושי חול.
- צד ב': גגות לא נתקדשו-כמו גגי עזרת מקדש, ולכן אין מניעה עקרונית להשתמש בהם.

בעניין עזרת נשים באוויר ההיכל:

- צד א': כל אוירו של ביהכנ"ס נתקדש-והכנסת עזרת נשים לתוכו היא גריעה בקדושה.
- צד ב': עזרת נשים היא עצמה מקדש מעט-ואם כן אין כאן גריעה אלא שימוש חלופי בקדושה.

ג. מקורות סוגיית הגג- דברי הראשונים והשו"ע

גמרא:

- במסכת מגילה כ"ח: מובא שאין נוהגים קלות ראש בביהכנ"ס.

מרדכי (שבת פ"א רמז רפ"ה):

- הסתפק אם מותר להשתמש בגג ביהכנ"ס-אף דגגי עזרה לא נתקדשו.

שו"ע (או"ח סי' קנ"א סעי' י"א):

- פסק לאסור שימוש בגג ביהכנ"ס, אלא אם כן הותנה עליו מראש.
- הרמ"א מוסיף שאם הבית לא נבנה לכתחילה לשם ביהכנ"ס, יש להקל.

פוסקים:

- המגן אברהם והפמ"ג מחמירים, וכותבים: "שומר נפשו ירחק מזה".
- הט"ז מביא מעשה אישי, שבו גר זמן מה מעל גג ביהכנ"ס ונענש על כך, ותלה הצרה בזלזול בגג ההיכל.

מסקנה:

לרוב הדעות, גג בית הכנסת נידון כחלק מהבניין המקודש, ולכן אסור להשתמש בו לשימושי חולין, קל וחומר שלא לקבוע עליו מגורים או משרדים.

ד. בניית עזרת נשים באוויר ביהכנ"ס- מהות ההיתר והאיסור

יסוד הדיון:

כאשר נבנית עזרת נשים בתוך אוויר בית הכנסת עצמו-למשל, ביציקת עמודים ובניית קומה פנימית תלויה-מתעוררת השאלה האם הוי הורדה בקדושה.

שיטת החומרה:

מהרש"ם (ח"א סי' ל"ה): כל בניה שתופסת מאויר ההיכל-יש בה גריעה, והוי שינוי מייעודו המקורי.
דברי חיים (או"ח סי' ג'): מחלק בין אם הדבר נעשה ע"י ז' טובי העיר-שאז אפשר להתיר, לבין יחיד-שאז ודאי יש בזה "לא תעשון כן".

שיטת ההיתר:

- בית שלמה (או"ח סי' כ"א): עזרת נשים היא חלק מן הצורך הקדוש, ואין בה בניה משום גריעה.
- שואל ומשיב: מאחר שגם נשים מחויבות בתפילה-הרי מקומן נתקדש.

נפקא מינה:

- אם מותר להשתמש בעזרת נשים שהוקצתה במרכז ביהכנ"ס, או שמא יש לפרקה.
- האם בניה על גג ביהכנ"ס שונה מבניה באויר-וכ"ש אם נבנית באמצעות מחיצה בלבד.

ה. שימוש כפול-

משרדי עירייה או תלמוד תורה בעזרת נשים

- בכמה מקומות נבנו עזרות נשים בגג ביהכנ"ס, אך לאחר מכן **הוסבו למשרדי ציבור**, ובמקומן הקימו עזרת נשים בתוך האולם. יש לשקול:
- האם זוהי הורדה בקדושה?
  - האם השימוש הציבורי נחשב לצורך קדוש או חול?

לדעת רוב הפוסקים-כל שינוי ייעוד מקדושה לחול טעון פדיון ע"י ז' טובי העיר, וכל שינוי ללא זאת-אסור מדינא.

ו. סיכום

נידון	גג ביהכנ"ס	עזרת נשים באויר ההיכל
קדושה קיימת	כן-לפי רוב הפוסקים	כן- ואם באויר ההיכל, חמורה יותר
מותר לבנות עליו?	בתנאי שתשמש לקדושה	נחלקו- חלק אוסרים משום גריעה
שימושים נוספים (חולין)	אסור-ללא פדיון	רק ע"י פדיון ז' טובי העיר

מסקנה כוללת:

יש לנהוג זהירות יתירה בגג בית הכנסת ובחללו העליון. כל שימוש שלא הותנה מראש, או שלא נעשה בו פדיון כראוי, יש בו זלזול בקדושה. ובפרט בהקצאת שטחים לשימושים ציבוריים (משרדי רשות, שיעורים כלליים, חוגים), יש להיוועץ בפוסק מוסמך, ולנהוג על פי כללי "מעלין בקודש ולא מורידין".

חלק ח - קדושת מקום בית הכנסת לאחר חורבנו

א. פתיחה: עיקר שאלתנו

יש לעיין: בית כנסת שנחרב, או שנהרס-האם מקומו נשאר בקדושתו? ואם כן, האם מותר לבנות שם דבר אחר-כגון חצר או אפילו בניין ציבורי או משרדים?

צדדי הספק:

- אם קדושת ביהכנ"ס קדושה נמשכת-לא ניתן להפקיע אותה גם בחורבנו.
- אם קדושת ביהכנ"ס תלויה בפועל השימוש-הרי כשחרב, בטלה הקדושה.
- ויש לדון האם יש חילוק בין אם נחרב בידי ישראל או ע"י גויים.

ב. מקור הסוגיא-

מגילה כ"ח ע"א: "והשימותי את מקדשיכם"

במסכת מגילה (כ"ח ע"א) אמרו:
"בתי כנסיות שחרבו- אין נוהגים בהן קלות ראש... שנאמר:
'והשימותי את מקדשיכם'-מקדשיכם, אף על פי ששוממים-בקדושתן
הן עומדים".

והרמב"ם (הל' תפילה פי"א ה"ג) פסק כן להלכה: בית כנסת שחרב-אין שוטחים על גגו פירות ואין משתמשים בו לתשמיש חול, כי קדושתו בעינה עומדת.

וכן פסק השולחן ערוך (או"ח סי' קנ"א סעי' ו).
מכאן ראייה ברורה, שביהכנ"ס, גם כאשר נחרב-לא פקעה קדושתו.

ג. האם חורבן בידי גויים מפקיע את הקדושה?

בתשובת תשב"ץ (ח"ג סי' ה) דן בביהכנ"ס שנחרב בחרב ע"י גויים, וכתב: "פקעה קדושתו, שהרי אף לגבי בית המקדש, כשנכנסו פריצים-פקע".

ולמד מהגמרא בע"ז נב. שאם פריצי גויים נכנסו והחריבו-קדושת ביהמ"ק בטלה.

אלא שדבריו צ"ב, שהרי הרמב"ם (בהל' בית הבחירה פ"ו ה"ט) פסק שקדושת המקום לא בטלה לעולם, משום שקדושת המקדש היא מפני השראת השכינה, ושכינה אינה בטלה.

לכן כתב הרמ"ע מפאנו (סי' כ"ה) דיש לחלק בין מקדש-דקדושתו עצמית ונצחית, לבין בתי כנסיות-שקדושתם תלויה בשימוש, ולכן בכניסת גויים בטלה קדושתם.

ד. חילוק בין נחרב מאליו לבין פריצים

ביאור נפלא כתב בספר "ויאמר יצחק" לר' יצחק בן וואליד:
כל האמור בביהכנ"ס שקדושתו בעינה-היינו כשנחרב מאליו, אבל כשנכנסו גויים-פקעה.

וכך נראה גם מדברי השדי חמד (מערכת בית הכנסת אות ט"ז), שחילק בין נחרב ע"י פריצים לבין חרבן טבעי-שהראשון מפקיע, והשני לא.

ה. האם ניתן להפוך את מקום ביהכ"נ הישן לחצר או למבנה ציבור?

בשו"ת יביע אומר (ח"ח או"ח סי' י"ח) דן בביהכנ"ס שחרב, ורוצים לבנות חצר או מבנה אחר במקומו.

כתב כי כל עוד **לא פדו** את המקום כראוי, ע"י מכירה בז' טובי העיר-**המקום נשאר בקדושתו** ואסור להשתמש בו לצרכי חול.

כ"כ בכף החיים (ס' קנ"א ס"ק נ"ו), שכל עוד לא נעשה פדיון-אפילו לבנות שם חצר לביהכנ"ס החדש-**נחשב הורדה בקדושה**.
ועוד שם:

"רגילים לעשות דברים בזויים בחצר... חילול ד' הוא... גויים שומרים מקום תפילתם-קל וחומר אנו".

ו. ראייה מרבינא- "תילא דבי כנישתא"

בגמרא במגילה כ"ו: איתא שרבינא היה לו תילא דבי כנישתא-תל של בית כנסת שחרב-ובא לשאול את רב אשי האם מותר לזרוע בו.
אמר לו: "זיל זבניה מז' טובי העיר במעמד אנשי העיר".

רואים מזה:

- גם אחרי שחרב ונשאר כתל חרבות-יש בו קדושה.
- ורק ע"י פדיון כשר ניתן לשנות את ייעוד המקום.

ז. מסקנת הדברים

- ביהכנ"ס שחרב מאליו-קדושתו בעינה עומדת.
- כאשר פריצי גויים החריבוהו-יש פוסקים דפקעה הקדושה, ויש שסוברים שאף אז לא בטלה.
- כל שימוש במקום-רק לאחר פדיון בז' טובי העיר.
- אין להשתמש במקום

חלק ט- גדר קדושת בית הכנסת: דאורייתא או דרבנן?

א. פתיחה: בירור עצם הגדר

שאלה יסודית ועקרונית היא-מהו מקור וגדר קדושת בית הכנסת?

- האם קדושתו מדין תורה, כחלק מ"ועשו לי מקדש", והוא מקדש מעט בדין ממש?
- או שמא אין בו אלא גדר של תקנה דרבנן, ככל תשמיש מצוה, והקדושה היא מדרבנן בלבד?

צדדי הספק אינם תאורטיים בלבד-אלא משליכים על דינים רבים:

- איסור נתיצה-דאורייתא או דרבנן
- אם יש בו דין "מורא מקדש"
- אם פטור ממזוזה-ראיה שקדושתו גבוהה
- ועוד, כפי שיתבאר.

ב. דברי הרמב"ם והפוסקים-מקור האיסור

הרמב"ם (מנין המצות, ל"ת ס"ה) כותב:
"שלא לאבד בית מקדש או בתי כנסיות או בתי מדרשיות... שנאמר:
לא תעשון כן לד' אלוקיכם".

ומשמע- שאיסור נתיצת ביהכ"נ נכלל בגדר איסור תורה של "לא תעשון כן", וקדושתו-דאורייתא.

אלא שיש שדחו ראייה זו. ביביע אומר (ח"ח או"ח סי' י"ח) הביא בשם כמה פוסקים שאין ראייה מהרמב"ם, וייתכן שאזכרה זו בלשון הרמב"ם-רק אסמכתא.

ג. דברי היראים והרוקח- קדושת ביהכ"נ דאורייתא

בעל היראים (סי' שנ"ד) כתב:
"יראת מקדש-לרבות ביהכ"נ וביהמ"ד", ולמד כן מהפסוק: "ומקדשי תיראו", ואמרו חז"ל: מקדש-זה כולל ביהכ"נ.
וכ"כ גם בספר הרוקח, שהדיבור בביהכ"נ ענשו חמור-ונתחייב תענית ארבעים יום ולקוה, היינו-איסור דאורייתא.

וכן משמע מהתורת כהנים על הפסוק "והשימותי את מקדשיכם", שהדרש כולל גם בתי כנסיות ובתי מדרשות.

ד. שיטת הרמב"ן- ביהכ"נ תשמישי מצוה בלבד

מאידך, דעת הרמב"ן (ובארוה פוסקים רבים)-שבית הכנסת נחשב **תשמישי מצוה**, ולכן קדושתו היא רק מדרבנן.
וכתב האבני נזר (או"ח סי' ל"ה), שלפי הרמב"ן אין בביהכ"נ איסור נתיצה מדאורייתא-ואולי אף לא מדרבנן, משום שאינו מקום קדושה עצמית, אלא רק מקום לקיום המצוות.

אלא שיש לדחות סברתו, דגם אם תשמישי מצוה-כמו סוכה ולולב- הרי בזמן מצותן נחשבים תשמישי מצוה מדאורייתא, וממילא ביהכ"נ, כל עוד מתפללים בו, דינו דאורייתא.

ה. האם נלמד מ"ועשו לי מקדש"?

הרבה אחרונים סוברים שמצות בניית ביהכ"נ עצמה נלמדת מ"ועשו לי מקדש".

כך כתבו:

- מהריק"ש (שורש קס"א)
- בספר מעשה אברהם (סי' מ"ז)
- בשנות חיים.

וביאר ש"ועשו לי מקדש" כולל גם מקדש מעט-ביהכ"נ-ויש בזה מצוות עשה דאורייתא.

מאידך, החקרי לב דחה שיטה זו, וכתב:

"לא מצאנו חיוב לבנות ביהכ"נ מהתורה-ומשמע שקדושתו מדרבנן".

ו. השלכות מעשיות-

האם איסור נתיצה דאורייתא?

הפמ"ג (או"ח סי' קנ"ב בא"א ס"ק ו) הסתפק:

"אם נתץ אבן מביהכ"נ-האם עובר בלאו של 'לא תעשון כן', ויהיה

פסול לעדות כדין עובר על לאו דאורייתא".

ולפי זה, הנפק"מ:

- אם קדושת ביהכ"נ דאורייתא-נתיצה אסורה מן התורה.
- ואם מדרבנן-איסורו קל יותר, ולא נפסל לעדות.

גם הריטב"א והר"ן (במגילה כ"ו) נחלקו אם יש בביהכ"נ קדושה

ממש, או שהחכמים גזרו עליו דיני קדושה מחמת כבוד המקום בלבד.

ז. שיטת מהרש"ם-

ראיה מטומאת נגעים

מהרש"ם (ח"א סי' י') הביא ראיה מעניינת מהגמרא ביומא י"ב,

שבית הכנסת שאין בו דירה-אינו מטמא בנגעים.

והוכיח: אם ביהכ"נ קדושתו מדרבנן- איך הפקיע דין טומאה

דאורייתא? אלא ע"כ שקדושתו מן התורה.

אלא שדחה זאת השבט הלוי, וכתב שהטעם הוא משום שביהכ"נ לא היו אחוזתכם-כדוגמת ירושלים, ולא מטעם קדושתו.

ח. פטור ממזזה-

ראיה?

הגמרא ביומא י"א-י"ב: ביהכ"נ פטור ממזזה-כיון שאינו מקום דירה. והחת"ס (יו"ד סי' רפ"א) תמה: אם קדושתו רק מדרבנן-כיצד חכמים פטרו אותו ממצוה דאורייתא? העלה, שכנראה קדושתו גבוהה-ולפיכך הוי מקום של גבוה ולא של יחיד, ופטור מדין תורה.

ט. מסקנת ביניים

נפק"מ לנתיצה	גדר קדושה	שיטה
איסור לאו תורה, פסול עדות	קדושה דאורייתא	רמב"ם, יראים, רוקח
איסור דרבנן בלבד	מדרבנן או תשמישי מצוה	רמב"ן, ר"ן
קדושת ביהכ"נ עצמה- דאורייתא	מצות בניה מדין "ועשו לי מקדש"	אחרונים (מהרי"ק, מעשה אברהם)

חלק י- גדר קדושת בית הכנסת: דאורייתא או דרבנן?

א. פתיחה: עיקר הסוגיה

נחלקו הפוסקים אם מותר לנתוץ קיר או אבן מבית הכנסת, כאשר הכוונה לבנות במקומו בית כנסת אחר, או לעשות תיקון ושיפוץ-האם גם זה בכלל האיסור של "לא תעשון כן לד' אלוקיכם"?

צדדי הספק:

- האם כל נתיצה אסורה, אפילו אם הכוונה לבנות מחדש.
- או שמא נתיצה לצורך בניה-אינה בכלל איסור, ואדרבה, "נתיצה זו-בניה היא".

ב. יסוד הדין-

גמרא מגילה כ"ו ע"ב: "אין סותרין בית הכנסת..."

במסכת מגילה (כו ע"ב) איתא:
"אין סותרין בית הכנסת כדי לבנות אחר תחתיו, שמא יתרשלו ולא יבנו..." - כלומר גם אם הכוונה לבנות מחדש, אסור לנתוץ-אלא אם כן כבר בנו את החדש, ורק אז יתירו לנתוץ את הישן.

ופסק כן הרמב"ם (תפילה פ"א ה"ב), והשו"ע (או"ח סי' קנ"ב סעי' א). נראה לכאורה-שכל נתיצה, אפילו לשם בניין גדול ומפואר-אסורה כל עוד לא קיים כבר הבית החדש בפועל.

ג. האם זה איסור טכני או עצמי?

וכאן יש לחקור בגדר האיסור:

- האם הטעם הוא טכני-שמא יתרשלו-ואם יש ביהכ"נ אחר, מותר?
- או שמא האיסור מהותי-מצד חילול הקדושה, ולא ד"לא תעשון כן"?

הט"ז (סי' קנ"ב) ס"ל דהטעם טכני בלבד, ואם יש ביהכ"נ אחר-מותר לנתוץ.

אבל **המגן אברהם** חולק וסובר שגם אז אסור-כי עצם הנתיצה אסורה.

הפמ"ג (או"ח סי' קנ"ב א"א ס"ק ו) הסתפק אם האיסור לוקה עליו, ומשמע דתליא אם האיסור מהתורה או מדרבנן.

ד. נתיצה לצורך תיקון-

האם מותרת?

המג"א (סי' קנ"ב ס"ק ו) בשם מהר"ם פאדוואה הביא חילוק בין נתיצה של "מחובר"-שהיא אסורה, לבין פירוק חפצים (כגון כסאות)- שאינה נתיצה.

ובשו"ת חתם סופר (או"ח סי' ל"ב) והדברי חיים (או"ח ח"ב סי' י"ב) הסכימו-שאין איסור לפרק דברים ניידים לצורך ביהכ"נ אחר.

והכף החיים (סי' קנ"א ס"ק נ"ו) מזהיר שהפיכת חלק מביהכ"נ הישן לחצר-זו הורדה בקדושה ואסור.

ה. האם הריסה ע"מ לבנות- בגדר בנייה?

המרדכי (מגילה פ' בני העיר סי' תקכ"ו) כתב:
"אם נתץ ע"מ לבנות-שרי, דהאי נתיצה בנין מקרי".

וכן הביא מרן הב"י (או"ח סי' קנ"א), ומסתבר שכאשר מדובר
שנתיצה בלתי נמנעת כדי לבנות-מותר.

אמנם, עדיין צריכים לזהירות רבה-שמא לא יבנו בפועל, ולכן פסקו
הפוסקים שבונים את החדש תחילה ורק אחר כך סותרים את הישן.

ו. נתיצה שלא כדרך השחתה- האם בכלל האיסור?

האליה רבה, מטה יהודה ובית מאיר כתבו שכל נתיצה לצורך
תיקון-אינה נחשבת דרך השחתה, ולכן אינה בכלל איסור נתיצה.

וכ"כ המשנ"ב (סי' קנ"ב ס"ק י"ב) בשם האחרונים-שכל שאינו
משחית אלא בונה-מותר.

ומשו"ת אבני נזר (או"ח סי' ל"ג): דוגמת חציבה בקיר לעשות
סטנדר-אינה נתיצה האסורה.

ז. השוואה למחיקת שם ה' ע"מ לתקן- מדוע שונה?

הפמ"ג הקשה:
"למה מחיקת שם לצורך תיקון אסורה-ונתיצה לצורך תיקון
מותרת?"

- והביא תשובת החתם סופר (יו"ד סי' רס"ד), שתירץ:
- מחיקת שם-אסורה בעצם המחיקה, ואין בה צד בניה.
  - נתיצה-אם המטרה בנייה-דומה למשכן, שהיו מפרקים ומקימים בכל מסע.

ח. מסקנת הדברים למעשה

מקרה	הדין
נתיצה סתם, ללא תכנית ברורה	אסורה לגמרי
נתיצה עם כוונה לבנות חדש	אסורה כל עוד לא נבנה החדש בפועל
נתיצה של חפצים ניידים	מותרת
נתיצה לצורך תיקון	מותרת לדעת רוב הפוסקים
הריסה מלאה רק אחרי בניה בפועל	מותר

חלק יא- בית הכנסת השומם: האם קיים בו דין קדושה?

א. פתיחה: גדר הספק- האם קדושת בית הכנסת תלויה בשימוש בפועל?

הספק המתבקש הוא:
כאשר בית הכנסת אינו בשימוש-האם עצם מבנהו נשאר
בקדושתו, או שמא עם ביטול השימוש בפועל, פקעה קדושתו?

- צדדי הספק:
- האם קדושת בית הכנסת תלויה בדעת בני העיר ובשימושם, וכשבטלה הכוונה-בטלה הקדושה?
  - או שמא חלה עליו קדושה קבועה מעיקרה, וכשם שמזבח אינו מתחלל-כן גם ביהכ"נ?

ב. גמרא מגילה כ"ח: "בתי כנסיות שחרבו-בקדושתן קיימים"

מקור הסוגיה הוא בגמרא מגילה (כח ע"א):
"בתי כנסיות שחרבו-אין נוהגים בהם קלות ראש... מפני שעדיין
קדושתם עליהם, שנאמר: והשימותי את מקדשיכם-אף על פי
ששוממין-מקדושים הם".

והרי לפנינו מפורש-שאע"פ שביהכ"נ חרב, ואינו בשימוש, עדיין בקדושתו קיים, ואסור לנהוג בו קלות ראש.

ג. ראשונים-

האם מדובר בחרב מאליו או בידי גויים?

רבים מהראשונים והאחרונים עמדו על חילוק; אם בית הכנסת חרב מאליו-כגון ברעידת אדמה או נטישה-נשאר בקדושתו.

- אבל אם **פריצים גויים** חיללוהו-ייתכן שפקעה קדושתו.
- כך עולה מדברי רש"י בע"ז נב ע"ב: "כי פריצי הגויים כשנכנסו להיכל-פקע קידושו".
  - גם בשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' נ"א) כתב דכשבית הכנסת נחרב בידי פריצים-בטלה קדושתו.
  - אמנם מג"א (סי' קמ"ג ס"ק ט"ז) משמע שגם בית כנסת שחרב בקפיאה-עומד בקדושתו.

נמצא דנחלקו האחרונים-אם חילול ע"י גויים מפקיע הקדושה.

ד. השפעת החורבן על מעשי הקדושה

אפילו בבית כנסת שאין בו תפילות, אם יש בו עדיין ארון קודש, תיבה, ספרי תורה-ודאי לא בטלה הקדושה.

במקרה שהובא בשו"ת של הרב שלמה שלוש, דנו בביהכ"נ שחרב, אך עדיין היה קיים בפועל עם ספרים, ועמדו עליו אם למוכרו לחברה קבלנית.

והעלה: כיון שעדיין בקדושתו עומד-אין למכרו אלא בפדיון וייעוד הכסף למקום קדוש אחר.

ה. שיטת הרז"ה והרמב"ן - באו זרים וחיללוהו

עוד ראייה מחלוקת בגמרא ע"ז שם: האם כאשר באו פריצים לביהמ"ק-פקע קידוש הכלים.
הרז"ה כתב: כיון שזרים נכנסו-בטלה הקדושה.

אבל הרמב"ן במלחמות דחה: דלא פקעא הקדושה, ודין גזרת הכתוב הוא-ולא מעשה הגויים גורם.
מכאן למד מהרש"ם (ח"א סי' י') שגם בביהכ"נ-אם לא נעשה חילול ע"י הגויים-נשאת הקדושה.

ו. נפקא מינה למעשה - האם מותר להשתמש בחורבה?

במגילה כח: נאמר מפורש:
"אין מפשילין בו חבלים ואין שוטחין פירות על גגו"-וטעמו: משום שקדושתו קיימת.
וכן פסק הרמב"ם (תפילה פי"א ה"ג), והשולחן ערוך (או"ח סי' קנ"א ע"י ח)-דגם אם חרב-עדיין בקדושתו קיים.
לכן אסור לעשות בו שימושי חול-אלא אם נעשה התרה או כדיון ע"י ז' טובי העיר.

ז. מסקנת הדברים

נפקא מינה	האם נשאר בקדושתו?	מצב ביהכ"נ
אין לנהוג בו קלות ראש, יש לשמר קדושתו	כן	חרב מאליו
צ"ע אם מותר למוכרו או להפכו למשרדים	מחלוקת ראשונים	נחרב ע"י גויים
חובה לפדותו טרם שינוי הייעוד	קדושתו קיימת	עומד אך אין מתפללים

חלק יב- קדושת עזרת נשים: מהותה והשוואתה לקדושת בית הכנסת

א. פתיחה: עיקר השאלה

הדיון על קדושת עזרת נשים מחייב בירור שיטתי:

1. האם יש בכלל קדושה בעזרת נשים?
2. האם קדושתה זהה לקדושת בית הכנסת או פחותה ממנה?
3. האם קדושתה מדאורייתא או מדרבנן?
4. האם ניתן לשנות את ייעודה של עזרת נשים לשימושי חול?

ב. צדדי הספק-

מסגרת הדיון:

צד אחד- יש לטעון שעזרת נשים אינה מקום תפילה עיקרי, והנשים פטורות מחיוב תפילה בציבור, ואין מקיימים שם קריאת התורה או חזרת הש"ץ, וממילא אין לה גדר של "מקדש מעט".

מן הצד השני- הרי נשים כן מתפללות שם, שומעות קריאה, ונוהגות שם בקדושה. ואם כן, יש לה קדושת מקום, ושמא אף זהה לבית הכנסת עצמו.

ג. דעת הפוסקים - האם יש לעזרת נשים קדושה?

ברוב הראשונים והאחרונים מצאנו הכרה בכך שעזרת נשים יש בה קדושה:

- הרא"ש (מגילה כ"ח) משווה קדושת עזרת נשים לביהכנ"ס.
- בשו"ת שו"מ (מהד"ק ח"ב סי' כ"ב), שו"ת מחזה אברהם (סי' ב), בית יצחק, ושו"ת בית שלמה (או"ח סי' כ"א) - כולם כתבו שיש לעזרת נשים קדושה, אף שהיא קדושה קלה.
- החיד"א (חיים שאל סי' נ"ו) והציץ אליעזר (ח"ט סי' י"א) מביאים מחלוקת-האם קדושת עזרת נשים מדאורייתא או מדרבנן.

ד. גדר הקדושה - מהי מהות קדושת עזרת נשים?

הערוך השולחן (או"ח סי' קנ"ד ס"ז) כותב דקדושתה מדאורייתא, כי נשים מתפללות שם.

אך הדברי חיים (או"ח ח"ב סי' י"ב) מחלק:
"בביהכנ"ס של גברים נעשים דברים בקדושה רבה-תקיעת שופר, קריאת התורה-מה שאין כן בעזרת נשים, שנשות ישראל פטורות מהן".

וכ"כ בשו"ת דבר יציב (או"ח סי' רפ"ח) - דגם בקריאת פרשת זכור, גדר המצווה לגברים-הוא קריאה, ולנשים-שמיעה בלבד, וממילא קדושת המקום משתנה בהתאם.

ה. עזרת נשים שבנויה באוויר ביהכנ"ס - האם קדושתה זהה?

בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' ח') האריך, בדין פריצה של עזרת נשים לצורך הרחבת אולם הגברים, ולהקצות עזרת נשים חדשה באוויר ביהכנ"ס-דהיינו מעל קונסטרוקציה בנויה.

והעלה דלמרות שהקדושה של עזרת נשים קלה, כאשר היא
נבנית בתוך אוויר ביהכנ"ס- "קדושת אוויר ביהכנ"ס חלה עליה, ודינה
כביהכנ"ס גמור".

ו. האם מותר להפוך עזרת נשים לשימושי חול?

בספר חסד לאברהם (ר' אברהם תאומים, או"ח סי' י"ח) ובשו"ת
חלקת יעקב (או"ח סי' ל"ט) דנו באפשרות להפוך עזרת נשים למחסן
או משרדים ציבוריים.

והעלו שדבר זה אסור-כיון שיש בה קדושה. ואף שקדושתה
פחותה, מ"מ אינה הפקר.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סי' כ"ג) הביא עדיפות לקבוע את
עזרת נשים למעלה-משום חשש קלות ראש, ולא למטה במחיצה.

ז. נפקא מינות מעשיות

מסקנה	נידון
אסור, מצד הורדה בקדושה	שימוש בעזרת נשים לצרכי חול (כגון משרד)
מותר, ודינה כביהכנ"ס	בנייה מחדש של עזרת נשים באוויר ביהכנ"ס
אסור - משום הורדה בקדושה	העברת עזרת גברים לעזרת נשים
מותר, כי קדושתה קלה וצריך תנאי	נתיצה מעזרת נשים לצורך שיפוץ

ח. מסקנת הדברים

נראה מדברי רוב הפוסקים, כי:

- עזרת נשים יש לה קדושה-אף אם קלה.
  - קדושת עזרת נשים נובעת מהיותה מקום תפילה בפועל, אך אינה שווה למקום שעיקר התפילה נעשית בו.
  - עזרת נשים שנבנית באוויר ביהכנ"ס-מקבלת קדושת ביהכנ"ס, ואין להורידה לשימוש חול.
- ובהתאם לכך, הפיכת עזרת נשים למקום משרדים-יש בה זלזול בקודש, וחשש הורדה בקדושה, ואינה ראויה.

חלק יג- שימוש באבני בית הכנסת לצורך בניית עזרת נשים: גדר האיסור והיתרו

א. פתיחה: מסגרת השאלה

העיסוק ההלכתי שבפנינו הוא מורכב ורב צדדים: כיצד להתייחס לבניית עזרת נשים תוך שימוש באבנים, קירות או אוויר מבית הכנסת-האם יש בכך משום "הורדה מקדושה", נתיצה אסורה, או שמא קיים היתר בדבר?

נפרט את הדיון:

- האם קירות ביהכנ"ס אסורים בנתיצה אף כשמטרת השימוש היא קדושה אחרת?
- האם עזרת נשים נחשבת מיעוט בקדושה?
- האם דינו שונה אם נעשה ע"ז טובי העיר או הדיוט?
- האם המרת מקום תפילה עיקרי למקום שולי (עזרת נשים) נחשב הורדה מקדושה?

ב. גדרי נתיצה-

יסוד האיסור מהתורה או מדרבנן?

הגמרא במגילה (כח.) והספרי בפרשת ראה (יב, ג) למדו: "לא תעשון כן לד' אלוקיכם"-מזהיר על מי שנותץ אבן מהיכל או

מזבח או עזרה.

ומבואר ברמב"ם (הל' תפילה פי"א ה"ה), ובשו"ע או"ח סי' קנ"א
סעי' ה':

**"הנותץ בית הכנסת או שאר דבר שבקדושה-עובר בלא תעשה,
אם עשה כן שלא על מנת לבנות אחר תחתיו".**
נמצא שאם נתץ כדי לבנות-יש מתירים, אך אם לא כן-עובר בלאו.

ג. קדושת הקירות-

האם גם אבן אחת אסורה?

בשו"ת דברי חיים (או"ח ח"א סי' ג') דן בשאלה אם מותר לפרוץ קיר
מערבי של ביהכנ"ס כדי להוסיף עזרת נשים באוויר, והעמיד עמודים
ויצק רצפה על גביהם.

והעלה שיש בדבר חשש איסור דאורייתא-משום "לא תעשון כן",
וכן יש בזה משום **מיעוט אוויר ביהכנ"ס**-דהוי הורדה בקדושה.

אך סיים, שאחר שכבר נעשה-אין להרוס, והציע למכור את האוויר
לז' טובי העיר, כדי שהקדושה תחול על המעות.

ד. בנייה לצורך קדושה-

האם עזרת נשים בכלל זה?

כבר הבאנו שבשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' ח') כתב:
"אם עזרת נשים נבנית באוויר ביהכנ"ס-מקבלת קדושת ביהכנ"ס
ממש".

אך אם נוטלים חלל ביהכנ"ס שהיה מיועד לתפילה, והופכים אותו
לעזרת נשים-יש בזה **הורדה מקדושה**, שהרי מקום שנעשה בו קריאת
התורה, תפילה וקדושה-אין דומה לו מקום שתשמישו שמיעה גרידא.

ובשו"ת בית שלמה (או"ח סי' כ"א) דן באפשרות לפרוץ כותל עבה
בין עזרת נשים לביהכנ"ס ולהחליפו בדק-כדי להרחיב את עזרת
נשים-והעלה: שמא אסור, כי הוי הורדה מקדושה.

ה. הבדל בין בניין שנעשה ע"י ז' טובי העיר להדיוט

הדברי חיים חילק במפורש:

- אם נעשה הדבר ע"י ז' טובי העיר-יש מקום להקל.
- אך כאשר נעשה ע"י הדיוטים, או ללא פיקוח-יש לאסור מדין נתיצה אסורה או הורדה בקדושה.

גם בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' ח') העלה שצריך להיזהר שלא להפוך עזרת גברים לעזרת נשים, דהוי הורדה בקדושה.

ו. נתיצה של חלק מבית הכנסת לצורך הרחבה

עוד הביא בשו"ת בית שלמה, בשם הט"ז, דהוי אסור לנתוץ חלק מבית הכנסת, אפילו כשבונה אחר תחתיו-אם נעשה שינוי שימוש ולא לצורך אותו ייעוד.

ועל כך נסתפקו-האם דומה הדבר למחיקת השם כדי לתקנו, שגם אסור-כי ההיתר הוא דווקא אם המעשה נעשה לחיזוק הקדושה, ולא להעברתה למקום פחות בקדושה.

ז. מסקנת הדברים

נידון	דין
אסור מדין הורדה בקדושה (לדברי חיים, בית שלמה)	נתיצת קיר לצורך עזרת נשים
יש מקום להקל, בעיקר אם נעשה מכירה מסודרת	בנייה ע"י ז' טובי העיר
מותר לבנות-ודינה כבית הכנסת עצמו	עזרת נשים באוויר ביהכנ"ס
אסור, משום מיעוט אוויר ביהכנ"ס והורדת קדושה	נטילת קיר מביהכנ"ס לעזרת נשים

נמצא שדין בניית עזרת נשים מאבני בית הכנסת-תלוי:

- אם המקום מועבר מקדושה חמורה (תפילה) לקדושה קלה (שמיעה)-אסור.
- אם הבנייה נעשית באוויר חדש, מחוץ למקום התפילה-מותר.
- אם יש מכירה ע"ז טובי העיר - אפשר לסמוך על היתר.

חלק יז - השימוש בגג בית הכנסת: גדרי הקדושה וההיתר

א. פתיחה: גג בית הכנסת - מקום שמושל או מקודש?

הדיון בדבר השימוש בגג ביהכנ"ס שייך לעיון בגדרי קדושת מבנה בית הכנסת:
האם הקדושה חלה גם על גגו? ואם כן-באיזה אופן? האם כשנבנה לשם כך? או שמא לעולם גג בכלל הקדושה?
וכמו כן יש להסתפק-האם יש הבדל בין גג הבית התחתון, לבין עלייה שבנו עליה בית נוסף, או מקום עזר (כגון ספרייה, משרד וכדו').

ב. גדר הקדושה בגג ביהכנ"ס - שיטת המרדכי ור"י

המרדכי (שבת פ"א סי' רכ"ה) כתב בשם רבינו מאיר:
"איני יודע איסור להשתמש בעלייה שעל גבי בית הכנסת, כי אף על פי שעליות דעזרה לא נתקדשו, מכל מקום יש להיזהר שלא להשתמש שם תשמיש קבוע של גנאי כגון לשכב שם".

ולכאורה מדבריו מבואר-שגג בית הכנסת אינו מקודש מעיקר הדין, כשיטת ר"י, דגגות דקדושה לא נתקדשו.

ומ"מ העלה שם, די ש לחשוש שמא דמי לעליות היכל, שנתקדשו-
שהרי בתי כנסת שלנו דומים לעליות היכל, ולא לעליות עזרה.

ג. שיטת השו"ע והרמ"א-

איסור שימוש בגג

השו"ע (או"ח סי' קנ"א סעי' י"א) פסק להלכה:
"אין עושין על גג בית הכנסת שום תשמיש קבוע...".
והוסיף הרמ"א:

"ודוקא ביהכנ"ס שבנוהו מתחילה לכך, אבל בית שייחדוהו אח"כ-
מותר". כלומר, דווקא גג של בית שנבנה מתחילתו לשם ביהכנ"ס-
אסור. אבל בית שהוסב לביהכנ"ס לאחר שנבנה- אין בו איסור שימוש
על גגו.

ד. דברי האחרונים-

חשש גדול להשתמש

המגן אברהם (שם ס"ק ט"ו) הביא: "שומר נפשו ירחק מזה".
וכן כתב הכלבו, והכנסת הגדולה (סוף סי' קנ"א), וכהן גדול שבהם-
הט"ז: "בילדותי, הייתי עם משפחתי בביהמ"ד שנבנה מעל ביהכנ"ס,
ונענשתי הרבה במיתת בני, ותליתי הדבר בזה".

דברים חמורים אלו, מקבעים את החומרה שבשימוש בגג בית
הכנסת-אף שלא כל שימוש נאסר לגמרי, מ"מ דרך קבע אסורה.

ה. קדושת עלייה הבנויה על גבי ביהכנ"ס-

האם דומה לגגו?

דנו בזה האחרונים-האם עלייה ממש, דהיינו חדר בנוי על גבי
תקרת ביהכנ"ס, שונה מגג חשוף.

ובשו"ת מהרי"ל, וכן בדברי הבית שלמה והמעשה אברהם, נסתפקו
אם עלייה כזו דינה כחלק מביהכנ"ס-שהרי חלק מהבניין היא, או
שמה כגג בעלמא.

האליה רבה (סימן קנ"ב) הקשה על דברי המרדכי:
"מנא תיתי שגגות ביהכנ"ס יידמו לעליות ההיכל, הרי קדושתו
למטה מקדושת ההיכל?!".

ו. נפקא מינות

שימוש	גג ביהכנ"ס שנבנה לכך	גג בית שהוסב לביהכנ"ס
שינה	אסור	יש להימנע
אחסון ארעי	ראוי להימנע	אפשר לסמוך על מקילים
חדר נוסף לביהכנ"ס (כגון ספרייה)	מותר, אם נבנה ע"י ז' טובי העיר	
הפיכת הגג למשרדים ציבוריים	אסור - משום זלזול בקדושה	

ז. מסקנת הדברים

גג ביהכנ"ס-לכתחילה יש להחמיר ולא להשתמש בו כלל, כפי
שנהגו הראשונים והאחרונים.
בפרט בתשמיש קבוע או תשמיש קלות ראש.

ובית כנסת שנבנה לכתחילה-גגו בכלל קדושתו.
ולכן הפיכת הגג לשימושי חול (גם אם מדובר בשימוש "ציבורי")-
אסור.
ובוודאי שאין לעשות זאת מבלי הסכמת ז' טובי העיר ובמעמד
אנשי המקום.

חלק טו- ביהכנ"ס שחרב: האם פקעה קדושתו או עומדת היא בעינה?

א. פתיחה:

האם חורבן הבית מבטל את קדושתו?

שאלה מרכזית זו נוגעת להיבט העמוק של "חפצא דקדושה"-
האם כאשר נחרב בית הכנסת, פקעה ממנו הקדושה, או שמא כל
עוד הקרקע קיימת, "קדושתו עליו" ולא פקעה?

בסיס הדיון נלמד מדברי הגמרא במסכת מגילה (דף כח.):
"והשימותי את מקדשיכם-אף על פי ששוממין, בקדושתן הן
עומדין".

ומכאן-שגם בית כנסת שחרב קדושתו בעינה עומדת.

ב. דין קרקע ביהכנ"ס-

האם נשאר בקדושה?

בשו"ת מהר"ם מלובלין (סי' נ"ט) דן בקרקע של ביהכנ"ס שנשרף,
והציבור חפץ לבנות במקום אחר. האם מותר למכור את הקרקע?
והעלה דקדושת בית הכנסת חלה גם על הקרקע, ולכן יש להחמיר
בו-ואין למכרו לשימוש חול בלא חילול כדת.

וכך פסק גם השדי חמד (מערכת ביהכנ"ס אות ט"ז), שאין להפוך מקום ביהכנ"ס לחצר או מוסד ציבורי-דהוי הורדה בקדושה.

ג. האם חורבן בידי גויים מפקיע את הקדושה?

בסוגיית מסכת ע"ז (נב:) למדנו:
"ובאו זרים וחיללוה-כיון שנכנסו זרים להיכל-נפקעה קדושת הכלים".

ובתוס' וברש"י שם מבואר: **פריצי גויים** שהחריבו מקום קודש-פוגמים בו ומפקיעים הקדושה. אך יש לחלק:

- ביהמ"ק - כלים יוצאים לחולין, אך אבנים ומקום-יש שקדושתם נשארת.
- ביהכנ"ס- גם אם נחרב ע"י פריצים, יש לדון אם דין הכלים או המקום שווה.

ולכן הסתפקו כמה אחרונים-האם כאשר הגויים החריבו את המקום, כגון בדחפורים וכדו', פקעה הקדושה? או שמא דוקא בגזירה "לשם ביזיון" ולא באונס?

ד. פדיון הקדושה- האם אפשרי לאחר החורבן?

כתב בשו"ת כף החיים (ס' קנ"א ס"ק נ"ו), וכן ביביע אומר (ח"ו סי' כ"ד): ביהכנ"ס שנחרב- דינו כדבר שבקדושה, ואי אפשר להשתמש בו שימושי חול- אלא אם כן נפדה קדושתו כדין, וישקיעו הכסף לדבר שבקדושה.

וכך גם הורה החתם סופר (או"ח סי' ל"א), שבית כנסת שלא התפללו בו, אך לא הוסב בפועל- קדושתו בעינה ואסור למוכרו.

ה. נפקא מינות מעשיות

מקרה	דין
ביהכנ"ס שחרב מאליו	נשאר בקדושתו- אין להשתמש בו בלא פדיון
נחרב ע"י פריצים	אם לשם ביזיון - פקעה קדושתו (לדעת חלק מהראשונים)
שימוש חקלאי בשטח (כגון חצר)	אסור- הורדה מקדושה
מכירה לצורך בניין אחר	מותר רק לאחר פדיון במעמד ז' טובי העיר ואנשי המקום

ו. הערה למנהג העולם בזמננו

הביאו הפוסקים (פני יהושע, משאת בנימין, ובעל זית רענן), שכיום נוהגים להקל למכור בתי כנסיות של כרכים ע"י פרנסים ונציגי ציבור-דבני העיר ממנים אותם, ונתנו על דעתם.

אך עדיין לכתחילה-יש צורך בהליך חילול, ובפרט כאשר רוצים להסב את המקום לשימוש חול-משרדים, חניות וכדו'.

סיכום ביניים

- ביהכנ"ס שחרב- לא פקעה קדושתו, אלא אם כן נעשה פדיון כהלכה.
- גם אם נהרס ע"י גויים-לא בהכרח פקע, תלוי אם ביזו או אונס.
- הקרקע עצמה מקודשת, ולא רק הקירות או האבנים.
- אין לעשות במקום שימושי חול- אלא לפדות ולהעביר את הכסף לדבר שבקדושה.

חלק טז - גדר קדושת עזרת נשים

א. פתיחה: עזרת נשים: האם בכלל קדושה, ומה מהותה?

הסוגיא בדבר קדושת עזרת נשים מעלה שאלה עקרונית: האם עצם היותו מקום תפילה לנשים מקנה לה קדושת בית כנסת ממש, או שמא מדובר ברמת קדושה שונה, "קדושה קלה", אשר מעיקרה שונה מבית הכנסת.

יסוד השאלה תלוי בכמה נקודות:

- האם נשים נחשבות כחלק ממניין הציבור היוצר את קדושת המקום?
- האם עזרת נשים נבנית לשם תפילה? או לשם השהות בלבד?
- האם אוויר בית הכנסת-אם נבנתה בו עזרת נשים-נחשב קדוש יותר?

ב. שיטות הראשונים והאחרונים - האם שוות בקדושה?

דעת הסוברים שיש בעזרת נשים קדושת ביהכנ"ס ממש: **הרא"ש** (מגילה כ"ח): מבואר שיש בעזרת נשים קדושת בית כנסת. **שו"ת בית שלמה** (או"ח סי' כ"א), וכן **שו"ת מחזה אברהם סי' ב'**, **שו"ת שואל ומשיב ח"ב סי' כ"ב**, ו**שו"ת ויען יוסף** (או"ח ס' ס')-כולם

כתבו בפשיטות שיש בעזרת נשים קדושת בית הכנסת.

מאידך, יש שסוברים שקדושת עזרת נשים-קדושה קלה:
בשו"ת דברי חיים (ח"ב או"ח סי' י"ג) דן האם מותר לנתוץ עזרת גברים לצורך עזרת נשים-והעלה, דיש בזה בעיה של הורדה בקדושה, כיון שקדושת עזרת נשים קלה יותר.
שו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' ל"ט) מביא בשם כמה אחרונים שחילקו בדבר, וכן **שו"ת מנחת יצחק ח"ז סי' ח'** שמסתפק בזה.

ג. האם יש חילוק בין עזרת נשים "מן הצד" לבין עזרת נשים שבאוויר בית הכנסת?

בשו"ת **מנחת שלמה** העלה, שכל מקום שהוא "באוויר בית הכנסת"-הרי הוא בכלל בית הכנסת לכל דבר, גם אם ייעדוהו לנשים. ומ

כאן למד-שלעזרת נשים שבאוויר בית הכנסת יש **קדושה חמורה** יותר מעזרת נשים רגילה. וכ"כ בפשיטות שגם לעניין מכירה וחילול-יש לה דין ביהכנ"ס.

ובשו"ת **ציץ אליעזר ח"י סי' ח'** ו**שבט הלוי ח"ט סי' כ'** דנו אם יש מקום להקים תלמוד תורה בעזרת נשים במקום שהיתה עזרת גברים, ועמדו על גדרי ההורדה בקדושה.

ד. נפקא מינות להלכה

קדושה קלה	קדושה כביהכנ"ס	נושא
יתכן מותר בפיקוח ובתנאי	אסור	שימוש בחדר לצרכים אחרים
יתכן מותר אם נעשה בצניעות ולצורך מצוה	אסור- הורדה בקדושה	נתיצת קיר בעזרת נשים
אם אין פדיון - אסור לדעת הכול	חילול קדושה- אסור	הסבת המקום למשרדים
אפשר להתיר ע"י תנאי מראש	צריך פדיון ככל קדושת בית הכנסת	מכירת המקום

ה. יסוד ההבדל- חיוב תפילה לנשים

אחת ההבחנות שמובאת בפוסקים היא:
עזרת גברים-מקום חיוב תפילה בציבור, קריאת התורה, ק"ש,
קדיש, קדושה וכדו'-ולכן קדושתו חמורה.

עזרת נשים-נשים פטורות מרוב אלו, ולפיכך קדושת עזרתן פחותה.

מ"מ נשים חייבות בתפילה, בשמיעת פרשת זכור, פרשת פרה
(לדעת רוב הפוסקים)-ולכן גם לעזרתן יש **קדושה גמורה**, אף אם
קלה.

ו. האם מותר להסב עזרת נשים לתשמיש של חול?

בשאלה זו כתבו הפוסקים:

- כל פעולה של שימוש קבוע בעזרת נשים לתשמיש שאינו של קדושה-כמשרדים, קופות או ניהול-אסורה.
- להפוך עזרת נשים לבית מדרש או תלמוד תורה-מותר, שכן "מעלין בקודש".
- להפוך עזרת גברים לעזרת נשים-לדעת הדברי חיים אסור, דאיכא הורדה מקדושה.

ז. מסקנת הדברים

- יש מחלוקת אם עזרת נשים יש בה קדושת בית הכנסת ממש או קדושה קלה יותר.
- אם נבנתה בתוך אוויר בית הכנסת-קדושתה חמורה יותר.
- אין להסב עזרת נשים לשימושי חול-אלא ע"י פדיון כראוי.
- מותר להסב לעזרת נשים תלמוד תורה או בית מדרש-דהוי "מעלין בקודש".

חלק יז- נתיצה או יציקה בביהכנ"ס לעזרת נשים: הורדה בקדושה או תיקון?

א. פתיחה- מעשה שהיה: שינוי מבני בביהכ"נ לצורך עזרת נשים

בכמה קהילות נתקבלה יוזמה לשפץ בית כנסת ישן ולבנות בו עזרת נשים. בביצוע העבודה, נתיצו קיר מערבי, יצקו עמודים במרכז בית הכנסת, והוסיפו רצפת בטון שתחתיה אולם התפילה-ונתגלע ספק: האם מעשה זה נחשב ל"נתיצת קדושה" ואסור, או שמא מותר כיון שכוונתם להרבות מקום קדוש?

ב. הצדדים: "זה נהנה וזה לא חסר" או "מיעוט אוויר ביהכ"נ"?

יש לדון בשני מוקדים עיקריים:

- **עצם הסרת קיר ויציקת עמודים בביהכ"נ-האם דינה כהורדה מקדושה?**
- **העמדת מבנה בתוך אוויר ביהכ"נ-האם האוויר המקודש נחשב כגוף קדוש, והרי זו הפחתה בקדושת החלל?**

ג. שיטות הכוסקים

דעת האוסרים-חשש הורדה בקדושה:

בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' קפ"ה) הביא בשם דברי חיים מצאנז (ח"א סי' ג'), שכאשר סותרים קיר מערבי בביהכ"נ ומעמידים עמודים ליציקת עזרת נשים-יש בזה איסור דאורייתא ד"לא תעשון כן". והעלה שם שאע"פ שנעשה-אין להרוס הבנין, אלא למוכרו ע"ז טובי העיר והמעות יתקדשו.

דעת המתירים-תיקון ולא השחתה:

מנגד, בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' ל"ה) כתב, שבמקום שיש תועלת-כגון צורך ציבור הנשים-מותר לעשות כן, ובפרט אם נעשה ברישיון הנהגה תקנית, שאין זה אלא שדרוג ולא גרעון.

וכך גם עולה מהוראת שו"ת דברי חיים (ח"ב או"ח סי' י"ב), שהתיר כשנעשה לצורך תיקון, וכן ביאר ביסודו של דבר: "זה נהנה וזה לא חסר-ושרי".

ד. נידון אוויר ביהכ"נ- האם קדושתו מוחלטת?

בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' ח') דן בהרחבת ביהכ"נ ע"י פירוק עזרת נשים וסיפוחה לתפילת גברים, ולבנות עזרת נשים חדשה באוויר בית הכנסת-ושם הסתפק:

- אם אוויר ביהכ"נ קדוש כדין גגו, הרי העלייה אינה קדושה.
- ואם אוויר ביהכ"נ קדוש יותר, הוי הורדה בקדושה-וממילא אסור.

למעשה, העלה שבאופן שעושים כן במעמד ציבור ולטובת הציבור-יש מקום להקל, בפרט אם נמכר האוויר ע"ז טובי העיר.

ה. מחלוקת קדומה- סתירה ע"מ לבנות

שורש הדיון הוא במחלוקת הראשונים האם נתיצת מקום קדוש ע"מ לבנות-אסורה או מותרת. בגמרא (מכות כב.) נאמר "לא תעשון כן לה' אלוקיכם" - וסובר הרמב"ם בפירושו המשניות (מעילה פ"ג) שזהו איסור סתירה לשם השחתה. ומ"מ, **אם נעשה לצורך תיקון-יש מתירים.**

ולפי זה, אם הקטנת חלל בית הכנסת היא לצורך הוספת מקום לנשים-תלוי אם רואים בכך **שדרוג ותיקון, או פגם והורדה.**

ו. נפקא מינות להלכה

מקרה	פסק אפשרי
סתירת קיר והוספת עמודים לעזרת נשים	תלוי: לצורך מצוה ושדרוג - יש מתירים, סתירה גרידא - אסור
יציקת רצפה לעזרת נשים באוויר	לכתחילה - רק ע"י פדיון או מכירה בז' טובי העיר
הרחבת עזרת נשים ע"י סתירת כותל ביהכ"נ	לדעת רבים - חשש הורדה בקדושה
שימוש בעלייה חדשה לצרכי קודש	מותר, בתנאים מסוימים (למשל, אם לא מפחית מגובה המקום הקיים)

סיכום ביניים

- עצם סתירת קירות בביהכ"נ לצורך עזרת נשים-נידון אם הוא תיקון או השחתה.
- יציקת עזרת נשים באוויר-תלוי אם אוויר ביהכ"נ מקודש (ולדעת רבים-כן).
- לכתחילה יש לעשות כל שינוי במעמד ז' טובי העיר ובאופן מסודר.

חלק יח- גג בית הכנסת: שימושיו, קדושתו והאם ראוי לבנות עליו עזרת נשים

א. פתיחה-

מהו מעמדו של גג בית הכנסת?

הסוגיה שבפנינו נוגעת לבירור יסודי: האם גג בית הכנסת בכלל קדושתו של ההיכל, או שמא דינו שונה, ואין בו איסור שימושי חול? וממילא-האם ניתן לבנות עליו עזרת נשים או שימושים אחרים מבלי שיעבור על איסור הורדה בקדושה או זילות במקדש מעט.

שאלה זו מעשית מאוד בבתי הכנסת המודרניים שבהם גג המבנה נוצל פעמים רבות לעזרת נשים, או למשרדים, ספרייה וכדו'.

ב. צדדי הספק

- **צד א':** גג ביהכנ"ס בכלל קדושתו-הווי תשמיש תשמישי קדושה, ולכן אסור בשימושי חול ובוודאי שאין לבנות עליו עזרת נשים ללא היתר גמור.
- **צד ב':** הגג לא נתקדש-כמו גגות ההיכל או העזרה במקדש, ואינו אלא תקרה, שמצידה העליון אין קדושה כלל.

ג. מקור הסוגיה-גמרא ופוסקים

דברי הגמרא:

הגמרא בזבחים ס"ב ע"ב: "גגות ועליות לא נתקדשו". וכן בפסחים פ"ו נאמר כי "הגג אינו כעזרה".

דברי הראשונים:

הרמב"ם (הל' בית הבחירה פ"ו הל' ט"ז): קבע שכל הגגות לא נתקדשו-ולא ראויים להקרבה. עולה מכאן שהמדד לקדושה הוא שימוש בפועל-היכן שמתפללים, שם הקדושה.

שו"ע (או"ח קנ"א סי' י"א):

"יש ליזהר שלא לעשות מלאכה קבועה על גג בית הכנסת", אלא אם כן נבנה על תנאי.

המגן אברהם (סקנ"ג):

"אפילו עלייה שעל גבי ביהכנ"ס-ראוי להחמיר שלא להשתמש בה לצרכי חול... שומר נפשו ירחק מזה".

ט"ז (סקי"ב):

"בילדותי דרתי עם משפחתי בבית מדרש שהיה על גג ביהכנ"ס... ומת לי תינוק, ונשארתי תמה... ותליתי הדבר בכך".

ד. האם מותר לבנות על הגג עזרת נשים?

נפקא מינה ברורה: האם ניתן לבנות עזרת נשים על הגג? דהיינו, לא בתוך אויר ההיכל, אלא כקומה נפרדת על תקרת ביהכנ"ס.

שיטת האוסרים:

- כל מקום הנמצא מעל מקום קדוש-יש בו חשש קדושה.
- ובפרט אם יש פתחים בין הקומות-כגון קשתות או חלונות-הרי הוא כצמוד ממש.
- אם נעשית עזרת נשים סתם, שאינה בנויה כראוי לתפילה, הרי זו הורדה בקדושה.

שיטת המתירים:

- הגג אינו בכלל קדושת ביהכנ"ס-שהרי "גגות לא נתקדשו".
- ומאחר שנשים מתפללות שם-הוא נתקדש לשם תפילה, ואין כאן גריעותא.
- ובפרט אם נעשה בפדיון או תנאי מראש, יש להקל.

ה. השוואה לגג ההיכל במקדש

המהרש"ם והאגרות משה העירו: גג ההיכל עצמו נתקדש, ואילו גג העזרה לא. ולדבריהם, בתי הכנסת דידן-דומים להיכל, וממילא אף גגם ראוי להיחשב מקודש. ואם כן, יש לדמות גג ביהכנ"ס לגג ההיכל-ונמצא שקדוש.

ו. שימוש בגג לצרכי חול-

מותר או אסור?

- לצרכי **ציבור קדושים** (תלמוד תורה, שיעורים)-יש להקל, אם נבנה על תנאי.
- לצרכי **חול גמורים** (משרדים, מחסן, ישיבה בעירייה)-אסור בלא פדיון וז' טובי העיר.
- להניח עליו דברים קבועים- גנאי לבית הכנסת.

ז. סיכום הדברים:

שיטת המקלים	שיטת המחמירים	נידון
לא נתקדש כלל	קדוש כתשמיש קדושה	קדושת גג ביהכנ"ס
מותר- אם לשם קדושה	אסור- הורדה בקדושה	מותר לבנות עליו?
מותר- אם על תנאי מפורש	אסור בלא פדיון	שימושים של חול

חותם הדברים

סיים מרן הט"ז בלשון חדה: **"ומאז קיבלתי על עצמי-שלא אדרוך עוד במקום מקודש לשימוש חול, אף אם מותר מן הדין"**. וראוי לכל אדם ירא שמים לנהוג כן, קל וחומר בגג מקדש מעט, שאם נבנה עליו דבר זר, אין זו אלא קלות ראש במקום שכינה.

חלק יט- עזרת נשים בתוך שטח בית הכנסת: מה גדר הקדושה ומהם גבולות ההיתר?

א. הצגת הסוגיה

במקום שנבנה בית כנסת במבנה אחד כולל, ולא נעשתה מראש עזרת נשים, עלתה שאלה ציבורית-האם ניתן להקצות חלק מהשטח המרכזי של בית הכנסת ולייחדו לעזרת נשים, כאשר תוקם שם מחיצה נאה ונאותה?

הספק נע בין שני קצוות: מצד אחד, שימוש לקדושה; מצד שני, הכחתת קדושת המקום המקורית-דהיינו הפיכת מקום תפילה של גברים, שעליהם רוב דיני הקריאה והקדושה, למקום תפילת נשים, הפטורות ממקצתן.

ב. לשון הגמרא והפוסקים

במסכת סוכה (נא.) איתא:
"עשה להן עזרת נשים למעלה שלא יהו מעורבין".
ומכאן מקור לכך שדרך עזרת נשים-למעלה דווקא, משום קלות ראש.

גם בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סי' כ"ג) דן בזה להדיא, והעלה:
"אם בונים עזרת נשים למטה בבית הכנסת-אף אם יש מחיצה
בגובה ח' טפחים-אין זה לכתחילה... שעלול הדבר לגרום לקלות ראש
וערבוביא... וזהו דרך היצר לומר היום כך ולמחר אחרת".

ג. קדושת עזרת נשים- השוואה לבית הכנסת

מצינו בזה כמה שיטות:

- שיטת הרא"ש במגילה כ"ח-קדושת עזרת נשים היא קדושת בית הכנסת ממש.
- שו"ת בית שלמה (או"ח סי' כ"א)-עזרת נשים קדושה, אך פחותה מביהכ"נ.
- שו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' קי"ח)-עזרת נשים חמירא טפי, שכן אינה על תנאי כמו בתי כנסת בבבל, ודאי עשויה לקדושה.

מ"מ, כולם מודים שיש לה קדושה, והשאלה האם הורדת מקום תפילה של גברים לעזרת נשים-נחשבת הפחתה.

ד. האם יש כאן הורדה בקדושה?

דעת האוסרים:

בשו"ת דברי חיים (או"ח ח"ב סי' י"ג) כתב:

"אין להפוך עזרת גברים לעזרת נשים, דהוי הורדה בקדושה... ואף שנשים חייבות בתפילה, כטורות מק"ש וקדושה וברכו...".
וכן בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' קפ"ה), שדן בהפיכת חלק מהיכל בית הכנסת למחלקת רווחה או משרדי עירייה-ודאי שהדבר אסור.

דעת המתירים:

בשו"ת בית שלמה סייג:

אם השטח משמש בפועל נשים לתפילה, ובאופן שיש בכך צורך ציבורי-יש להקל, בפרט כשנעשה ע"י פדיון ז' טובי העיר.

ה. נפקא מינות- בתוך ביהכ"נ או באולם סמוך?

1. אם מקצים חלק מתוך אולם ביהכ"נ עצמו-מסתבר שהוא בכלל הקדושה הגבוהה, והפיכתו לעזרת נשים הוי הורדה בקדושה.
2. אם בונים חדר סמוך (ולא באותו חלל)-אין כאן פחת ממש מהקדושה, ובפרט כשנבנה לכתחילה לצורך כך.

כך נקט בשו"ת אגרות משה-שבחדר סמוך עם מחיצה גבוהה ובגישה נפרדת-קל יותר להקל.

ו. סיכום הדברים

שיטה מקילה	שיטה מחמירה	נושא
מותר ע"ז טובי העיר ותנאי	אסור- הורדה בקדושה	עזרת נשים בתוך אולם ביהכ"נ
מותר	מותר	עזרת נשים בחדר סמוך
בדיעבד- ניתן להתיר	לכתחילה למעלה- מניעת קלות ראש	עזרת נשים למטה או למעלה

חלק כ- עזרת נשים: גדר קדושתה ומהותה לעומת בית הכנסת

א. פתיחה והצגת צדדי הספק

יסוד הסוגיה בבירור שאלת גדר **קדושת עזרת נשים**: האם קדושתה כהקדושת בית הכנסת ממש, או שמא קדושה פחותה היא? והנפקא מינה גדולה, להלכות מכירה, נתיצה, פדיון והורדה מקדושה, ועוד.

צדדי הספק:

- צד א': קדושת עזרת נשים שווה לביהכ"ס-דהוי חלק מהתכילה ומבית ה' עצמו.
- צד ב': עזרת נשים קדושתה פחותה-כיון דנשים פטורות מק"ש, קדושה וברכו, ואינן עושות שימוש מלא בבית הכנסת.

ב. דברי הראשונים והאחרונים-

השיטות השונות

הרא"ש במסכת מגילה (כ"ח)
כתב להדיא שקדושת עזרת נשים כקדושת בית הכנסת היא, ונוהגים בה דין ביהכ"ס לכל דבר.
שו"ת בית שלמה (או"ח סי' כ"א)
העלה לחלק בין עזרת נשים לעלמא לעזרת נשים שבנויה באוויר

בית הכנסת-דשם קדושתה חמורה, וכדין ביהכ"נ ממש. אך אם נבנתה בצד, קדושתה פחותה.

שו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' ח')

מפליג בחומר קדושת עזרת נשים שנבנתה באוויר ביהכ"נ, והוסיף דהוי חמירא טפי מעזרת נשים דעלמא, כיון דאוויר בית הכנסת קדוש הוא.

ג. ראיות מן ההלכה- מחלוקת בגדרי ההורדה

מצאנו כוסקים שדנו במקרים שנעשה שימוש בעזרת נשים לצורכי חול (כגון משרדי מועצה דתית), והעירו בזה על איסור הורדה מקדושה, גם במקום הנשים, כגון שו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' ל"ט) ודברי חיים (או"ח ח"ב סי' י"ג).
מכאן חזינו שמדמים קדושת עזרת נשים לקדושת בית הכנסת לענין הורדה.

ד. האם קדושתה מדאורייתא או מדרבנן?

דעת ערוך השולחן (או"ח סי' קנ"ד ס"ז)

הביא דקדושת עזרת נשים מדאורייתא, כיון שנשים חייבות בתפילה, ומשתמשות בעזרה כבית תפילתן.

שו"ת דברי חיים (או"ח סי' י"ד)

חולק וסובר שקדושתה קלושה טפי, כיון שדברים רבים מבוצעים בביהכ"נ ולא בעזרת נשים (תקיעת שופר, קריאת התורה וכיו"ב). וכן כתב שו"ת מהרי"ט שיש קדושה-אך לא ידוע אם יש לה בעלות.

ה. האם "עזרת נשים שבאוויר" חמורה יותר?

בכמה מקומות חילקו בין עזרת נשים שבאוויר בית הכנסת לבין עזרת נשים בצד הבניין, ונמצא דזו שבאוויר יש לה קדושה גמורה -כדין בית הכנסת ממש.

גם בשו"ת מנחת שלמה הביא ראייה מדיני העזרות בבית המקדש

- דכיון ששם עליות נתקדשו, אף כאן בעזרת נשים העליונה קיימת קדושה מלאה.

1. סיכום ביניים בטבלת שיטות

שיטה	מהות קדושת עזרת נשים	נפק"מ
רא"ש, בית שלמה	קדושת בית הכנסת ממש	לא ניתן להפוך למשרדים
דברי חיים, ציץ אליעזר	קדושה קלה	מותר למכור ע"י ז' טובי העיר
ערוך השולחן	קדושה מדאורייתא	אין למעט בקדושתה
מנחת יצחק, מנחת שלמה	קדושה גמורה באויר ביהכ"נ	אין להפוך את המקום לקלות ראש

2. נפקא מינה למעשה

1. הפיכת עזרת נשים לשימוש אחר - רק ע"י פדיון וז' טובי העיר.
2. שימוש לעזרת נשים מתוך חלל ביהכ"נ - אם הורדה מבית הכנסת, הוי פחת קדושה.
3. שיפוך עזרת נשים לצורך תפילה - מותר, וראוי להדר בו, ככל דבר שבקדושה.

חלק כא- עזרת נשים באוויר בית הכנסת: האם נידונה כקדושת ההיכל או כשימוש נפרד?

א. פתיחה והצגת צדדי הספק

בשאלת קדושת עזרת נשים שבנויה באוויר בית הכנסת, יש לדון בשורש הסוגיה- האם האוויר שמעל שטח בית הכנסת נידון כקדוש מדין הקרקע שמתחתיו, או שמא אין קדושתו תלויה אלא במחיצות או שימוש בפועל?

צדדי הספק:

- צד א': דכיוון שעזרת נשים נבנית באוויר ביהכנ"ס, כל שהוקדש החלל, ממילא כל האוויר שייך לקדושת הקרקע, ודינו כהיכל במקדש.
- צד ב': דאין הקדושה מתפשטת לאוויר, אלא רק לקרקע בפועל, והעזרת נשים היא יחידה נפרדת ואין לה את קדושת ההיכל.

ב. ראיות לשיטה דקדושה נמשכת באוויר ביהכ"נ

ראיה מדיני שבת-גוד אסיק מחיצתא
בפוסקים רבים מצאנו השוואה לדיני שבת, ששם אמרינן: "מחיצות עולות עד לרקיע", וכך גם לעניין קדושת אוויר בית הכנסת, שאין

צורך במחיצות בפועל, אלא **קדושת הקרקע מחילה קדושה באוויר שמעליה.**

כך מפורש בכתובים:
"ומה שגגין לא קדשי-כך היה תנאי בי"ד... אבל כל שיעור הגובה שהוקדש לביהכנ"ס שפיר דמי לעליות ההיכל".
ולפי"ז, בנו עזרת נשים בתוך אותו גובה קדוש-שפיר יש עליה דין קדושה גמורה, ואין למעט מאותו אוויר.

ג. דברי הפוסקים: **שו"ת מנחת יצחק ושו"ת חלקת יעקב**

מנחת יצחק (ח"ז סי' ח')
דן במקרה שרוצים לבנות עזרת נשים **בתוך אוויר ביהכ"נ**-והסיק:
"אם נחליט שיש קדושה באוויר בית הכנסת, הרי בניית עזרת נשים שם היא **הורדה בקדושה**, כיון שעזרת נשים קדושה קלה מבית הכנסת, ואסור להוריד בקודש".

מ"מ סיים: אם יש צורך ויש פוסקים דס"ל שגם עזרת נשים יש בה קדושת בית הכנסת-ניתן **לפדות** את האוויר ולבנות שם.

שו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' קפ"ה)
דחה דעת מקלים ואסר בניית עזרת נשים בתוך חלל בית הכנסת אם לא **נמכר ע"י ז' טובי העיר**, דקדושת האוויר-**כקדושת הקרקע.**

ד. שיטת המנחת שלמה-חידוש גדול

בשו"ת מנחת שלמה חנינא ב', העלה:
"כל שעזרת נשים בנויה באוויר ביהכ"נ-דינה כבית הכנסת ממש, וחמירא טפי מעזרת נשים דעלמא... כיון דאוויר בחלל בית הכנסת חד הוא".
ומכאן, שכאשר נבנית העזרה על עמודים בתוך האוויר, יש לה **קדושת היכל ממש.**

ה. דעת המקילים-אוויר אינו קדוש מעצמו

יש שחלקו, וסוברים דהקדושה תלויה רק בשימוש בפועל, ולא בקביעת החלל. ולכן אם בונים עזרת נשים בעמודים-הרי נחשב ליחידה נפרדת.

כך סבר בפשטות ר' ראובן בענגריס בספרו "לפלוגות ראובן", דהקדושה אינה נמשכת כלפי מעלה אלא אם כן יש מחיצות, והמחיצה היא סוד הקדושה.

אמנם רוב הפוסקים דחו שיטה זו בהשוואה לדיני שבת, ששם ברור שהקדושה עולה לרקיע גם בלי מחיצות נראות.

ו. נפקא מינה מעשית

1. **בניית עזרת נשים באוויר ביהכ"נ-אסורה** אלא אם כן פדו את אותו חלל כדין.
2. **שימוש בעזרת נשים לצורכי חולין-אם** בנויה באוויר, ודאי אסור-דקדושתה גמורה.
3. **עזרת נשים באולם נפרד-אפשר** להקל, ובלבד שנבנה לכך.

ז. סיכום וחתימה

נושא	שיטה מחמירה	שיטה מקילה
אוויר ביהכ"נ קדוש?	כן- כדין הקרקע	לא- רק ע"י מחיצות
עזרת נשים באוויר	כדין ביהכ"נ ממש	קדושה פחותה
הורדה בקדושה	אסור ללא פדיון	מותר באופנים מסויימים

נמצא דלמעשה רוב ככל האחרונים מורים שאוויר בית הכנסת- **קדוש הוא כקרקע הבית**, וכל שינוי בו מחייב פדיון ומינוי ז' טובי העיר.

חלק כב- יציקת עמודים לעזרת נשים באוויר בית הכנסת: גבולות ההיתר והאיסור

א. פתיחה והצגת צדדי הספק

המציאות הרווחת בבתי כנסת רבים היא מבנה שבו נבנית עזרת נשים בחלל העליון של בית הכנסת, תוך יציקת עמודים תומכים בתוך אולם התפילה עצמו. יש לדון: האם עצם הקמת עמודים בביהכ"נ ויציקת רצפת עזרת נשים על גביהם-הוי הורדה בקדושה?

צדדי הספק:

- צד א': דכיוון שהעמודים ממעטים את האוויר של ביהכ"נ, ממילא נחשב הדבר כפיחת קדושת המקום המקודש, והוי הורדה בקודש.
- צד ב': כיון שאין סתירה לקדושת הקרקע עצמה, אלא רק שימוש באוויר, ואדרבה-אם עזרת הנשים תיועד לתפילה-אין כאן הורדה אלא הוספה של קדושה.

ב. שיטת מהרש"ם-בשו"ת ח"א סי' ל"ה

המהרש"ם דן באריכות בשאלה זו, והביא דעת השו"מ והדברי חיים מצאנז:
"נהי דעליות וגגין לא התקדשו-היינו באוויר הגג. אבל אוויר בית

הכנסת-קדוש הוא... גם אם עושה עזרת נשים באוויר-אסור, דהוי הורדה של קדושה...".

ומוסיף דגם כאשר אין מחיצה של ברזל או בטון שמכסיקה, עצם **החלוקה הפיזית של האוויר** מהווה גריעה ממעלת קדושת החלל המקודש לתפילה.

ג. דעת החלקת יעקב והדברי חיים-

חומרת המעשה

בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' קפ"ה) ודברי חיים (ח"א סי' ג'), נקטו לאיסור אף יותר:
"אם בנו עזרת נשים באמצע אוויר בית הכנסת ע"י שסתרו קיר מערבי והעמידו שני עמודים ויצקו רצפה-הרי יש בזה **איסור של נתיצה**...".

הוסיפו גם שיש לחשוש לאיסור דאורייתא של "לא תעשון כן לה' אלוקים", ואע"פ שבדיעבד **אין צורך להרוס**, מ"מ יש למוכרו ע"י ז' טובי העיר כדי לחולל עליו קדושת ממון חדשה ולתת הכסף לקדושה.

ד. היתר בדוחק-

מכני צורך וציבור

בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' י"ג) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' ח') כתבו:
"במקום שיש צורך גדול, ובפרט כשמדובר בעזרת נשים, ובתנאי שיוקצה כל האזור לקדושה-ניתן להקל בזה, ע"י מכירה ע"י ז' טובי העיר...".

וכתבו שהיתר זה דומה למה שהתירו לבנות גומחות בספרי תורה כדי להכניס סידורים, אף שבזה יש פחת של קדושת הקיר-מ"מ לצורך, שרי.

ה. עיקר החשש-מיעוט אוויר החלל המקודש

מכלל דבריהם עולה, שעיקר החשש אינו בעצם בניית רצפת עזרת נשים, אלא **העמדת עמודים באמצע האולם**, שגורמת **למיעוט אווירו** של בית הכנסת-דקדושת בית הכנסת חלה **גם על האוויר**, ואם נגרע חלקו-הווי הורדה בקדושה.

ולכן, כל עוד עזרת נשים **נבנית באולם סמוך**- אין בזה איסור. אך כאשר **נבנית בתוך אוויר ההיכל**, אף אם אין שינוי במחיצות הקרקע, הרי יש בכך פחת ממעלת הקדושה-
דהוי כאילו נגרע חלק מההיכל עצמו.

ו. סיכום הטבלה

נושא	דעת המחמירים	דעת המקילים
יציקת עמודים באוויר	אסור- הורדה בקדושה	מותר ע"י פדיון ז' טובי העיר
שינוי בקירות פנימיים	הוי נתיצה	רק אם נעשה לצורך
מיעוט אוויר ביהכ"נ	פחת קדושה חמור	תלוי בשימוש העזרה

נמצא, שלהלכה למעשה אין לבנות עזרת נשים ביציקת עמודים באמצע ביהכ"נ **בלי היתר מוקדם של פדיון ע"י ז' טובי העיר**, ודבר זה טעון שיקול דעת גדולי הדור, ובפרט כשאפשרות אחרת (מבנה סמוך או עלייה מנותקת) קיימת.

חלק כג- גג בית הכנסת: האם נתקדש בקדושת ביהכנ"ס או שמא מותר לשימושי חולין?

א. פתיחה והצגת הסוגיה

השאלה הנדונה בחלק זה עוסקת במעמדו של **גג בית הכנסת**- האם גם הוא בכלל קדושת מקדש מעט, או שמא אין בו קדושה, ומותר להשתמש בו לצרכים שאינם של קדושה. ומכאן נגזרת השאלה המעשית: **האם מותר לבנות עליו שימושים ציבוריים**, כגון עזרת נשים, ספרייה, משרדי הנהלה וכדו'.

שאלה זו מתחדדת בעיקר במבנים מודרניים שבהם ההיכל ממוקם בקומת הקרקע, ועזרת נשים או מבני עזר נוספים נבנים מעליו.

ב. צדדי הספק

- **צד א'**- הגג נתקדש בקדושת ביהכנ"ס, שהרי הוא מחובר לגוף המבנה המקודש, ונחשב תשמיש לתשמיש הקדושה.
- **צד ב'**- הגג אינו נתקדש, שהרי לא מתפללים עליו בפועל, ודינו כדין גג העזרה, שעליו נאמר בגמרא שאינו נתקדש.
- **צד ג'**- הגג כשלעצמו אינו נתקדש, אך אם נעשה בו שימוש של קביעות לקדושה (כגון תפילה), הרי הוא נתקדש מדין תשמישי קדושה בפועל.

ג. מקורות הגמרא ודברי הראשונים

1. **גמרא בזבחים ס"ב ע"ב:**
"גגות ועליות לא נתקדשו". משמע שכל שטח מעל היכל ועזרה-
אינו מקבל קדושה.
2. **רמב"ם (הלי' בית הבחירה פ"ו ה"ט):**
כתב להדיא שהגגות לא נתקדשו, וכן נפסק להלכה.
3. **מרדכי (שבת רמז רפ"ה):**
ספק אם גג בית הכנסת דינו כגג העזרה או כחלק מהיכל. אין
להקל בו שימוש בלא עיון.

ד. פסיקת השולחן ערוך והאחרונים

- שו"ע (או"ח קנ"א סי' י"א):**
"יש ליזהר שלא לקבוע דירה או לעשות מלאכה קבועה על גג בית
הכנסת... אלא אם כן התנו מתחילה".
משמע, שיש בגג משום **קדושה צדדית**, או לפחות גברי גנאי,
שמצריכים תנאי מראש להתיר שימוש חולין.
מגן אברהם (סקנ"ג):
מחמיר: "ואפילו עלייה שעל גביו-אין לעשות בה דבר חול".
ט"ז (סקי"ב):
מביא מעשה אישי שבו נענש על שגר בבית שמעל גג ביהכנ"ס,
ותלה זאת בזלזול בקדושת המקום.

ה. גג ההיכל במקדש לעומת גג ביהכנ"ס

- לכאורה יש לדמות: כשם שבמקדש לא נתקדשו גגות, כך בביהכנ"ס.
אולם יש לדחות:
- מקדש נבנה בדקדוק על פי התורה-ובו קיימת הלכה מפורשת
ש"גגות לא נתקדשו".
  - בית הכנסת נתקדש מכח תפילת הציבור, וממילא כל חלק
ממנו-לרבות תקרתו-עשוי להיות נידון כ"תשמישי קדושה".
ובפרט לגג שבו נעשית **עזרת נשים**, או נמסר לתלמוד תורה-יש
לדון אם נחשב כחלק מן הקודש עצמו.

ו. שימוש בגג-לצרכי קודש או חול

מותר:

- שימוש לצורך עזרת נשים אם נבנתה לשם כך.
- ספריה תורנית, שיעורי תורה, חדר תפילה-אם נעשו על תנאי מראש או בפדיון ראוי.

אסור:

- משרדי עירייה, אגף תרבות, מחסן עירוני וכדו'-אסורים בלא פדיון.
- מגורים פרטיים-אסורים בהחלט, אלא אם כן הותנו מראש בעת הבנייה.

ז. מסקנת הפוסקים

- **הכמ"ג, חלקת יעקב, מנחת יצחק**- מחמירים מאוד בגג ביהכנ"ס, ורואים בו מקום קדוש שמותר לשנותו אך ורק על ידי פדיון ע"ז טובי העיר.
- **חלק מהאחרונים** מיקלו כאשר לא נבנה לשם קדושה, או כאשר אין בו שימוש בפועל.

ח. סיכום והכרעה

נידון	שיטת המחמירים	שיטת המקילים
קדושת הגג	קדוש - תשמיש לקדושה	לא נתקדש כלל
בניה לצרכי קודש	מותר בתנאי / פדיון	מותר עקרונית
שימושי חול	אסור לגמרי	מותר רק על תנאי

ט. חתימה

נמצאנו למדים: גג ביהכנ"ס איננו מקום הפקר, ואפילו אם אין בו קדושה דאורייתא, הרי קדושתו מדרבנן-וראוי לנהוג בו כבוד. וכל המשנה את ייעודו, שלא על פי הכללים שנקבעו בידי חז"ל ורבתינו-כמבזה את מקדש מעט. ובפרט כאשר משתמשים בו לצרכי חול, חובה לברר היטב עם מורה הוראה מוסמך אם יש לכך היתר.

חלק כד-עזרת נשים: האם קדושתה כקדושת בית הכנסת?

א. פתיחה והצגת צדדי הספק

אחת השאלות המעשיות המורכבות הנוגעות למוסדות הקודש בדורנו נוגעת למעמד ההלכתי של עזרת נשים, האם דינה כדין בית הכנסת ממש, או שמא אינה נתקדשת כבית הכנסת. ובהתאם לכך: האם מותר להשתמש בעזרת נשים לשימושי חול, האם יש לה קדושה דאורייתא או דרבנן, והאם יש איסור נתיצה או הורדה בקדושה בעשייתה משרדים או חנויות.

צדדי הספק:

- צד א': עזרת נשים נועדה לתפילה-ונשים חייבות בתפילה- ממילא חל עליה שם מקדש מעט, וקדושתה כקדושת בית הכנסת.
- צד ב': אין דינה כבית הכנסת, משום שאינה מקום עיקרי לקיום קדושת המקום-אין בה קריאת התורה, תקיעת שופר, הלל וכו'. וממילא קדושתה קלה או כלל אינה נחשבת לתשמישי קדושה.

ב. מקורות הגמרא- קדושת מקום התפילה

בגמרא מגילה כ"ח: אמר רב אשי: "בתי כנסיות שבבבל-על תנאי הן עשויות, ואעפ"כ לא נוהגים בהן קלות ראש".
ומבואר בב"י ובט"ז או"ח סי' קנ"א שמקום שנבנה שלא על תנאי-קדושתו קדושת קבע. והוסיף הפמ"ג (א"א סק"א) שלא רק האולם-אלא גם עזרת נשים בכלל זה ויש בה קדושה.

ג. דעת הפוסקים- שיטות השו"תים והאחרונים

המנחת יצחק (ח"ז סי' ח') דן באריכות בקדושת עזרת נשים והביא בשם פוסקים רבים **דקדושתה קלה מבית הכנסת**, אולם מ"מ-קדושה יש לה. ואף דעת **החיד"א בשו"ת חיים שאל (סי' נ"ו)** נקטה שעזרת נשים נתקדשת אם נעשתה לשם תפילה.

הציץ אליעזר (ח"ט סי' י"א) הביא מחלוקת:
החכמת אדם ס"ל שאין בה קדושה.
אך רוב הפוסקים חלקו עליו, ובפרט **הערוך השולחן (או"ח קנ"ד סעיף ז')** שכתב: "כיוון שהנשים מתפללות שם-קדושתו כבית הכנסת".

ד. עזרת נשים שנבנתה באוויר בית הכנסת- חמיר טפי

המנחת שלמה כתב בפירושו:
"עזרת נשים שנבנתה באוויר ביהכ"נ-קדושתה חמורה יותר מעזרת נשים דעלמא, כיון דהוי מאויר בית הכנסת גופא, וקדושתה כקדושת בית הכנסת עצמה".

וכן נקטו הרא"ש במגילה כ"ח, הבית שלמה (או"ח סי' כ"א), שו"ת מחזה אברהם, שו"ת שואל ומשיב קמא ח"ב סי' כ"ב-שכולן מחייבות להחיל קדושת בית כנסת בעזרת נשים שבאוויר ההיכל.

ה. האם קדושתה מן התורה?

מצינו בזה מחלוקת:

- **הערוך השולחן** כתב: קדושתה מדאורייתא, דדינה כדין בית הכנסת.
- מנגד, **דברי חיים (או"ח סי' י"ד)**-חילק בין בית הכנסת לעזרת נשים, וכתב שיש בה קדושה קלה, ולא נוהגים בה כמה מצוות, כגון תקיעת שופר וקריאת מגילה.

והשו"ת בית שלמה (או"ח סי' כ"ח) דן: האם מותר להפוך בית הכנסת לעזרת נשים, והביא שיש שסוברים שקדושתה אחת היא-ומותר, ויש חולקים וס"ל דהוי הורדה מקדושה.

ו. נפקא מינות להלכה

מן הנ"ל עולה מספר נפקא מינות:

1. **שימוש בעזרת נשים לצרכי חול**- לדעת רוב הפוסקים: אסור, וקדושתה מקדש מעט, בפרט אם נבנתה באוויר ההיכל.
2. **מכירת עזרת נשים לצרכים ציבוריים**-טעונה פדיון על ידי ז' טובי העיר; אם נעשה בלא זאת-יש לחשוש להורדה בקדושה ולאיסור נתיצה.
3. **הפיכת עזרת נשים למשרדים**-יש איסור גמור, בפרט אם היא חלק מאוויר ההיכל.
4. **היתר לבנות תלמוד תורה בעזרת נשים**-מותר, דהוי העלאה בקדושה.

ז. סיכום הלימוד

שיטת המקילים	שיטת המחמירים	נידון
קדושה קלה-או אין קדושה	יש לה קדושת מקדש מעט	קדושת עזרת נשים
לכל הפחות קדושה קלה	כדין ביהכ"נ ממש	קדושת עזרת נשים באוויר ההיכל
מותר כשאין תפילה במקום	אסור-הורדה בקדושה	שימושי חולין
שיטה יחידאית שמתירה	רק בפדיון ע"י ז' טובי העיר	מכירת המקום

ומסיימים בדברי הגמרא "ואהי להם למקדש מעט-אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות", ולא נאמר חילוק בין עזרת גברים לעזרת נשים. ובפרט בדור שבו נשות ישראל באות לתפילה ולשמיעת קריאת התורה-הרי דינן קדוש כתפילת הגברים, והעזרות שלהן-מקום קדוש הוא. לכן כל שיפוץ, שימוש, או מכירה-טעונה עיון, פדיון, וקביעת גדולי הדור.

חלק כה- בניית עזרת נשים באמצע ביהכנ"ס: ניתוח למדני בהלכה ובמציאות

א. פתיחה והצגת הנידון

השאלה העומדת לפתחנו: האם יש היתר **לבנות עזרת נשים בתוך אולם בית הכנסת עצמו**, באמצעות מחיצה, ובכך לחלק את האולם לשניים-כאשר מחציתו משמשת את הגברים לתפילה, והמחצית השנייה, מאחורי מחיצה, תיועד לעזרת נשים.

צדדי הספק:

- צד א': מותר, שהרי עזרת נשים יש בה קדושה, ואם נעשה הדבר כראוי-אין כאן הורדה, אלא תוספת שימוש למקום קדוש.
- צד ב': יש איסור-שכן בית הכנסת נבנה כולו לגברים לקיום קדושת המקום בשלמותה (קדיש, קדושה, חזרת הש"ץ), ואם כעת מקצים ממנו חלק לעזרת נשים, הרי זו **הורדה מקדושת בית הכנסת**, ויש בזה משום זילות למקדש מעט.

ב. דברי הפוסקים-

דברי החלקת יעקב ודברי חיים

בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' קפ"ה) ובשו"ת דברי חיים (או"ח ח"א סי' ג') דנו בבניית עזרת נשים בתוך **אוויר בית הכנסת**, באמצעות

העמדת עמודים ויציקת תקרה. והזהירו שיש בכך חשש של "מיעוט אויר בית הכנסת"- שהוא מעשה אסור, ואולי אף עובר ב"לא תעשון כן".

כמו כן הובא שגם אם מדובר בבניין שכבר קיים, מכל מקום אין היתר לשנותו לצרכי חולין-קל וחומר להורדה בקדושה, מבלי למכור זאת כדין על ידי ז' טובי העיר.

ג. דעת הפוסקים להיתר- מכח קדושת עזרת נשים

מאידך, בשו"ת בית שלמה (או"ח סי' כ"א) נכתב, שאם עזרת נשים נבנית כראוי-אין בכך הורדה, כי:

1. גם לעזרת נשים יש קדושה.
2. בניה באויר ביהכנ"ס נחשבת תוספת ולא גריעה.

וכן כתב שו"ת שואל ומשיב, וכן שו"ת מחזה אברהם, שגם בעזרת נשים-נשים חייבות בתפילה ובשמיעת פרשת זכור ופרה, ואם כן מקומן בתפילה יש לו מקום מקודש.

ד. האם הוי הורדה בקדושה?

בנקודה זו דנו כמה פוסקים, אם יש בהקצאת מקום מביהכנ"ס לעזרת נשים משום הורדה בקדושה, משום שנשים פטורות מברכות קר"ש, קדושה, קדיש וקריאת התורה.

בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' כ') ושו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' כ') הביאו את שני הצדדים, והעלו שרוב הפוסקים נוטים לראות בעזרת נשים דרגה פחותה של קדושת בית הכנסת, ואם כן שימוש בה בתוך ההיכל - יש בו גרעון.

ולכן לדעתם, הפיכת חלק מההיכל לעזרת נשים-אף על פי שמדובר בקדושה, עדיין יש בכך פגם והורדה, ולכן אין להתיר זאת אלא ע"י פדיון וכיו"ב.

ה. שימוש בעזרת נשים שהייתה למעלה והפיכתה למשרדים

במקרה שנעשה בפועל-שעזרת הנשים העליונה הוסבה למשרדים, ובמקומה בנו עזרת נשים חדשה בתוך אולם בית הכנסת, כתב הרב בפסקנות:
"הוי מעשה חמור-הן מצד ההורדה בקדושה, והן מצד הפיכת מקום קדוש למשרדי חולין. ובפרט שבוצע בלא פדיון ובלא ז' טובי העיר".

הוסיף עוד, שכל שינוי בקדושת המקום-טעון היתר ברור ומוסמך, ולא סומכים על החלטות של ראש עיר וכדומה, שאין להם דין ז' טובי העיר כהוגן.

ו. דעת האגרות משה

האגרות משה (או"ח ח"ב סי' כ"ג) דן האם מותר לבנות עזרת נשים למטה באולם בית הכנסת, והעלה:
"אם עושים מחיצה גבוהה-אפשר, אבל ודאי שעדיף שתהיה למעלה, וכמבואר בגמרא סוכה נא: שאי אפשר לבוא בזה לידי קלות ראש".
כלומר, יש עדיפות עקרונית להפרדה של גובה ומרחב, ולא של שטח עם מחיצה בלבד-מחשש קלות ראש ופגיעה בצניעות התפילה.

ז. סיכום

נידון	שיטת האוסרים	שיטת המתירים
בניית עזרת נשים באולם התפילה	איסור משום הורדה בקדושה	מותר אם יש מחיצה והקדשה ראויה
שינוי עזרת נשים למשרדים	אסור-חילול קדושת המקום	רק אם נעשה בפדיון ע"י ז' טובי העיר
שינוי באמצע ביהכ"ס	מחלוקת-אם הוי גרעון	אם הוקצה לכך מראש-אפשרי

ובסוף דבר: מקום קדוש- אין להניף בו ידם בלא עיון, פדיון, וברכת דייני האמת. כל צעד ושינוי במבנה מקדש מעט טעון ליבון עמוק, ובפרט בבניית עזרת נשים בתוך ההיכל, שכוללת קדושה וצניעות גם יחד.

סיכום: קדושת בית הכנסת ועזרת נשים- ניתוח הלכתי לסדר ולפסיקה

א. עיקרי הדיון:

השוואה בין בית הכנסת לעזרת נשים

במהלך החקירה הארוכה דנו בשאלות הלכתיות רבות, מהותיות ומעשיות כאחת, הנוגעות לדיני קדושת בתי כנסיות ועזרות הנשים, ובהן:

- האם יש לעזרת נשים קדושת בית הכנסת?
- האם קדושתה מן התורה או מדרבנן?
- האם מותר לשנות עזרת נשים לשימושים אחרים?
- האם מותר לבנות עזרת נשים בתוך אולם ההיכל?
- מה תוקף מעשה של ז' טובי העיר בזה?

ולאור עיון בדברי רבותינו, ראשונים ואחרונים, התבאר שישנן כמה שיטות יסודיות, שמהן משתלשלות ההשלכות המעשיות.

ב. דעת הראשונים והאחרונים-

סיכום השיטות

1. שיטת הסוברים שקדושת עזרת נשים שווה לביהכ"ס: הרא"ש מגילה כ"ח, בית שלמה (או"ח סי' כ"א), שו"ת שואל ומשיב, מחזה אברהם, ערוך השולחן (או"ח קנ"ד)- כולם מורים שקדושת עזרת נשים היא ממש כבית הכנסת, מדין מקדש מעט, כיון שגם נשים מתפללות שם.

2. שיטת הסוברים שקדושת עזרת נשים קלה:
דברי חיים (או"ח סי' י"ד), מנחת יצחק, ציץ אליעזר, שבט הלוי-
 כולם סוברים שקדושתה דרבנן בלבד, שהרי אין בה קריאת התורה,
 הלל, שופר, תפילה בציבור מלא וכדו'. לפיכך כל שינוי ממנה-אין בו
 דין נתיצה דאורייתא אך יש בו איסור הורדה בקדושה.

ג. השוואת רמות הקדושה-טבלה מסכמת

עזרת נשים (לפי שיטה מקילה)	עזרת נשים (לפי שיטה מחמירה)	ביהכנ"ס	נידון
דרבנן בלבד	תורה (כביהכנ"ס)	תורה (מקדש מעט)	מקור הקדושה
קיימת – אך קלה	קיימת וחמורה	קיימת	קדושה באויר ההיכל
מותר – אך גנאי	איסור דאורייתא	איסור דאורייתא	דין נתיצה
אסור מדרבנן	אסור	אסור לגמרי	שינוי לחולין
מותר ביותר קלות	מותר על תנאי	מותר על תנאי	שימוש זמני לצרכי קהילה

ד. מסקנות מעשיות

1. **עזרת נשים-קדושה בה:** גם לשיטות המקילות-יש קדושה בעזרת נשים. אלא שלדידהו אינה כשל בית הכנסת ממש. לפיכך:

- אין להשתמש בה לשימושי חול, אלא ע"י פדיון.
  - מותר לעשות בה תלמוד תורה-דמעלין בקודש ולא מורידין.
2. **שינוי שימוש בעזרת נשים (כגון משרדי מועצה):** לדעת כל הפוסקים-אם **נבנתה באויר ביהכנ"ס-אסור** לשנותה, והוי הורדה חמורה בקדושה.

3. בניית עזרת נשים באולם ביהכנ"ס:

- לדעת החלקת יעקב ומנחת יצחק-יש בכך גריעותא, כיון שזה פוגם באויר בית הכנסת.
  - אם נעשה הדבר ע"ז טובי העיר בפדיון-יש מקילים.
- ### 4. הכנסת שימושים חולין (מחלקת נישואין וכדו'):
- יש בכך חילול שם שמים, ואפילו לראשי עיר אין סמכות להפקיע קדושה.
  - הפוסקים אסרו בכל תוקף-ובפרט כשלא נעשה הדבר בפיקוח רבני מוסמך.

ה. דברי סיום והדרכה לדור

כתב הרמב"ם (הל' תפילה פי"א): "בתי כנסיות ובתי מדרשות... אין נוהגין בהן קלות ראש... ואין סותרים אותן אלא לבנותם מחדש".
וכן איתא במסכת מגילה (כ"ח:): "מקדשיכם-לרבות בתי כנסיות".

אם כן, פגיעה במעמד עזרת נשים אינה רק ענין טכני או אדריכלי-אלא פגיעה בשכינה ששורה בישראל. כל בית תפילה-דינו כמקדש מעט. וכל מקדש-טעון יראת שמים.

מתן תורה - אחד, הקבלה - אישית

מעמד הר סיני היה **מעמד קולקטיבי חסר תקדים**, שבו כל עם ישראל כאחד שמע את דבר ה' מפיו יתברך. התורה ניתנה בשווה-
"אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך..." - לכל ישראל כאיש אחד בלב אחד.

אך **קבלת התורה**, כלומר הפנמתה, הפיכתה לחלק מהאדם - זו עבודה פרטית.

כפי שדרש בעל ה"חינוך" (מצווה ש"ו): הספירה מיום יציאת מצרים ועד שבועות נועדה להכין כל אחד **לפי מדרגתו**. מי שעמל-כליו רחבים; מי שהתרשל- מקבל בכלים קטנים.

וכך נבין: **התורה עצמה - אמת אחת**. הקבלה-תלויה בכלי שהאדם **יכין**. וכבר אמרו חכמים: "הכל לפי רוב המעשה", לא רק מה עושים - אלא כמה כלי פנימי בונים לכך.

חג מתן תורה איננו רק יום של לימוד - אלא יום של קרבה, של חיבור, של "נעשה ונשמע".

מתן תורה ולא קבלתה

הימים שלפני חג השבועות מכונים בפני רבותינו "ימי הכנה למתן תורה", ולא "ימי קבלת התורה". ההבדל אינו רק לשוני, אלא מהותי: מתן תורה היה שווה לכולם, אך הקבלה - תלויה בכלי שאדם הכין

לעצמו. אחד מקבל את התורה "בכלי של זהב", ואחר "בכלים חלודים". לכן, עיקר העבודה שלנו בימים אלו היא בניית הכלי - ההתכוננות לקבלה.

כך כתב בעל ספר החינוך (מצווה ש"ו): "וספירת העומר מיום הבאת העומר עד יום מתן התורה היא הכנה ליום קבלת התורה... ולפיכך נצטוונו למנות מיום הראשון ואילך, כאדם שמצפה לדבר שנפש אדם חשקה בו, וסופר הימים".

הספירה כהשתוקקות

חז"ל מדמים את הספירה לאדם המשתוקק ליום יעד - כל יום שהוא מונה מקרבו ליום הנכסף. כך עם ישראל - מאז יציאת מצרים, מיד לאחר גילוי האמונה וההשגחה, כבר מונה ומכין עצמו לקראת השלב השלם של הגאולה - קבלת התורה בהר סיני.

ההכנה הזו איננה טכנית. זהו מהלך נפשי-פנימי של התקדשות. כל יום ספירה נוסף מטהר ומזקק את האדם, עד שהוא נעשה כלי ראוי.

מושג הספירה בתורה - שלושה מקורות, מטרה אחת

1. ספירת שבעה נקיים

בספר ויקרא (ט"ו, י"ג) נצטוו הזב והזבה "וספר לו שבעת ימים לטהרתו". רק לאחר ספירה זו יוכל להביא קרבן ולהיטהר. חובת הספירה אינה רק המתנה, אלא הפנמה: מי שסופר את ימי הטומאה - מודה בה. הוא לא בורח ממנה. והוא יוצר ציפייה ליום הטהרה, ומתעלה בה.

2. ספירת יובל

בתורת כהנים (ויקרא כ"ה) נצטוונו: **"וספרת לך שבע שבתות שנים... וקדשתם את שנת החמישים שנה"**. כאן הספירה באה כהכנה לקדושה. רק מתוך שבע שמיטות - טבעיות, חוזרות - אפשר להגיע לקדושת היובל, לשחרור.

3. ספירת העומר

גם כאן - לא די בידיעת הזמן. התורה אומרת "וספרתם לכם", **כלומר: עשו את הזמן לשלכם**. תעבדו על עצמכם עד שתהיו ראויים. **כלומר**, הספירה - בין אם של טומאה, של שנים, או של ימים - תמיד נועדה ליצור **שינוי מהותי** באדם: הפנמה, התעלות, והכנה לקדושה.

המהר"ל: שבע - טבע, שמונה - למעלה ממנו

בעל גבורות ה' (פרק מ"ט) מבאר ש"מספר שבע" מייצג את הטבע (כגון שבעת ימי בראשית), ו"שמונה" - **רומז על מדרגה על-טבעית**. לכן: **ברית מילה** ביום השמיני - מעל הטבע **משמיני עצרת** - חיבוק פרטי בין ה' לעמו. **יובל - אחר שבע שמיטות** - מדרגת קדושה מופלגת.

כך גם בטהרת הזב: הספירה מבהירה שאין טהרה אלא **ביציאה ממעגלי הטבע**, לשלב של **"יום השמיני"**.

חובה בספירה - "תמימות"

הפסוק מדגיש: **"שבע שבתות תמימות תהיינה"** (ויקרא כ"ג, ט"ו) **"ספירה תמימה"** איננה רק שלמה במספר, אלא **שלמה בנפש**, מלאה כוונה, טהרה וציפייה.

הרמב"ן (דברים י"ח, י"ג) מבאר את מצוות "תמים תהיה עם ה' א-לוקיך" כך: **"שלא ידרוש האדם לדעת את העתיד, אלא יסמוך בתמימות וביטחון גמור על ה'... ויאמין שכל הבאות לפי קרבתו לה"**.

והרי זו עבודת הספירה: לא לספור כטכניקה, אלא לבטא **תמימות וביטחון** - התקדמות שקטה ומכוונת. כל יום עוד לבנה, עוד תיקון, עוד חידוד.

למה לא מיד? זמן ההבשלה למתן תורה

תהליך ולא זינוק:
"עוד לא בא זיוו"

ביציאת מצרים כבר התגלה הקב"ה לעין כל - ביציאת העם מיד פרעה ובקריעת ים סוף, שאמרו עליהם חז"ל: "ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי". עם כל זאת - **התורה לא ניתנה מיד**. מדוע?

על כך עומד המדרש (שמות רבה פרשה כ"ח): "ראויים היו ישראל שתינתן להם התורה מיד בצאתם ממצרים... אלא אמר הקב"ה: עדיין לא בא זמנם, לא נתרפאו מטיט ולבנים... יתעדנו בבאר ובמן ושלי, ואח"כ אני נותן להם את התורה."

משל לבן מלך שהחלים זה עתה ממחלה קשה, והפדגוג מייעץ: "עוד לא הגיע זיוו. יתחזק מעט, ואחר כך ילך לבית הספר."

עומק המשל - לא גוף אלא נפש

התעדנות זו - אין עניינה רק חיזוק הגוף. אלא **חידוש החיות הרוחנית**, ההרגל לראות השגחה, לזון באמונה, להיבנות מחסד ה'. שלושה חודשים בהם עם ישראל שוהה במדבר, אוכל לחם מן השמים, שותה מים מן הבאר - אינם רק הפסקה, אלא **חינוך מחדש**, השתחררות מפסולת מצרים, בניית אדם חדש, שמסוגל לשמוע דבר ה' ולחיות לפיו.

כלומר ההכנה היא חלק מהקניין: הקניין האמיתי של התורה לא מתחיל בהר סיני, אלא בספירת העומר, בהתעדנות, בשהות במדבר, בלמידה לציית מבלי להבין - כי כך היא קבלת עול מלכות שמים.

"תמימות" - תנאי ההכנה:

לא רק לספור - לספור "תמימות"

נאמר בתורה: "וספרתם לכם ממחרת השבת... שבע שבתות **תמימות** תהיינה" (ויקרא כ"ג, ט"ו), המילה **"תמימות"** מודגשת - ולומדים ממנה רבותינו (מנחות ס"ה ע"ב) כי יש עניין **לספור את כל הימים מבלי לפספס אף אחד**. אך לא רק זאת. תמימות היא שלמות **הכוונה**, ניקיון הלב. אמרו על כך חז"ל: "תורת ה' תמימה - משיבת נפש" (תהילים י"ט), **התהלך לפני והיה תמים**" (בראשית י"ז)

הרמב"ן: תמים = שלם עם ה'

הרמב"ן (דברים י"ח, י"ג) מבאר: "תמים תהיה עם ה' א-לוקיך - שתייחד לבבך אליו לבדו... ואל תדרוש העתידות, ואל תבטח בקוסמים. אלא האמן כי כל אשר יבוא - מה' הוא, כפי התקרבותך אליו." זה עומק הספירה. הסופר כל יום - אינו שואל "מה יהיה מחר", אלא עובד את ה' היום בכל ליבו. הספירה מכוונת את הפנימיות: כל יום מעלה עוד דרגה.

מוסר נוקב מהסבא מנוברדוק זצ"ל

על הפסוק (ויקרא כ"ה, כ): "וכי תאמרו: מה נאכל בשנה השביעית" - מקשה הסבא מנוברדוק: מתי אדם שואל כך? בשנה השישית! הרי **אז יש לו מה לאכול**, אז למה לדאוג? ותשובת התורה: "וציוויתי את ברכתי" - **ברכה של מחר - על אמונה של היום**. אם שאלת - חסר בך תמימות, כאילו אתה "בוחר" את ההשגחה האלוקית.

כלומר תמימות היא לא תמימות פשטנית, אלא עומק של ביטחון ואמון. אין אדם שואל "מה יהיה", אלא סופר כל יום כמתנה - בדרך למתן תורה.

שלושת יסודות האמונה - מתגבשים בשלושת הרגלים ·

שאלה באמונה:

מה נתחדש במעמד הר סיני?

הרי כבר ביציאת מצרים נאמר: "ויאמן העם" (שמות ד', ל"א), ובקריעת ים סוף: "ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (שמות י"ד, ל"א) אז למה התורה אומרת שוב בהר סיני: "וגם בך יאמינו לעולם"? מה נשתנה?

תשובת האבן עזרא: עד עכשיו - האמונה הייתה של יחידים, בעלי לב, נביאים. בהר סיני - **כל העם ראה** שהקב"ה מדבר עם אדם. בזה אין מקום לספק: "עינינו ראו ולא זר, אזנינו שמעו ולא אחר". ולכן נאמר: "וגם בך יאמינו לעולם" - אמונה שהונחלה לדורות.

השגת הרמב"ן: תמה הרמב"ן: הרי גם קודם נאמר "ויאמן העם", "ויאמינו בה' ובמשה עבדו" - ובפשטות הכוונה לכל ישראל! א"כ מה חידוש יש כאן?

ביאור המהר"ל (גבורות ה' פרק מ"ז): המהר"ל מחלק בין שלושה שלבים של אמונה: **יציאת מצרים** - אמונה בהשגחה פרטית. **קריעת ים סוף** - אמונה ביכולת הכל-יכולה של ה' שאין מעצור. **מעמד הר סיני** - אמונה שהתורה מן השמים, וה' מדבר עם האדם. לכן, אומר המהר"ל: **שלושת הרגלים מקבילים לשלושת עמודי האמונה:** פסח - השגחה, סוכות - אהבת ה' ושמירתו, שבועות - תורה מן השמים.

האמונה במעמד הר סיני - היא האמונה העליונה ביותר, בה לא רק שה' פועל בעולמנו, אלא מדבר עם האדם, ונותן לו תורה.

"נעשה ונשמע" -

פסגת האמונה, פסגת האדם:

הכרזה עליונה:

לא התלבטות אלא קבלה

פסגת ההכנה הארוכה שהחלה ביציאת מצרים, המשיכה בספירת העומר, והתחזקה בשלושת ימי ההגבלה - התגלמה במשפט אחד שיצא מפיותיהם של ישראל: "**נעשה ונשמע**" (שמות כ"ד, ז') אומרת הגמרא (שבת פ"ח ע"א): "בשעה שהקדימו ישראל 'נעשה' ל'נשמע', יצאה בת קול ואמרה: מי גילה רז זה לבניי? - מלאכי השרת משתמשים בו, שנאמר: 'גיבורי כוח עושי דברו לשמוע בקול דברו' (תהלים ק"ג)." פירוש: ישראל הקדימו את המעשה לשמיעה, בניגוד לטבע העולם. הם לא ביקשו לדעת את פרטי התורה תחילה, אלא קיבלו אותה באמונה שלמה.

שני כתרים - שני חלקים

באותה שעה, אומרים חז"ל, באו שישים ריבוא מלאכי השרת וקשרו לכל אחד מישראל **שני כתרים**: אחד כנגד "נעשה", ואחד כנגד "נשמע" (שבת פ"ח). מדוע שני כתרים? משום שיש שתי מדרגות בקבלת התורה: **נעשה** - ביטול מוחלט לדעת ה', אף ללא הבנה. **נשמע** - הבנה, עיון, לימוד תורה בשמחה.

רק כאשר ה"נעשה" קודם ל"נשמע", יש ערך גם לשמיעה. השמיעה הופכת לעומק, לא לתנאי. בזה הגיעו ישראל לדרגת **אדם הראשון קודם החטא** - בן חורין אמיתי, ש"אין מלאך המוות שולט בו" * (תנא דבי אליהו).

פזיזות או חכמה? - שיח עם הצדוקי

באותה סוגיה במסכת שבת (שם), מספרת הגמרא: "אמר ליה ההוא צדוקי לרבא: עמא פזיזא! דקדמיתו פומייכו לאודנייכו. ברישא איבעי לכו למשמע - אי מציתו קבליתו, ואי לא - לא קבליתו."

טענת הצדוקי: **הקדמת ה"נעשה" ל"נשמע" היא פזיזות**, מעשה של טיפשות. איך אפשר לקבל מבלי לשמוע? השיב לו רבא: "אנן דסגינן בשלימותא - כתיב בנו: תומת ישרים תנחם (משלי י"א), אבל בהו: סלף בוגדים ושודדם."

עומק תשובתו של רבא

רבא לא מתווכח אם יש הגיון בטענת הצדוקי. הוא אומר: **אנחנו פועלים ממקום אחר** - של שלמות, של אמונה. "תמימות של ישרים" - לא קפיצת ראש עיוורת, אלא ביטוי לביטחון מוחלט בא-לוהים, בידיעה שכל מה שיצווה - הוא טוב. כך ניכר הפער בין **עם הנבחר** לבין **אומות העולם**: האומות דרשו לדעת "מה כתוב בה?" - ואם זה סותר את אופיים, סירבו. עם ישראל ענה "נעשה" - כי אין פגם בתורה. רק רצון להתבטל אליה.

מעמד הר סיני - תולדה של חסד

המלאכים התנגדו

במאמר חז"ל הידוע (שבת כ"ח ע"ב), מסופר שבשעה שעלה משה רבנו למרום לקבל תורה, קטרגו עליו מלאכי השרת: "מה לילוד אישה בינינו? תנה הודך על השמים!". ענה הקב"ה למשה: השב להם. אמר משה: תורה מה כתיב בה? - לא תרצח, לא תנאף וכו'. אמר להם: יש קנאה ביניכם? יש יצר הרע ביניכם? הקב"ה ניצחם - **לא בשכל, אלא באמת הפשוטה של החיים**.

הדמות של אברהם אבינו

חז"ל מוסיפים (שמות רבה כ"ח): הקב"ה הראה למלאכים דמותו של אברהם אבינו, ואמר להם: זה האדם שנתתם לו לאכול אצלכם - לא תתביישו? נאלמו המלאכים. במה זכה אברהם? **במידת החסד.**

כותב הרב דסלר (מכתב מאליהו חלק א', "משה עלה למרום"): "המלאכים אינם מבינים את מעלת האדם - בעיניהם עצם קיומו של יצר הרע באדם הוא חיסרון, לא מדרגה. הקב"ה מראה להם את אברהם - שדווקא מתוך המאבק, ומתוך הבחירה, הגיע לשלמות עילאית."

האדם - נזר הבריאה

לכן ניתנה התורה לאדם - דווקא בגלל יצרו, בגלל חולשתו, בגלל כושר הבחירה. התורה לא שייכת למלאכים - אלא לבני אדם שיש להם כוח לרומם את עצמם ואת העולם.

כלומר עבודת ההכנה למתן תורה כוללת גם את מידות האדם - במיוחד החסד. כמו שאברהם הכשיר את הקרקע - כך גם אנו, כדי לקבל תורה, צריכים לזכך את הלב ולהיטיב לבריות.

רות המואביה-

גיורת של "נעשה ונשמע"

שתי אחיות, שתי דרכים

בשעת הכרעה קשה, עומדות שתי אלמנות מואביות מול גורל לא נודע. **רות וערפה** נדבקות בנעמי - חמותן, אך סופן שונה: "ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה" (רות א', י"ד) לשתיהן אותה מסגרת חיים, אותו רקע, אותה אפשרות להיכנס תחת כנפי השכינה - אך רק

אחת ממשיכה באמת. נעמי, בגילוי לב קשה, מציבה בפני רות מציאות קשה: "אין דרכן של בנות ישראל ללכת לתיאטראות...", "אין דרכן לדור בבית בלי מזזה...", רות אינה מתווכחת. היא אינה שואלת "למה". היא עונה: "באשר תלכי - אלך... באשר תליני - אלין... עמך - עמי, א-לוהיך - א-לוהי..."

לא היגיון אלא דבקות

זו הגדלות: **קבלת עול, גם ללא הבנה**, גם כאשר כל הנתונים נגדה. היא לא שוקלת מה יצא לה מזה. אין "נשמע" לפני "נעשה". זהו נעשה ונשמע **טהור**.

חז"ל דרשו: "רות דבקה בה" - **בדבקות של תורה**, כפי שנאמר: "ובו תדבק" (דברים י'), ואמרו חז"ל: "וכי אפשר לדבוק בשכינה? אלא הדבק בתלמידי חכמים" (כתובות קי"א ע"ב)

והתוצאה? מלכות!

מדרש רות רבה מספר: באותו יום, **מתה אשתו של בועז**. רות הלכה ללקט שיבולים כדי להביא פרנסה לחמותה הענייה. שיא של מסירות - ובשמים נעשה רעש גדול: האם בת מלכים זו, ויתרה על כל טובתה, כדי לדבוק בתורה ובעם ישראל?!
באותו היום חידשו בשמים: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית" (יבמות ע"ו), כדי שיכולה להינשא - ולבסוף צא ממנה דוד המלך.

פסגת השכר-

אמא של מלכות

בזמן ששלמה המלך בונה את כיסא מלכותו נאמר: "וישם כסא לאם המלך" (מלכים א', ב'), והמדרש (רות רבה ד') אומר: זו רות המואבית. למה זכתה? **ויתרה. התבטלה. בחרה באמת, גם ללא הבנה**. ובכך - היא מגלמת את אותו "נעשה ונשמע" של הר סיני.

העסקה של הנצח - השכר, הקנאה, והמחיר

"למה נקרא שמו הר סיני? -

שירדה שנאה לעולם"

במדרש (שמות רבה פרשה ב') נאמר: "הר סיני - על שם השנאה שירדה בו לעמים". למה? כי נבחרנו. כי הסכמנו לקבל תורה. כל אומה קיבלה את ההצעה ודחתה. ישראל - קיבלו. ומאז - **שונאים אותנו** לא בגלל טיפשות, אלא בגלל עליונות. לא בגלל שנכשלנו, אלא בגלל **שהצלחנו להיות נבדלים**. לא בגלל "דתנו" - אלא בגלל קדושתנו. חז"ל אומרים: "חכמה בגויים - תאמין, תורה בגויים - אל תאמין" (איכה רבה ב') כלומר: החכמה הפכה לנחלת אומות, אך התורה - רק בישראל.

כל דור מחדש - עם ישראל משלם מחיר על הבחירה במתן תורה. רדיפות, אינקוויזיציה, שואה - כולן נולדו משנאת הקודש. וכל זאת - לא החזיר את עם ישראל לאחור. לא אחד מהם אמר: "חבל שקיבלנו את התורה".

עם הנצח לא מהסס

גם כשהלב נשבר - התורה לא עוזבת

רבים היו שהמשיכו לשיר "עלינו לשבח" בדרכם למוקד. לא כי חשבו שיינצלו, אלא כי **ידעו שזו זהותם**. גם כשנראה שה' מסתתר - התורה היא ביתם. אומות העולם, אומרים חז"ל, **לא האשימו אותנו בטיפשות** - אלא קינאו בנו: "עם חכם ונבון - הגוי הגדול הזה" (דברים ד'). ולעומת זאת, ישנם - רח"ל - בתוך מחננו, "אזובי קיר", שצומחים בשולי שדה התורה, ומבקשים להיות חכמים מן המסורת. חושבים עצמם "נאורים", בעוד הם סך הכול אפרוחים סומים, שלא טעמו טעמה של תורה.

הם לא כופרים גמורים, אלא מבקשים "לתקן" את התורה - רפורמה! להפוך אותה לעניין טקסי בלבד. והם חודרים לבתי הכנסת, לבתי הדין - ולשם כך משתמשים בבג"ץ.

פרק אחרון: קריאה של תקווה - לחזור תחת הדגל של נעשה ונשמע

מתן תורה חוזר כל שנה

יום ו' בסיון - או ז' בסיון לדעת רבי יוסי - אינו תאריך היסטורי בלבד, אלא יום של השפעה מתחדשת. כך לימד המשגיח רבי ירוחם ממיר זצ"ל: פסח - זמן קניין האמונה. תשרי - זמן קניין התשובה. שבועות - קניין התורה.

ביום הזה - ניתן לאדם כוח מהשמים לשוב לאותה פסגה: "נעשה ונשמע". שוב אפשר להתחדש, לבטל את העצמיות, ולהתעלות לאותה מדרגת אמונה.

רק התורה מחיה

רות לא שאלה. לא חיפשה כבוד. בחרה באמת - ונולדו ממנה מלכים. וכך - כל יהודי שבוחר באמת, זוכה לא רק לקדושה פרטית, אלא לחיבור לכלל.

ולכן - כל מי שזכה לקדש את עצמו בימי הספירה, לנקות לבו ולהכשיר כליו - יבוא לשבועות ראוי לקבל את התורה.

לסיום

את השורות הללו אני מבקש לחתום לא רק כסיום מאמר, אלא כעדות חיים. אבי מורי, הרב שלמה שלוש זצ"ל, אשר המאמר שלפניכם יצא מתחת ידו, לא כתב דפים - הוא שפך בהם את לבו. הוא לא חיבר רעיונות - אלא העניק את נשמתו.

הכנה למתן תורה לא הייתה אצלו נושא של דרשה, אלא מהות חייו. בכל יום היה עובד את קונו בפשטות עמוקה, בענווה שקטה, במסירות לכל דבר שבקדושה. הכתב שלו היה אמיתי, בלי הצגות - כזה הוא היה באמת: לומד, עמל, מחנך, אוהב תורה ויראי ה'. הדפים הללו, שנכתבו לשם שמים, המשיכו להאיר גם כשהגוף עייף - כי הנשמה בערה. היום, כשזכיתי לערוך ולשבץ את דבריו, אני מרגיש לא רק בן של אבא - אלא תלמיד של רב.

מי ייתן ודברים אלו יהיו לזכותו ולעילוי נשמתו הטהורה, שיהיו גם זרע של השפעה לדורות, להדליק נשמות נוספות.

מתוך אהבה, געגוע והכרת הטוב -
בנך, יצחק אלחנן

”אמר רבי חייא בר אבא:

גדולים

צדיקים

במיתתן

יותר

מבחייהן”

(חולין ז ע”ב)

חז”ל מלמדים שכוחם של הצדיקים,
תפילתם, זכותם והשפעתם
נמשכים ואף מתעצמים
לאחר פטירתם.